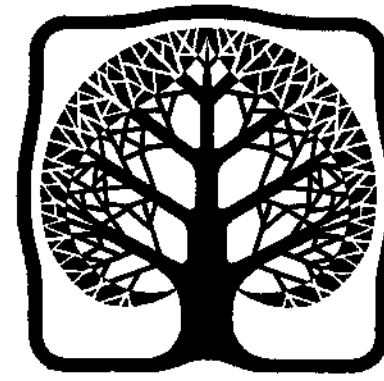

IV. KAPITOLA PARADIGMATICKÉ VZŤAHY V SLOVNEJ ZÁSObE

Synonymia a antonymia patria k základným paradigmatickým vzťahom medzi lexikálnymi jednotkami a spolu so vzťahmi polysémie, vzťahmi súradnosti, nadradnosti a inými sémantickými vzťahmi organizujú systém slovnej zásoby.

Synonymia je univerzálny jazykový jav, najvýraznejšie sa prejavuje v slovnej zásobe, kde často vystupuje ako faktor, ktorý podmieňuje pohyb v mikrosystémoch slovnej zásoby. Podstatou lexikálnej synonymie všeobecne je zhoda, resp. blízkosť významov lexikálnych jednotiek a rozdielnosť ich formy, pričom pri týchto lexikálnych jednotkách ide o vyjadrenie jedného pojmu. Uvedená všeobecná charakteristika sa ešte spresňuje tým, že synonymický vzťah utvárajú lexikálne jednotky toho istého druhu, prípadne tej istej syntaktickej funkcie so zhodnou alebo variantnou distribúciou (Filipec — Čermák, 1985, s. 133).

Univerzálnosť synonymie vyplýva z toho, že tak, ako sám jazyk, je úzko spätá s myslením. Podobne ako opozícia, protiklad dvoch skutočností, nachádza odraz v myslení a potom v slovách, ktoré tieto protiklady označujú (antonymá, opozitá), odráža sa v myslení a potom i v jazykovom stvárnení (synonymá) aj blízkosť, podobnosť dvoch alebo viacerých javov skutočností. V tom spočíva aj zárodok pohybu, vývinu slovnej zásoby; ustavične meniaci sa skutočnosť, nové reálie a nové pohľady na ne dávajú vznik novým pojmom. Aby sa tieto nové pojmy, prípadne ich odtienky adekvátne vyjadrili, vznikajú v jazyku nové slová, resp. jestvujúce slová nadobúdajú nové významy (polysémia), a to často práve na pozadí významov jestvujúcich slov, ktoré sú im síce blízke, ale nie sú s nimi totožné. Tak sa stáva, že jeden pojem sa jazykovo stváraňuje viacerými spresňujúcimi, dopĺňajúcimi jazykovými prostriedkami, ktoré pri vyjadrení pojmu zachytávajú, zdôrazňujú a podobne vždy inú jeho stránku, prípadne vyjadrujú vždy iný vzťah k nemu. Takým spôsobom v jazyku vznikajú tie synonymá, ktoré sa charakterizujú ako slová s blízkym významom. Istý (hoci azda menší) pohyb možno pozorovať aj pri synonymách, ktoré vyznačuje významová zhodnosť, totožnosť. Príčiny vývinu tu však majú viac vonkajší ako vnútorný charakter: obohacovanie synonymických radov nastáva preberaním slov z cudzích jazykov (popri domácich výrazoch), vplyvom odborného jazyka (terminológie) na bežný jazyk, preberaním domácich nárečových, územných lexikálnych prostriedkov do spisovného jazyka (najmä cez umelecký štýl) alebo pôsobením slangov. Osobitný spôsob rozvoja synonymie a jej vplyvu na dynamiku v jazyku predstavujú slovotvorné synonymá.

Miestom, kde sa odohrávajú zmeny podmienené synonymickými vzťahmi, je synonymický rad, ktorý predstavuje mikrosystém lexikálneho systému. Synonymický rad je štruktúrovaný útvar, ktorý spája sémantická zhoda alebo blízkosť, pričom všeobecným zjednocujúcim činiteľom je v ňom spoločný významový základ. Tento spoločný významový základ (významové jadro) radu najlepšie vyjadruje základný člen radu, ktorý sa označuje ako dominanta. Dominanta ako lexikálna jednotka s pojmovým významom a spravidla štylisticky neutrálnou hodnotou je obvyčajne slovo vo svojom základnom význame, teda predstavuje najpriamejšie, najpresnejšie a najviac používané pomenovanie bez vedľajších príznakov.

Podstatou synonymického radu (tak ako aj podstatou synonymie) je to, že jeho členy vyjadrujú jeden pojem. Synonymický rad umožňuje lexikálne vyjadriť mnohorozmernosť pojmu ako myšlienkového odrazu poznávacieho procesu. Čím sa synonymický rad viac rozvíja, tým vlastne vzniká adekvátnejšie vyjadrenie pojmu (Bragina, 1986, s. 9). Tomu slúžia významovo, resp. štylisticky odtienené členy radu obsahujúce sekundárne pojmové príznaky, resp. štýlovo, štylisticky a expresívne diferencované príznaky, ako aj prvky rozdielnej distribúcie a spájateľnosti.

Synonymický rad je jav synchronného rázu, no zároveň spája minulosť s prítomnosťou (slová zastarané, zastarávajúce, archaizmy, neologizmy), je priestorovým spojivom (zahŕňa slová rozličného územného pôvodu, domáce i cudzie, spisovné i niektoré nárečové a subštandardné výrazy, t. j. výrazy nepatriace do spisovného jazyka zo štruktúrnych príčin alebo preto, že doň neprenikli pre svoj cudzí pôvod) a predstavuje jazyk aj v sociálnom priereze (neutrálne výrazivo — slang, profesionálny slang). Synonymický rad je otvorený mikrosystém, v ktorom neprestajne prebieha vývin: jedny lexikálne prostriedky z radu vypadávajú, iné sa preskupujú, menia svoje postavenie a ďalšie do radu vstupujú ako nové členy.

Mnohotvárnosť synonymie ako špecifického prejavu zhodnosti (podobnosti) a rozdielnosti v jazyku sa prejavuje aj pri klasifikácii synonym. Berúc do úvahy uvedené vlastnosti, môžeme vydeliť tieto typy synonym:

1. Synonymický vzťah vyplýva zo zhodnosti, významovej totožnosti všetkých sémantických príznakov (sém) daných lexikálnych jednotiek. Túto významovú zhodu môže sprevádzať:

a) zhoda štylistických a expresívnych príznakov (*iba — len, utekať — bežať, rajčina — paraďajka, galgan — lapaj, jazykoveda — lingvistika, džínsy — texasky*);

b) rozdiel v štylistických a expresívnych príznakoch (*hnevať sa — srdiť sa, pozeráť — kukáť, najesť sa — napratať sa*).

2. Synonymický vzťah má taký ráz, že popri zhode pojmovej zložky vystupuje rozdiel v niektorých sekundárnych sémantických príznakoch (sémach). Tieto významové rozdiely môže ešte sprevádzať jednak rozdiel a jednak zhoda v štylistických príznakoch. Podľa charakteru odlišného sekundárneho sémantického príznaku môže ísť o synonymá:

a) ideografické, pri ktorých diferenčná pojmová zložka má charakter významového odtienka podmieneného spravidla rozličným prístupom k danej skutočnosti (*závažný — dôležitý — významný, oslniť — opojiť — uchvátiť, vzrušiť — znepokojiť — rozčúliť, prázdny — bezobsažný — povrchný*);

b) špecifikačné, pri ktorých ide o rozdielny prvok všeobecného a zvláštneho, teda o rodovo-druhový rozdiel, ktorý sa však významovo nerealizuje v úplnosti, lebo je kontextovo obsadený (*cesta — autostráda, vietor — víchor, niešť — vliecť*);

c) intenzifikačné, pri ktorých diferenčný sémantický príznak vyjadruje rozdielny stupeň základného významu (*pršať — liať sa, kričať — revať, vrieskať, pekný — krásny — nádherný*);

d) čiastočné, pri ktorých významový rozdiel zasahuje základnú pojmovú zložku. Keďže povaha rozdielov môže byť rozličného druhu (i stupňa), čiastočné synonymá sa označujú ako denotačné synonymá alebo pseudo-synonymá (Filipec — Čermák, 1985, s. 134), inokedy ako kvázisynonymá (Apresian, 1974, s. 248); za takéto synonymá možno pokladať dvojice ako *topiť — taviť, zjazd — konferencia*.

3. Synonymický vzťah sa realizuje rozličnými formálnymi prostriedkami, a to:

a) odlišnými (synonymá s rozličným koreňom, napr. *pekný — pôvabný, hora — les, ľúbiť — milovať*);

b) čiastočne zhodnými, pri ktorých ide o tzv. slovotvorné synonymá so spoločným koreňom (základom slova) a rozdielnymi prefixmi (*oviniť — obviníť, oblievačka — polievačka, navyknuť si — zvyknúť si*), rozdielnymi sufixmi (*gombík — gombička, žuť — žuvať, sladkavý — sladkastý*), prípadne s rozdielnymi časťami zložených slov (*hrôzostrašný — hrôzyplný, ctibažný — ctižiadostivý, veľavravný — mnohovravný*);

c) viacslovnými lexikálnymi jednotkami, a to slovnými spojeniami (*mať strach — báť sa, robiť prekážky — prekážať, kontrolná skúška — kontrolka*) a frazeologickými jednotkami (*hrať si do karát — nahrávať si*).

4. Synonymický vzťah sa rozdielne uplatňuje vzhľadom na kontextovú spájateľnosť, distribúciu (distribučné synonymá). Vydelujú sa:

a) synonymá so zhodnou spájateľnosťou (*kozmos — vesmír, hnevať sa — zlostiť sa*);

b) synonymá s čiastočne rozdielnou spájateľnosťou (napr. synonymá *pokoj — mier* sa nedajú zameniť v spojeniach *duševný pokoj — boj za mier*, sú zameniteľné v spojení *želať si na zemi pokoj — mier*; značne rozdielnú spájateľnosť majú napr. rovnoznačné synonymá *vedecký* a *vedný*: adjektívum *vedecký* sa spája so substantívami ako *výskum, dielo, metóda, prístup, pracovník, ústav* a pod., kým adjektívum *vedný* s rovnoznačným vzťahovým významom sa takmer výhradne spája so substantívami *odbor, politika*; čiastočnou distribúciou sa vyznačujú dvojice *analýza — rozbor, horný — vrchný, dolný — spodný* a pod.). Ak je distribúcia úplne odlišná,

k synonymickému vzťahu neprichádza ani za predpokladu veľkej významovej blízkosti lexikálnych jednotiek (*strážnik* v spojeniach *nočný*, *dopravný strážnik*, *strážca* v spojeniach *strážca poriadku*).

5. Synonymia sa realizuje aj mimo systémových vzťahov, t. j. na úrovni kontextového použitia (kontextové synonymá, napr. *zlato* — *zlatá medaľa*) alebo individuálneho autorského využitia (autorské synonymá, napr. *príležitosť ako hrom* — *príležitosť ako zvon*). Kontextové a autorské synonymá sú jedným zo zdrojov vzniku systémových synonym, sú dynamickým prvkom rozvoja slovnej zásoby.

Podľa základných typov synonymických vzťahov možno sledovať, ako sa dynamický vývin slovnej zásoby prejavuje z hľadiska významovej zložky synonym, z hľadiska ich štylistickej a expresívnej zložky, z hľadiska formálnej stránky synonym.

Zriedkavá je úplná významová zhoda sprevádzaná zhodnými štylistickými a expresívnymi príznakmi a zároveň zhodnou distribúciou, ba niekedy sa o jestvovaní tzv. absolútnych synonym pochybuje (Lagutina, 1967). Pochybnosť vzbudzuje najmä termín absolútne synonymá, pretože nevhodne označuje javy takého dynamického organizmu, akým je jazyk. Jednako však rovnocenné (absolútne) synonymá v synchronnom priereze jazyka jestvujú, ustavične vznikajú z vonkajších i vnútorných jazykových príčin, no zároveň prejavujú tendenciu k diferenciácii. Vonkajšou príčinou ich vzniku v spisovnom jazyku je rozdielny územný pôvod a preberanie z cudzích jazykov. Istý čas žijú popri sebe rovnocenné dvojice domácich slov ako *dovedna* — *spolu*, *páčiť sa* — *ľubiť sa*, *opäť* — *znovu*, *veľa* — *mnoho*, *rajčina* — *paradajka*, no v priebehu vývinu sa ich vzájomné postavenie v jazyku môže meniť. Príklad na isté prehodnocovanie členov synonymickej dvojice môžeme pozorovať na dvojici *žihlava* — *přhlava*, kde slovo *žihlava* donedávna bolo aj botanickým termínom, no podľa najnovšieho Slovenského botanického názvoslovía (Červenka a kol. 1986, s. 464) sa termínom stalo slovo *přhlava*. Proces vzniku synonym na základe rozličného územného pôvodu je stále otvorený (najmä prostredníctvom umeleckého štýlu).

Výraznejší vplyv na vznik a existenciu rovnocenných synonym má preberanie z cudzích jazykov. Rovnocenné postavenie však preberané slová nadobúdajú iba vtedy, keď plnia takú istú funkciu ako ich domáce náprotivky: *tvar* — *forma*, *jestvovať* — *existovať*, *pečiarka* — *šampiňón*, *akosť* — *kvalita*. Z takýchto dvojíc veľa ráz začne v používaní nadobúdať prevahu práve synonymum cudzieho pôvodu (*existovať*, *šampiňón*, *kvalita*). Tak je to aj v prípade synonym *margaréta* — *králik*, kde prebraté pomenovanie *margaréta* — ako v súčasnosti rozšírenejšie — prijala najnovšie aj botanická nomenklatura namiesto termínu *králik* (op. cit., s. 292). Niekedy fungujú v jazyku popri sebe dve rovnocenné prevzaté synonymá, napr. *kozmonaut* — *astronaut* (súvisia s gréckymi základmi *kozmos* = vesmír, *astron* = hviezda), pri ktorých sa prejavuje tendencia v súvislosti

so sovietskym vesmírnym výskumom používať podobu *kozmonaut*, v súvislosti s americkým výskumom podobu *astronaut*. Pri iných rovnocenných synonymách možno konštatovať rozdiel iba v pôvode slov, napr. *majolika* (podľa španielskeho mesta Mallorca) — *fajansa* (podľa talianskeho mesta Faenza), *džinsy* (z angličtiny podľa talianskeho mesta Janov) — *rifle* (takisto z angličtiny, ale pomenované podľa talianskej firemnej značky) — *texasky* (doma utvorené podľa mena amerického štátu Texas). Postupom času z takýchto rovnocenných prostriedkov víťazí zvyčajne jeden, ostatné sa odsúvajú medzi príznakové lexikálne jednotky.

Vnútornú príčinu vzniku rovnocenných synonym podmieňujú slovo-tvorné možnosti jazyka. Na vyjadrenie toho istého významu sa z jedného koreňa utvárajú viaceré slovo-tvorné synonymá s rovnakým štylistickým príznakom: *dôjsť* — *prísť*, *poľadovica* — *ľadovica*, *podpäťok* — *opäťok*, *húština* — *húštava*. Táto tvarová hojnosť sa niekedy využíva v terminológii, kde sa jednému členovi dvojice pridáva špecifický význam (napr. v obuvníctve *podpäťok* zvonka podopiera pätu, kým *opäťok* je časť vlepovaná okolo päty vnútri topánky; v neodobornom vyjadrovaní sa však obidve slová zamieňajú, a to vo význame vonkajšej časti topánky). Príkladom na slovo-tvorné dotváranie rovnocenných synonym je dvojica *fotografista* — *fotograf*. Systémovo utvorenej podobe *fotografista* konkuruje bezpríponová podoba *fotograf*, ktorá má rovnako oporu v systéme (typ *scénograf*, *kartograf*). Všeobecne o tzv. absolútnych (rovnocenných) synonymách možno povedať, že v jazyku z rozmanitých príčin neprestajú vznikať, istý čas popri sebe existujú a postupom času sa rozličným spôsobom diferencujú. Tento proces vyvoláva živý pohyb v slovnej zásobe.

Rozdielnosť významových komponentov synonym (sprevádzaná zhodou alebo rozdielom ich štylistických príznakov) predstavuje oveľa zložitejšie vzťahy než významová zhoda. Oblasť rozdielov v sekundárnych pojmových zložkách pri synonymách vlastne tvorí podstatu lexikálnej synonymie a najviac pozornosti sa jej venuje aj pri zostavovaní synonymických radov v špeciálnych slovníkoch synonym. Z hľadiska vývinu slovnej zásoby je to jeden z najdynamickejších faktorov. Vychádza zo spomínanej spresňujúcej a diferencujúcej úlohy synonym. Na vyjadrenie jedného pojmu sa rozvíjajú výrazové prostriedky podmienené rozličným prístupom ku skutočnosti, rozličnou motiváciou. Napr. pojem „zbaviť ovocie, zeleninu vrchnej časti“ možno vyjadriť z hľadiska „zbaviť šupy, urobiť bielym, urobiť holým, urobiť čistým“ radom synonym: *ošúpať*, *obieliť*, *oholiť*, *očistiť*, prípadne sem patrí ešte menej priezračné synonymum *olúpať*. Paprika, ktorá vyvoláva chuťové pocity blízke štipaniu, páleniu, získala prívlastok *štipľavá*, *pálivá*; ak motivácia vychádza z poukázania na koncentráciu alebo prenikavosť jej chuti, dostávame synonymá *tuhá*, *ostrá*. Tento rad môže narastať lexikalizáciou ďalších kontextových synonym (prenesené obrazné pomenovania *čertovská*, *diabolská*).

Možnosť tvorenia pomenovaní podľa rozličnej motivácie sa uplatňuje

pri hľadaní takých členov synonymického radu, ktoré by najlepšie vyhoveli požiadavkám spisovného jazyka, osobitne jeho terminológii. Takáto potreba vzniká najmä pri označovaní nových reálií, napr. kovové gombíky zapínajúce sa stláčaním sa spontánne nazvali *cvoky*, *cvočky*, *patentky* alebo *druky*. Kým prvé dve pomenovania sú zaťažené iným významom (*cvoky* = krátke klinčeky na podrážky, *patentky* = prišívací typ stláčacieho gombíka), tretie pomenovanie (*druky*) je iba adaptácia z nemčiny. Na základe motivácie podľa fungovania gombíkov sa utvoril neutrálny (terminologický) názov *stláčacie gombíky* s hovorovým variantom *stláčacky*.

Synonymá prejavujú silnú tendenciu po významovej diferenciacii. Vedúcu úlohu tu majú práve rozlišujúce významové prvky, a preto je dôležité poznať ich v rámci synonymického radu. Diferencijujúci prvok môže byť natoľko odlišný, že môže prísť až k rozpadu synonymického vzťahu. Napr. v rade synonym *gazdovať*, *hospodáriť*, *šafáriť* v súčasnosti sloveso *šafáriť* nadobúda zreteľný pejoratívny odtienok „zle hospodáriť“, čím sa môže z radu postupne vyčleniť a spôsobiť zmeny v danom mikrosystéme.

Významová diferenciacia sa realizuje predovšetkým v odbornom jazyku, kým v bežnej komunikácii sa diferencijujúci prvok neberie natoľko do úvahy. Pravda, expanziou náučného štýlu, stále širším poznaním jednotlivých terminologických sústav sa diferencijujúci zreteľ uplatňuje stále viac. Týka sa to tej časti lexiky, ktorá funguje aj v bežnej komunikácii a zároveň je súčasťou odbornej terminológie. Bežne sa napr. dvojica *predpoveď* — *prognóza* používa zamieňavo, ale v odbornom (nie však meteorologickom) vyjadrovaní *predpoveďou* sa myslí vedecky nepodložený výrok o budúcej situácii, kým *prognózou* výrok vedecky vypracovaný, vyjadrený v termínoch pravdepodobnosti. Alebo v odbornom jazyku sa slovesami *kúriť* — *vykurovať* označujú dve rozličné činnosti (*kúriť* = „udržiavať oheň“, napr. *kúriť drevom*; *vykurovať* = „dodávať teplo kúrením“, napr. *vykurovať byt*), hoci bežne sa tento rozdiel neberie do úvahy. Aj slovtvornými prostriedkami sa niekedy vyjadruje rozdiel v základnom sémantickom prvku pojmu, takže sa synonymický vzťah narúša, napr. *priestupkár* (kto často robí priestupky) — *priestupca* (kto urobil priestupok) alebo *postoje* (jednotlivo) — *postojovosť* (súhrn postojov).

So synonymiou ako s faktorom rozvíjajúcim významové vzťahy medzi jednotkami slovné zásoby sa už oddávna dáva do súvislosti sémantická zákonitosť tranzitívnosti: ak A má synonymum B, B má synonymum C, potom C nadobúda významové prvky A. Takéto pôsobenie synonymie na vznik polysémie, t. j. na dynamický rozvoj lexiky, odohráva sa priamo pred našimi očami: napr. slovo *domáci* donedávna znamenalo „doma vyrobený“, pričom sa k nemu kládlo synonymum *chutný*. K slovu *chutný* sa sémantickou blízkosťou ľahko utvorili synonymá *výborný*, *dobrý*; a obrátene, význam slov *dobrý*, *výborný* sa začal v istých spojeniach vyjadrovať synonymom *domáci*. Ak si dnes kupujeme v obchode *domáci*

chlieb alebo *domácu klobásu*, nejde o výrobky vyrobené doma, ale o výrobky, ktoré chcú prívlastkom „domáci“ signalizovať kvalitu, výbornú chuť.

Na základe sémantického zákona synonymickej derivácie vznikajú v súčasnej slovné zásobe expresívne významy slov typu *beznádejný* (s významom „úplný“), *exportný*, *svetový* (s významom „výborný“) a pod. Proces synonymickej derivácie prebieha takto: napr. adjektívum *zúfalý* s významom „budiaci zúfalstvo“ (*zúfalý stav*, *zúfalá situácia*) rozvíja expresívny význam „úplný, absolútny, dokonalý“ (v zápornom zmysle, napr. *zúfalý neporiadok*). Analogicky adjektívum *beznádejný* s rovnakým významom „nedávajúci nádej, budiaci zúfalstvo“ (*beznádejný život*, *stav*), teda synonymné s adjektívom *zúfalý*, rozvíja význam „úplný, absolútny, dokonalý“ (*beznádejný pesimista*, *beznádejný sukničkář*). Iný príklad: *mimoriadny* s významom „výnimočný, výlučný“ (*mimoriadna schôdza*) má aj význam „vynikajúci, skvelý“ (*mimoriadny úspech*); analogicky pri adjektíve *exkluzívny* s rovnakým významom „výnimočný, výlučný“ (*exkluzívna povaha*) vzniká význam „vynikajúci“ s radom synonym *prepychový*, *drahý* (*exkluzívny nábytok*, *exkluzívna dovolenka*).

Ako vidieť, pri synonymách sa aspekt významovej zhody i tendencia po významovej diferenciacii prejavujú ako činitele pôsobiace vnútri slovné zásoby živo a dynamicky.

Synonymia v jazyku je najužšie spätá s jazykovými štýlmi, pretože základným štýlotvorným princípom je výber jazykových prostriedkov, ktorý sa opiera práve o bohatstvo synonym. Synonymia je závažným faktorom pri diferenciacii štýlov. Tendencia po štýlovej diferenciacii ako po výraznom znaku rozvinutého jazyka sa v súčasnej slovenčine prejavuje mimoriadne živo. Pritom vzťah synonymie k jazykovým štýlom je dialektický: vznik synonymie podmieňuje potreba štýlovej diferenciacie, a naopak, jestvovanie a vznik synonym rozličnej stylistickej hodnoty slúži mnohotvárnosti štýlov.

Príznakové členy synonymických dvojíc (alebo radov) sa dajú zvyčajne vnímať iba na základe existencie bezpríznakových, nocionálnych členov, ktorými sú spravidla lexikálne jednotky základného slovného fondu. Podľa príslušnosti k jazykovým štýlom môžu mať synonymá príznaky charakteristické pre štýly (klasifikácia podľa J. Mistrika, 1985, s. 423) objektívne (náučný, rečnícky, esejistický) a subjektívne (hovorový, umelecký). Utvorenie novej lexikálnej jednotky v jednej štýlovej vrstve vyvoláva často potrebu vzniku (alebo prevzatia) synonyma v druhej štýlovej vrstve, v ktorej je príslušná lexikálna jednotka v danej podobe neprijateľná, napr. odborný viacslovný dopravný termín *liniová koordinácia dopravného prúdu* vyvolal potrebu prijatia (kalkovania) hovorového synonyma *zelená vlna*; terminologické pomenovanie *výkyvné dvere* má v hovorovom štýle náprotivok obraznejšieho rázu — *lietacie dvere*. Postup býva aj opačný: k hovorovému prostriedku sa utvorí neutrálne, resp.

odborné pomenovanie, napr. *cvikačky, pichačky, štikačky* — kontrolné *hodiny*.

Pomerne dynamická je lexikálna vrstva tvoriaca základ administratívneho a publicistického štýlu. Hoci synonymá z tohto okruhu nie sú počtom hojné, ich vysoká frekvencia spôsobuje, že sa dostávajú aj do iných štýlov, kde však často pôsobia cudzorodo a vytláčajú neutrálne synonymá, napr. „stanoviť“ — *určiť*, „zohľadniť“ — *vziať do úvahy, ohľadu*, „narást“ — *rast/vzrast*, „za účelom“ — *s cieľom*, „zotrvať“ — *ostať*. Často majú ráz profesijného slangu alebo sa celkom vymykajú spod normy spisovného jazyka: „odškoliť tému“ — *predniesť, prebrať, absolvovať* (na školení), „uvažovať s“ (výstavbou) — *rátat s (výstavbou)*, „nakoľko“ — *pretože*, „dopad“ — *dosah*. Domovské právo v uvedených štýloch majú knižné výrazy, ktoré zdôrazňujú pri svojich neutrálnych náprotivkoch písomnosť prejavu. Hoci na jednej strane knižné synonymá tvoria pomerne uzavretú časť lexiky (biblicizmy, poetizmy, slová s príznakom zastaranosti alebo aj bez časovej príznakovosti, napr. *rieť, strasť, kanúť*), na druhej strane k nim patria knižné prostriedky, ktoré sa ustavične rozvíjajú a na pozadí svojich neutrálnych náprotivkov tvoria dynamickú časť lexiky. Z domácich zdrojov je to najmä produktívny typ multiverbizačných spojení typu *nájsť uplatnenie, byť dôkazom, urobiť rozhodnutie, vykonať nápravu, uskutočniť výskum, podávať svedectvo*, ktoré utvárajú knižné synonymické pendanty k slovesám *uplatniť sa, dokazovať, rozhodnúť sa, napraviť, vyskúmať, svedčiť, uplatniť sa* (pozri časť o multiverbizácii, s. 251 n.). Vznik multiverbizačných synonym je podmienený vnútornou komunikatívnou potrebou najmä v náučnom, administratívnom a publicistickom štýle, lebo významové jadro vyjadrené substantívom dodáva spojeniu popri istej statickosti väčšiu sémantickú jednoznačnosť a vzniká tu aj možnosť ďalšieho rozvíjania substantíva (*urobiť závažné rozhodnutie*).

Inú dynamickú vrstvu knižných synonym tvoria preberané slová používané najmä v náučnom štýle, napr. *stimulovať, symptóm, koexistencia, kreácia, konfigurácia, efemérny* oproti domácim slovám *podnecovať, príznak, spolužitie, výtvor, zoskupenie, podenkový*. Rast týchto synonymných prostriedkov podporuje súčasná internacionalizácia jazyka. Pôsobenie rozličných komunikatívnych, často mimojazykových faktorov (ekonomických, sociálnych, politických) spôsobuje živý pohyb medzi týmito prostriedkami: niektoré pôvodné knižné slová strácajú svoj príznak a prechádzajú do neutrálnej vrstvy lexiky, kým iné príznak knižnosti nadobúdajú, napr. spoločenskovedné termíny typu *evokovať* (porov. Bosák, 1981 a).

K mimoriadne dynamickej zložke slovnej zásoby patrí vrstva synonym s hovorovým príznakom, ktoré sú na pozadí neutrálnej lexiky jedným z dôležitých konštitučných prvkov hovorového štýlu. Pohyb je tu zreteľne jednosmerný: charakterizuje ho prechod periférnych jazy-

kových prostriedkov smerom k hovorovým (spisovným) prostriedkom (napr. slangové názvy *štucne, štulpne* prechádzajú k hovorovým slovám popri neutrálnom pomenovaní *návleky*; skrátené *dovi* je už hovorovou obmenou neutrálneho *dovidenia*) a ďalej tendencia prechodu hovorových prostriedkov do neutrálneho výraziva (slovo *panelák* stráca hovorový príznak, lebo synonymné neutrálne pomenovanie *panelový dom* zo slovnej zásoby vypadáva; podobne je to pri dvojiciach *zasadačka* — *zasadacia miestnosť, električenka* — *sieťový lístok*; porov. Bosák, 1984).

Typickým prostriedkom na vyjadrenie hovorovosti je univerbizácia. Medzi neutrálnymi viacсловnými pomenovaniami a univerbizovanými hovorovými synonymami je ustavičné napätie, ktoré vyvoláva preskupovanie v štýlových vrstvách, zapríčiňuje zánik niektorého člena, spôsobuje polysémiu (*orchestrálka* je „orchestrálna skladba“ i „orchestrálna skúška“), homonymiu (*betonárka* je hovorový výraz na „miesto, kde sa vyrába betón“ i prechýlená podoba od slova „betonár“) a pod. Priam nevyčerpatelné pramene vzniku príznakových hovorových synonym spojených často s výraznou expresívnou zložkou predstavuje prenášanie významu (*vysoliť* — *vydať, odplávať* — *odišť, hodiť spiatočku* — *odišť, streliť* — *predať*) a sčasti aj slovotvorné možnosti slovenčiny (*nerváčiť* — *znervózňovať sa, prekvapko* — *prekvapenie*). Zo synonymických dvojíc cudzie — domáce sa zvyčajne presadí slovo utvorené domácim slovotvorným postupom (*diskdžokej* — *diskotekár*). Hovorová vrstva synonym sa obohacuje aj z nespisovnej lexiky, predovšetkým zo slangov (*bodovať* — *získať body*), ale aj zo subštandardnej vrstvy slov (*grázel* — *uličník, búračka* — *havária*) a z nárečí.

V niektorých jazykových sférach je relevantný výber synonym z hľadiska časového príznaku. Takými sú synonymá archaické, historické, zastarané, zastarávajúce alebo neologizmy. Kým pri prvých dvoch typoch je pohyb v slovnej zásobe minimálny, zanikanie (zastaranie, zastarávanie) a tvorba nových členov (neologizmov) v synonymickom rade je proces veľmi živý. Pritom nemusí ísť o vypadnutie celej lexikálnej jednotky, ale iba jedného jej významu. Aj vysunutie jedného z významov ako zastaraného prostriedku však spôsobuje zmeny v príslušnom mikrosystéme synonymického radu; napr. pri slove *protivný* sa v súčasnosti prestal používať význam „nachádzajúci sa oproti“, ktorý bol ešte bežný v staršej literatúre. Dnes sú živé členy radu *náprotivný, protitlahlý, opačný*. Slovo *protivný* však zostáva súčasťou radov *protivný, protivnícky, nepriateľský (tábor)* a *protivný, odporný, hnusný, nepriemerný*.

Proces zastarávania lexiky nie je jednoznačný ani v tom zmysle, že slovo z používania vypadáva, až nenávratne zaniká, pretože ho nahradilo novšie synonymum. V súčasnosti sme svedkami návratu mnohých zastaraných slov do slovnej zásoby, pravda, v novom štylistickom prehodnotení. Týka sa to najmä skupiny slov prevzatých v minulosti z nemčiny a maďarčiny, ktoré z novšieho spisovného jazyka vypadli, no v sú-

časnosti sa oživujú ako neformálne prostriedky bežného vyjadrovania s výraznou expresivitou. Na pozadí neutrálnych synonym dobre vyjadrujú citový vzťah, často odstup, iróniu a podobne k pomenúvaným veciam a dejom (*família — rodina, muštra — vzor, buksa — peňaženka, fajront — voľno, mašina — auto*).

Okrem funkčnej štýlovej hodnoty majú slová aj pragmatickú významovú zložku, v ktorej sa odrážajú rozličné hodnotiace, citové postoje, expresivita, estetické, asociačné, obrazné a iné príznaky. V štylistike sa podľa toho vyčleňujú expresívne slová, eufemizmy, disfemizmy, pejoratíva, vulgarizmy, ironické a žartovné slová, deminutíva, hypokoristiká a augmentatíva. Slová s týmito príznakmi vstupujú do synonymických vzťahov so svojimi neutrálnymi náprotivkami, prípadne so slovami rozličných štýlových vrstiev. Ich ustavičný rozvoj je podmienený rozmanitosťou vzťahov, postojov, citov používateľov k realite.

Dynamiku vývinu slovnej zásoby z hľadiska formálnej stránky synonym (slovotvorné synonymá) možno pozorovať v celej oblasti tvorenia slov. Špecifikom slovotvornej synonymie je to, že popri zhodnom (blízkom) význame ide sčasti aj o zhodnú formu. Táto formálna blízkosť na jednej strane hraničí s variantnosťou slov (*prístavisko — prístavište, opanúvať — opanovávať*) a na druhej strane s javom, že sa slovotvorné prostriedky využívajú na vyjadrenie rozdielných významov a nie sú viazané vzťahom rovnoznačnosti, resp. blízkoznačnosti (*traktorista = vodič traktora — traktorár = kto pracuje pri výrobe traktorov; medailista = športovec, ktorý získal medailu — medailér = výrobca medailí*).

Slovotvorné synonymá na rozdiel od variantov nie sú iba modifikáciou jedného slova, ale osobitnými lexikálnymi jednotkami. Rozličnými afixmi a inými slovotvornými postupmi nadobúdajú popri významovej zhode odlišnosť v štylistických a pragmatických príznakoch, resp. získavajú odlišné významové odtienky. Dôležité pritom je, že modifikujúce afixy nezasahujú pojmový obsah slova, nepridávajú lexikálnemu významu také významové komponenty, ktoré by narúšali synonymický vzťah. Aj popri slovotvorných synonymách sa rozvíjajú podobné vzťahy rovnoznačnosti a blízkoznačnosti ako pri synonymách s rozličným koreňom. Slovotvorný systém je tu pritom hlavným činiteľom, ktorý umožňuje nepretržitý pohyb v tejto zložke slovnej zásoby; napr. slová *lakovník, lakovníctvo* v súčasnosti nadobudli príznak zastarávania oproti slovotvorným synonymám *lakovač, lakovačstvo*, utvoreným podľa novšieho slovotvorného modelu. Alebo z dvojice novších slov *zádrheľ — zádrh* sa presadzuje synonymum *zádrh* ako systémovejšia podoba. K produktívnemu tvoreniu synonym s rozdielnou štýlovou hodnotou možno rátať dvojice typu *vianocovať — tráviť Vianoce, skládkovať — ukladať na skládku, tranzitovať — uskutočňovať tranzit* a pod.

Pri slovotvorných synonymách ešte živšia je tendencia diferencovať ich významovo; napr. adjektíva *organizačný* a *organizátorský* sa použí-

vajú v rovnakých spojeniach so slovami *schopnosť, práca*, no každé z nich zdôrazňuje iný významový zreteľ: *organizačná práca* je spojená s organizovaním, kým v spojení *organizátorská práca* sa podčiarkuje účasť, činnosť organizátora. Takýto ráz majú významovo blízke dvojice *projekčný* (k projektovať) a *projektový* (k projekt), *odborový* (k odbory) a *odborársky* (k odborár); v praxi sa tieto synonymá často zamieňajú, no pri starostlivom vyjadrovaní sa rešpektuje jemný významový rozdiel, ktorý vychádza zo slovotvorných základov.

Slovotvorným dotváraním synonymických dvojíc často vznikajú čiastočné synonymá rozličných typov. Najnovšie sa napr. utvorilo pomenovanie *záchrannár* ako označenie osoby špeciálne (profesionálne) pripravenej zachraňovať (ľudí i materiálne hodnoty) oproti slovu *záchranca* s činiteľským významom „kto niekoho zachránil“; slovo *záchrannár* možno zameniť synonymom *záchranca*, no zámena nie je možná naopak. Podobný vzťah je medzi slovami *prístav* (všeobecne priestor na pristávanie lodí vrátane príslušenstiev budov a pod.) a *prístavisko* (konkrétne miesto na pristávanie lodí); *odpad* (ako látkové meno súhrnne pomenúvajúce napr. zvyšky pri výrobe) a *odpadky* (konkrétne kusky na vyhodenie) atď.

Slovotvorná synonymia ako hybný faktor lexikálneho vývinu sa najlepšie prejavuje v čiastkových systémoch slovnej zásoby, kde pôsobí ako stimulátor pri dotváraní slovotvorných paradigiem. Osobitná viazanosť synonymie s paradigmatickými vzťahmi je očividná pri slovesách. Možno ju demonštrovať na jednom čiastkovom systéme denominálnych slovies s činnostným a stavovým významom (Pisárčiková, 1989). Medzi skupinou činnostných a stavových slovies jestvujú pevné sémantické i významové vzťahy. Tieto vzťahy možno charakterizovať ako významové opozície činnosť — stav, prechodnosť — neprechodnosť, predmetovosť — podmetovosť, kauzatívnosť — nekauzatívnosť. Obidva typy slovies sa odvodzujú od tých istých adjektívnych, resp. substantívnych základov rozličnými slovotvornými sufixmi: činnostné sufixom *-iť* (*kypriť, riediť* = „robiť kyprým, riedkym“), stavové sufixmi *-ieť/-núť* (*kyprieť, rednúť* = „stávať sa kyprým, riedkym“). Súvzťažnosť týchto dvojíc sa ešte dôslednejšie prejavuje v dokonavom vide tvorením sufixáciou: *skypriť — skyprieť, zriediť — zrednúť*. V súčasnej slovenčine nejestvuje priamočiarosť pri odvodzovaní nedokonavého slovesa od menného základu a pri predponovom dotváraní dokonavého páru (Marsínová, 1958). To značí, že jestvujú aj neúplné páry typu **tenčiť — tenknúť, *bohatiť — bohatnúť, *kysliť — kyslieť, *temniť — temnieť* a na druhej strane chýba možnosť tvorenia druhého člena dvojice pomocou sufixov *-ieť, -núť*: **krátiť — *krátiieť, *čistiť — *čistiieť*. Tento nedostatok sa rieši rozličným spôsobom. Z veľkej časti sa odstraňuje tvorením dokonavých podôb predponových dvojíc typu *stenčiť — stenknúť, zošikmiť — zošikmieť*. No ani tento spôsob tvorenia nefunguje dôsledne.

Nevyváženost výskytu súvzťažných dvojíc činnostných slovies tvorených sufixom *-iť* a stavových slovies tvorených sufixmi *-ieť/-núť* sa v jazyku koriguje utváraním slovotvorných synonym rozličných typov: a) pri činnostných nedokonavých bezpredponových slovesách typu *riediť*, *mierniť* sa od ich dokonavých predponových pendantov *zriediť*, *zmierniť* imperfektivizáciou (sekundárnym odvodzovaním) tvoria synonymné slovesá typu *zriedovať*, *zmiernovať*; b) pri stavových dokonavých i nedokonavých podmětových slovesách typu *(z)rednúť*, *(s)tenknúť*, *(z)hrbatieť* utvárajú sa synonymné zvrtné slovesá typu *(s)tenčiť sa*, *(z)riediť sa*, *(z)hrbatiť sa* od ich činnostných (predmetových) súvzťažných náprotivkov *(z)riediť*, *(s)tenčiť*, *(z)hrbatiť*; c) pri stavových nedokonavých bezpredponových slovesách typu *rednúť*, *silniť* sa od ich činnostných predponových imperfektivizovaných pendantov typu *zriedovať*, *zosilňovať* tvoria synonymné zvrtné slovesá typu *zriedovať sa*, *zosilňovať sa*. Popri týchto zvrtných synonymách sa pri istej skupine slovies tvoria imperfektivizáciou predponových dokonavých slovies ďalšie slovotvorné synonymá sufixom *-ievať*: *zosilnievať*; d) pri stavových nedokonavých bezpredponových zvrtných slovesách typu *riediť sa*, *mierniť sa* utvárajú sa od ich činnostných predponových imperfektivizovaných náprotivkov *zriedovať*, *zmiernovať* synonymné zvrtné slovesá typu *zriedovať sa*, *zmiernovať sa*.

Úplná paradigma slovotvorných a synonymických vzťahov potom vyzerá takto:

činnostné slovesá	nedokonavé: <i>riediť</i> , <i>silniť</i> ; <i>zriedovať</i> , <i>zosilňovať</i> dokonavé: <i>zriediť</i> , <i>zosilniť</i>
stavové slovesá	nedokonavé: <i>rednúť</i> , <i>silniť</i> , <i>riediť sa</i> , <i>silieť sa</i> ; <i>zriedovať sa</i> , <i>zosilňovať sa</i> , <i>zosilnievať</i> dokonavé: <i>zrednúť</i> , <i>zosilniť</i> ; <i>zriediť sa</i> , <i>zosilniť sa</i>

Takúto úplnú paradigmu však nevykazuje každé derivované sloveso, a to často ani vtedy nie, keď niet sémantických prekážok na utvorenie všetkých členov paradigmy. Možnosť dotvárania jednotlivých členov sa však v reči často využíva a je aj potenciálnym prvkom jazykového rozvoja. Dôkazom toho sú mnohé slová, ktoré slovníky síce neuvádzajú, no pri ktorých sa nepozastaví ani jeden používateľ slovenčiny, lebo sú systémovo utvorené a využívajú sa nielen ako okazionalizmy, ale aj ako slová dotvárajúce systém, napr. *mierniť*, *zmiernievať* (popri bežných synonymných slovesách *mierniť sa*, *zmiernovať sa*). Bohatstvo synonymických vzťahov pri derivovaných slovesách so spoločným menným základom ukazuje, že táto časť lexiky má vyhranené postavenie v slovotvornom systéme slovenčiny. Mimoriadne rozvinutie synonymických slovotvorných prostriedkov najmä pri stavových slovesách dáva osobitné možnosti štylistického a významovo jemne diferencovaného

využitia týchto slovies. Tesné synonymické vzťahy medzi jednotlivými členmi tohto čiastkového systému pôsobia pri sémanticky vhodných podmienkach na dotváranie, dopĺňanie reprezentantov jednotlivých slovotvorných typov, čím sa synonymia prejavuje ako dynamizujúci faktor.

Antonymia

Antonymický vzťah vychádza z logického protikladu dvoch skutočností, ktorý sa premieta aj v jazykovom stvárnení. Antonymia je teda vzťah medzi dvoma lexikálnymi jednotkami, ktoré tvoria významový opak. (Problematiku antonymie podrobne spracoval L. A. Novikov, 1973; u nás súhrnne J. Filipec, 1961, s. 215—222; Filipec — Čermák, 1985, s. 129—132.)

Antonymá tvoria polárne členy sémantických polí, kým synonymickým vzťahom sú zviazané významovo blízke členy daného poľa. Pri porovnaní napr. synonymického radu *láskavý*, *láskyplný*, *milý*, *dobrotivý*, *vládny*, *prívetivý*, *srdečný* a radu synonym *nenávisť*, *zlý*, *nevraživý*, *nevládny*, *neprívetivý*, *mrzutý* možno pozorovať, že v tematickej skupine vyjadrujúcej charakter vzťahu pri ľudskej komunikácii sa na jednom póle zoskupujú v synonymickom rade kladné označenia vlastností, kým druhý pól obsahuje rad opačných, protikladných záporných vlastností. Jednotlivé členy synonymického radu pritom korešpondujú so svojimi významovými protipólmi v rade antonym. Synonymické a antonymické rady sú síce navzájom súvzťažné, ale nie sú vždy súmerné.

Na rozdiel od synonymie je antonymia javom kvantitatívne pomerne obmedzeným a do vývinu lexiky výraznejšie zasahujú iba niektoré jej typy. Na pôsobenie antonymického vzťahu ako na činiteľa lexikálnych zmien už dávnejšie poukázal I. Němec (1966). Vychádzal z faktu, že spätosť protikladných obsahov vo vedomí sa prejavuje na vývine slovnej zásoby tým, že lexikálne jednotky sa prispôbujú svojim antonymickým náprotivkom jednak z formálnej a jednak z významovej stránky a že k tým lexikálnym jednotkám, ktoré svoje lexikálne protiklady nemajú, sa antonymá dodatočne pritvárajú systémovým tlakom jestvujúcich antonymických dvojíc.

V súčasnosti vplyv antonymického vzťahu na rozvoj slovnej zásoby sa prejavuje predovšetkým pri antonymách vyjadrujúcich negáciu, pri rozličných predponových slovesách s protikladným významom a pri rozličných deadjektívnych odvodeninách patriacich k rozličným druhom slov.

Najstabilnejšie miesto v slovnej zásobe majú pravé antonymá utvorené z rozličných koreňov (lexikálne antonymá) vyjadrujúce hraničné hodnoty istého radu jednotiek, pričom medzi protikladnými členmi zvyčajne jestvuje stredný člen (jeden alebo viacero), napr. *vysoký* —

stredný — nízky, studený — vlažný — teplý, málo — dosť — veľa, spať — driať — bdiť atď. Ide o polárne, kontrárne antonymá, ktoré najčastejšie vyjadrujú kvalitu (dobrý — zlý), kvantitu (málo — veľa), priestorové a časové vzťahy (blízky — ďaleký, včas — neskoro), fyzické vlastnosti (biely — čierny, teplý — studený) a morálne hodnotenie (pravda — lož, usilovnosť — lenivosť). Lexikálne antonymá tohto typu tvoria pomerne uzavretú časť lexiky. Istý pohyb je pri nich možný v rámci mnohonásobnej antonymie, ktorá vzniká na základe polysémie lexikálnych jednotiek (ostrý — tupý, napr. meč, hrana; ostrý — jemný, napr. vôňa, chuť, svetlo), prípadne sa môžu antonymá utvárať iba k lexikálnym jednotkám v istom použití, t. j. k pomenovacím jednotkám (čistý zisk — hrubý zisk, čistý tón — falošný tón). Lexikálne antonymá sa častejšie dotvárajú v kontextových použitíach. Napr. v publicistike sa oproti slovu *novina* (nová správa, nová skutočnosť) dotvára protiklad *starina* (ako dávno známa vec).

K pravým antonymám (polárnym, kontrárnym) patria aj dvojice so záporovou časticou *ne-*, a to v tých prípadoch, keď na vyjadrenie sémantického protikladu v jazyku iného prostriedku niet: *milosrdný — nemilosrdný, šťastie — nešťastie, ochota — neochota*. Výraznú sémantickú skupinu tu tvoria adjektíva s príponou *-teľný* a sčasti aj s príponou *-ný*, s abstraktným významom možnosti a nemožnosti: *predvídateľný — nepredvídateľný, ovládateľný — neovládateľný, riešiteľný — neriešiteľný, prenosný — neprenosný*. Produktivnosť ustavičného dotvárania antonymických dvojíc tohto typu súvisí s komunikačnou potrebou označiť vlastnosti vyplývajúce z možnosti alebo nemožnosti uskutočniť nejaký dej (často najmä v odbornom vyjadrovaní). V súčasnosti sa veľmi dynamicky rozvíja aj tvorenie názvov negatívnych vlastností dejov a stavov typu *netrénovanosť, nehospodárnosť, nezabezpečenosť, nepripravenosť, netvorivosť, nepružnosť* (porov. Buzássyová, 1986 b). Tieto pomenovania podmieňuje spoločenská potreba nazvať rozličné stavy vyplývajúce z neplnenia činnosti, ktoré sa mali vykonať. Významovo sem patria aj pomenovania osôb, ktoré potrebné činnosti nevykonali, ako *neplatič, neplnič*. Kladný antonymický pár pri uvádzaných dvojiciach často jestvuje iba potenciálne (*plnič, platič*), no vznik záporných podôb sa realizuje na základe existencie antonymického vzťahu v jazyku.

Za čiastočné antonymá sa pokladajú slová, ktoré vyjadrujú opaky kontradiktórne (protirečivé, znázornené vzťahom A — non A): *áno — nie*. Pri antonymách tohto typu je otvorená možnosť tvorenia záporných členov záporovou časticou *ne-*, napr. *chutný — nechutný, rovnaký — nerovnaký, zriedka — nezriedka, pokrokový — nepokrokový*. Osobitosťou týchto dvojíc je to, že záporný člen je vlastne stredným členom medzi pravými antonymami, a tak jeho vzťahy sú dvojstranné: smerujú ku kladnému i zápornému pólu (*chutný — nechutný — odporný, rovnaký —*

nerovnaký — odlišný, zriedka — nezriedka — často, pokrokový — nepokrokový — spiatočnícky). Z toho vyplýva, že kontrast sa vyjadruje menej ostro, menej dôrazne ako pri lexikálnych antonymách typu *chutný — odporný*. Napriek tomu (či práve preto) sa často využívajú, a to najmä so štylistickým zámerom podať protiklad, zápor oslabene, nie tak vyhranene, ako ho vyjadrujú pravé antonymá (porov. *pravda — nepravda — lož*).

K dynamicky sa rozvíjajúcim antonymám patria aj antonymá s prefixom *bez-* (Pisárčiková, 1974). Ide predovšetkým o adjektíva (zriedkavejšie o príslovky) a od nich odvodené substantíva na *-osť*, ktoré zdôraznene vyjadrujú neprítomnosť istej veci, nedostatok istej vlastnosti a pod. Oproti nim stoja slovesá, ktoré túto vlastnosť, vec a podobne obsahujú, napr. *bezkonfliktový (bezkonfliktovosť, bezkonfliktovo) — konfliktný, bezkonkurenčný — konkurenčný, bezprašný — prašný, bezperspektívny — perspektívny*; mnohé dvojice nevyjadrujú protikladné pojmy (nejestvuje medzi nimi stredný člen), ale pojmy protirečivé: *bezatómový — atómový, bezdevízový — devízový, bezdobierkový — dobierkový, bezmiestenkový — miestenkový, bezpilotový — pilotovaný* atď.

K slovotvorným antonymám popri type so záporovou časticou *ne-* a s prefixom *bez-* patrí aj veľký (a neuzavretý) počet dvojíc, pri ktorých antonymický vzťah vyplýva z opačných významov predpôň alebo častí zložených slov (Červená, 1979), napr. *externý — interný, synchronny — diachronny, progresívny — regresívny, poprevratový — predprevratový, privolať — odvolať, vstúpiť — vystúpiť, odnášať — donášať; mikrosvet — makrosvet, minimálny — maximálny, mnohovranný — málovranný, krátkozraký — ďalekozraký, ťažkotonážny — ľahkotonážny, širokorozchodný — úzkorozchodný* atď. Tvorenie významovo protikladného člena pri slovách tohto typu je celkom pravidelné.

Osobitným typom antonymie je vnútro-slovná antonymia, tzv. enantiosémia, pri ktorej sa protikladnosť nevyjadruje samostatnými lexikálnymi jednotkami, ale vyplýva z významovej štruktúry slova, je teda obsiahnutá vnútri slova. Vonkajšiu stránku vyjadrenia protikladnosti nahrádza kontext a syntaktické spájanie s inými slovami. Vnútro-slovná antonymia najužšie súvisí s polysémiou, lebo dva polárne významy jedného slova sú vlastne krajnými bodmi polysémie a neraz bývajú príčinou rozpadu slova na homonymá. V polysémii ako vo veľmi dynamickom jave slovnej zásoby tkvie aj hlavná príčina vzniku vnútro-slovnej antonymie.

Protikladnosť významov tohto typu možno ukázať na slovesách *postlať* a *ustlať*, ktoré sa v SSJ vykladajú v jednom význame: „upraviť lôžko na spanie alebo po spaní“. Vo výklade sa zdôrazňuje všeobecná (nadradená) séma „úprava lôžka“, no neberie sa do úvahy, že pritom ide o dve rozdielne činnosti, ako je to napr. pri slovesách *odomknúť* a *zamknúť*. Dôkazom toho je aj jestvovanie synonymných výrazov, ktoré sú na-

vzájom medzi sebou v antonymickom vzťahu: *odostlať* (t. j. „pripraviť lôžko na spanie“) a *zastlať* („upraviť lôžko po spaní“). Podobne je to pri slove *pach*, ktoré súhrnne označuje niečo, čo silne pôsobí na čuchové zmysly, a to kladne alebo záporne. Slovo *pach* teda obsahuje dva protikladné významy: 1. „zápach“ (*pach krvi*), 2. „vôňa“ (*prijemný pach pripravovaného jedla*). Významovú polarizáciu v súčasnosti možno pozorovať pri slove *predčasný*: v spojení *predčasné splnenie plánu*, *predčasné voľby* má toto adjektívum pozitívne alebo neutrálne hodnotenie, kým v spojeniach *predčasná smrť*, *predčasný pôrod*, *predčasná radosť* obsahuje negatívne hodnotenie.

Predpoklady rozvoja vnútroslovnej antonymie sú dané predovšetkým protikladnými významami prefixov (napr. *obiť vežu medou*, t. j. „pokryť“ — *obiť riad*, t. j. „údermi poškodiť, zbaviť povrchu“; *obieliť dom*, t. j. „natrieť na bielo“ — *obieliť vajce*, t. j. „zbaviť škrupiny“; *prehliadnuť batožinu*, t. j. „dôkladne preskúmať“ — a *prehliadnuť chybu*, t. j. „nevšimnúť si“).

Inokedy stavia významy do protikladu výsledok deja, ktorý sa raz hodnotí ako kladný, raz ako záporný: *zastrieť karosériu* („obnoviť jej farbu striekaním“) — *zastrieť chodca* („znečistiť striekaním“); *zazeleniť parky* („osadiť zeleňou“, t. j. okrášliť) — *zazeleniť si sukču* („zašpiniť zelenou farbou“). Významová polarizácia slova alebo slovného spojenia má však veľmi rozmanité príčiny. Protikladné významy môžu vzniknúť na základe jemných sémantických posunov, vnášaním subjektívnych (kladných alebo záporných) hodnotení istých stránok skutočnosti atď. Napr. lexikálne jednotky *slabosť*, *slabá stránka* označujú nedostatok niečoho, chýbanie istých schopností a sú v antonymickom vzťahu k lexikálnym jednotkám *sila*, *silná stránka*. Tieto protikladné lexikálne jednotky sa však v istých situáciách dostávajú do synonymického vzťahu. To preto, že slovo *slabosť*, resp. spojenie *slabá stránka* sa začína významovo polarizovať. Zreteľne to vidieť z vety *Hudba je jeho slabá stránka (slabosť)*, ktorej možno rozumieť dvojako: 1. hudba sa nerozumie, hudba je slabým, zraniteľným miestom v jeho vedomostiach, 2. hudba je jeho záľuba, venuje sa jej a dobre sa v nej vyzná. Pri druhom možnom výklade sa dá použiť synonymná výpoveď *Hudba je jeho silná stránka* (Pisárčiková, 1980, s. 214).

Vnútroslovná antonymia sa často využíva aj ako kontextový (nie systémový) jav, a to na dosiahnutie účinku ironie. Protikladný význam pridáva slovám v takých prípadoch intonácia: *vy ste sa pekne ukázali!* (= „zle ste sa predstavili“). Využívanie kontextového antonymného významu je v reči veľmi časté a patrí k živým štylistickým prostriedkom.

Antonymia predstavuje bohatú problematiku, lebo antonymický vzťah sa prejavuje v rozličných stupňoch a rozličnými spôsobmi. Pretože svojou povahou zasahuje hlboko do podstaty myslenia (myslieť v pro-

tikladoch sa pokladá za tendenciu platnú všeobecne), jej vplyv sa nevyhnutne prejavuje pri vzniku lexikálnych neologizmov, a to osobitne pri tvorení rozličných afixálnych i zložených slov so širokou sémantikou škálou protikladnosti, protirečenia a negácie, ako aj pri vzniku protikladných významov v rámci jedného slova.

Homonymia

Pre súčasné chápanie homonymie je príznačné, že sa tento vzťah považuje za čisto formálnu opozíciu jazykových jednotiek, ktorá nemá nijakú funkčnú hodnotu a vo svojej podstate protirečí zákonom výstavby znakových systémov (Kuznecova, 1982). Časté je hodnotenie homoným ako javu, ktorý „ruší“ (Filipec — Čermák, 1985, s. 141). Tieto náhľady v istom zmysle nadväzujú na staršie tvrdenia, že homonýmá sú patologickým javom v jazyku (S. Ullmann). Takémuto ich kvalifikovaniu nahráva aj zistenie, že procesy, ktoré vedú ku vzniku homoným (pokračujúceho procesu polysemizácie), často ak sa dokončia, pokračujú v opačnom smere: rozbieha sa proces dehomonymizácie, ktorý občas ústi do paronymie. O samých homonymách však treba uviesť, že práve v dôsledku ich formálnej zhodnosti nadobúdajú osobitú príznakovosť a v tej možno vidieť ich funkčnú hodnotu. Percipient sa na mieste homoným „pozastaví“, aby sa „rozhlíadal“ po texte, aby dal do súvislosti homonýmá a rozriešil nečakanú situáciu (Mistrík, 1985). Sila homonymie spočíva teda v tom, že percipient vždy tuší, a preto aj hľadá súvislosti medzi javmi pomenúvanými tým istým slovom.

Viaceri autori pokladajú problém homonymie za predmet historickej jazykovedy a popierajú možnosť skúmať ju synchronne v jazykovom systéme. V uvedenom zmysle sa homonymia chápe ako homonymický konflikt, ku ktorému dochádza v dôsledku historických zmien v istom štádiu. Príklady, ktoré sa uvádzajú (napr. Lyons, 1969, s. 450), dobre ukazujú, že ak dôjde v konkrétnom jazyku pod vplyvom hláskových zmien alebo sémantického posunu k vzniku „neprijemných“ homoným, jazyk sa homonymii vyhne a vyvinie sa lexikálny supletivizmus, čím zanikne aj „neprijemná“ dvojzmyselnosť slova. Zo slovenčiny možno uviesť slová ako *čelaď*, *čeliadka*, ktoré sa v staršom štádiu vývinu spisovnej slovenčiny používali ako rovnocenné varianty. Len čo sa však rozšíril a zovšeobecnel pejoratívny význam slova *čeliadka* (zberba, banda), prestalo sa toto pomenovanie používať na pomenovanie príslušníkov rodiny. A popri ňom sa dostalo na okraj slovnej zásoby aj neutrálne slovo *čelaď*. Podobne aj slovo *neviestka* sa odlúčilo od neutrálneho výrazu *nevesta*, pretože nadobudlo prihanlivé zafarbenie (Ivanová-Šalínová, 1981).

Pre poznanie homonymie ako systémového vzťahu i procesov homo-

nymizácie je dôležitý výskum homoným z genetického hľadiska, lebo homonymia sa objavuje ako sprievodný jav pri rozširovaní slovnej zásoby. Môže sa vyskytovať pri preberaní cudzích slov:

a) koincidenciou, t. j. formálnym zjednocovaním domáceho a cudzieho (prevzatého) slova: *banka* (nádoba — slov., sporiteľňa — tal.), *čelo* (predná časť hlavy — slov., hudobný nástroj — tal.), *paša* (pastvisko — slov., vládár — tur.), *družba* (pri svadobných obradoch — slov., priateľstvo — ruš.), *bylina* (rastlina — slov., bohatiersky spev — ruš.), *rum* (rumo-visko — slov., nápoj — angl.), *puď* (nevedomená sila — slov., stará ruská miera — ruš.);

b) prevzatím dvoch alebo viacerých cudzích slov s rovnakou formou: *box* (pästiarstvo — angl., miesto v zábavnom podniku — angl., krém na obuv — angl.), *boxer* (pästiar — angl., kovová zbraň na prsty — angl., plemeno psov — angl.), *lokál* (zábavný podnik — lat., šiesty pád — lat.), *šach* (vládca — perzské, hra — perzské), *raketa* (strela s raketovým motorom — tal., lopatka na odrážanie v tenise a pingpongu — tal.);

c) kalkovaním: *pád* (padnutie — slov., kalk od lat. slova *casus*).

V rámci jedného a toho istého jazyka homonymá vznikajú vtedy, keď po prvé pôvodne jedno slovo sa významovo rozloží na dva (tri) významy, resp. začne označovať odlišné denotáty, medzi ktorými niet jasného súvisu: *hranica* (hromada dreva; pomedzie), *druh* (odroda; priateľ), *mesiac* (nebeské teleso; dvanástina roka), *socha* (palica, podpera; vytesaná postava), *raziť* (vybíjaním formovať; zapáchať), *vlna* (srst na ovci; ohyb vody).

Po druhé pri tvorení slov, keď pôvodne jedno a to isté slovo sa významovou zmenou svojho základu a odlišnou, ale vo výsledku zhodnou deriváciou rozčlení na dve (tri) lexémy: *letáček* (od *letáč*, doštička na úli alebo holubníku — od *leták*, malé agitačné tlačivo).

Po tretie vo vývine jazyka splynú dve od pôvodu odlišné domáce slová: *hrad* (zámok; Iadovec), *hody* (sviatok alebo hostina; vrhy), *vyzrieť* (pozrieť; stať sa zrelým) a pod. (Ondruš — Sabol, 1982).

Tieto aspekty sú predmetom skúmania historickej homonymie. Homonymiu ako výsledok sémantického rozštiepenia istých slov však treba skúmať aj ako synchronný dynamický proces. Táto otázka sa spája s problematikou rozličnej sémantickej (signifikatívnej alebo denotatívnej) obmeny slova, lebo tak ako polylexiu možno chápať ako obmenu zvukovej stránky slova pri nemennosti signifikátu a denotátu, homonymia, prípadne aj polysémia sa viaže na sémantické obmieňanie slovného znaku pri konštantnosti jeho zvukovej stránky. Živý proces rozpadu polysémie, t. j. homonymizácie možno hodnotiť ako dokončený alebo nedokončený proces (Achmanova, 1986).

Vplyv jazykového a situačného „kontextu“ na sémantickú obmenu slova sa prejavuje tak, že isté štruktúrne prvky, významy sa zvyrazňujú,

iné potláčajú alebo eliminujú, pričom sa nahrádzajú inými prvkami (Blanár, 1984). Vplyv kontextu môže byť až taký, že sa eliminujú všetky štruktúrne prvky východiskového významu slova a výrazne sa oslabí súvzťažnosť medzi ním a utvárajúcim sa významom. Krajnou hranicou sémantickej obmeny slova a kontextového vplyvu na istý jeho význam je práve homonymia. Sémantické obmieňanie slova je potenciálnym procesom jeho homonymizácie, pravda, o potenciálnu homonymizáciu môže ísť len pri istých typoch sémantickej obmeny. Do homonymie môže vyústiť v zásade len ten typ lexikálnej polysémie, ktorý J. Dolník (1984) nazýva typom nepriamej (sprostredkovanej) polysémie.

Ak za priamu polysémiu budeme spolu s J. Dolníkom (op. cit.) považovať vzťah medzi dvojicou slov, pri ktorých sa prejavuje špecifikácia, napr. *vojak* (príslušník armády — príslušník armády v najnižšej hodnosti), *host* (návštevník — návštevník pohostinstva) alebo generalizácie, napr. *trať* (dráha s koľajnicami — dráha vôbec) a prípady tzv. čiastočnej enantiosémie, napr. *skrývať* (chrániť pred zrakmi iných — mať v sebe, obsahovať), možno tu skutočne konštatovať len slabší stupeň homonymizácie. Naproti tomu výraznú mieru homonymizácie pozorovať napr. pri úplnej enantiosémii: *obieliť* (natrieť na bielo, napr. stenu, t. j. naniesť niečo niekam — zlúpať, napr. kožu, škrupinu pri jablku, vajci, t. j. odstrániť niečo odniekiaľ), *odizolovať* (oddeliť pomocou izolácie, odizolovať kontakt, t. j. obaliť ho izoláciou — odizolovať miestnosť, t. j. zbaviť izolácie), *vybagrovať* (zeminu — dieru do zeme), *vyraziť* (razením vyhlbiť — razením získať, napr. vzor), *predčasný* (s negatívnou motiváciou, predčasný pôrod — s neutrálnou motiváciou, predčasné voľby, predčasne splnený plán), *prenajať* (dať do prenájmu niekomu niečo — vziať do prenájmu od niekoho niečo; porov. časť o konverzii s. 348—349).

V súčasnosti možno proces sémantickej diferenciácie (obmeny) lexém pokladať za najproduktívnejší postup, v dôsledku ktorého dochádza k rozostúpeniu pôvodne polysémneho slova na dve (prípadne viac) homonymných lexém. Dôvody takéhoto rozostúpenia môžu byť rozmanité. V mnohých prípadoch pri prenášaní pomenovania človeka na vec alebo zviera, prípadne zvieraťa na vec, sa významy natoľko vzdialia, že je namieste považovať ich za samostatné lexémy: *mních* (v stavebníctve) — *mníška* (v zoológii), *žerjav* (v stavebníctve), podobne *kohútik*, *jazdec*, *šum* (v hutníctve). Obmieňanie významov (prenášanie) je sémanticko-onomaziologický proces. Sémanticky je daný vznikom nového významu, onomaziologický je tým, že nový význam (jav) treba pomenovať a že sa tak robí použitím buď už hotového, existujúceho pomenovania (*pamäť*, *únava*, *teplota*, *hustota* a i. v prírodných vedách a technike), alebo pomocou pomenovaní utvorených podľa istého modelu, istého typu, ktorý je úplne nezávislý od tvorenia pomenovaní v iných oblastiach alebo komunikačných sférach. Dobrý príklad na takúto tzv. paralelnú nomináciu (porov. časť o terminológii, s. 266) je pomenovanie *lyžičník* — v zoológii „vták podobný

lyžici“ —, ktoré vzniklo v rámci istého typu (porov. *listárík*, pri ktorom nejde o deminutívum od slova *listár*, ale o základné pomenovanie; podobne *rybárík*, *mlynárík*, *vodnárka* a i.), a nie je v nijakom vzťahu s homonymným pomenovaním *lyžičník* vo význame „príborník“.

Kategória životnosti/neživotnosti je pri tvorení pomenovaní dôležitá, jej zmena spôsobuje prechod od jedného paradigmatického typu k druhému, v dôsledku čoho majú príslušné lexémy rozdielnú spájacnosť, valenciú, skloňovanie a pod. Porov. konkurenciu životných a neživotných substantív, kde sa odlišne tvorí plurál: *balič* — živ. *baliči*/neživ. *baliče*, *menič* — *meniči*/meniče, *nosič* — *nosiči*/nosiče, podobne pri lexémach *sadzač*, *rozmnožovač*, *nakladač*, *prekladač rúr* (osoba aj žeriav), *vodič*, *analýzátor* (osoba aj stroj), *agitátor* (kto agituje — miešacie zariadenie na usadzovanie a oddeľovanie látok), *iniciátor* (osoba — pomocná výbušnina), *korektor*, *destilátor*, *konzervátor*, *hlavičkár* a i. Okrem konkurencie pomenovaní osôb a názvov nástrojov je tu konkurencia v pomenovaní dejov a nástrojov (*okopávačka*, *kosačka*, *rezačka*), v pomenovaní dejov a miest (*rozkopávka*, *vyhliadka*, *vykládka*, *sadzba*, *značenie* — porov. *dopravné značenie*). Aj konkurencia personických a zvieracích pomenovaní nachádza svoj odraz v paradigme: *samotári/samotáre*, *zlepšovateľia/zlepšovatele*. Porov. *Naše zajace sú najlepšie zlepšovatele chovu* (Pd); *do konca zástupcovia/zástupce: Medzi významné zástupce hmyzu patrí cikáda viničná* (Pyramída); *faraóni/faraóny* (hovorové pomenovanie mravcov, odborný názov farao, lat. *Monomorium pharaonis*).

Lexikálne (slovotvorné) homonymá vznikajú často tak, že sa spája homonymný základ a nehomonymný sufix. Tak je to v prípade neutrálnych pomenovaní a augmentatív typu *ohnisko* (miesto — veľký oheň), *skladisko*, *schodisko*, *prístavisko* a pod. Homonymných dvojíc uvedeného typu v slovenčine pribúda vzhľadom na zväčšovanie sa počtu základných neutrálnych pomenovaní so sufixom *-isko* (ktorým sa nahrádza starší sufix *-ište*: predtým *ohnište*, *schodište*, *prístavište*): *pohrebisko*, *prekladisko*, *výkladisko*, *priepadisko*, *zhromaždisko*, *zrkadisko*, *stavebnisko*, *sadenisko*, *liahnisko*, *repnisko* a i.

Iným typom sú prefixálne homonymá, pri ktorých sa spájajú nehomonymné predpony vyjadrujúce rozličný spôsob slovesného deja s homonymným základom: *napiliť* (pílením hodne nahromadiť — pílením trochu upraviť, porušiť, nadpiliť), *narezať*, *natrhnuť*, *nahrýzť*, *nahniť*, *nalomiť*. Homonymné pomenovania môžu vzniknúť aj ako výsledok slovotvorného procesu, pri ktorom nie sú homonymné ani slovotvorné základy ani afixy, ale výsledok derivačného procesu aj tak vedie k vzniku homonymných pomenovaní: *na-drobiť/nad-robiť*, *po-drobiť/podrobiť* (národy), *po-robiť* (postupne všetko) /*porobiť* (niekomu).

Homonymia môže vzniknúť aj ako výsledok univerbizácie. Pomenovanie *cukrovka* vzniklo z dvoch pôvodne rozlíšených adjektívno-substantívnych spojení *cukrová repa* a *cukrová úplavica*, podobne *tlačovka* (tlačová chyba

— tlačová schôdza). Pri niektorých ďalších pomenovaniach došlo k univerbizácii len pri jednom člene: *kryštál* (minerál — kryštálový cukor), *civil* (civilista — civilný život alebo civilný oblek), *diaľkár* (závodník v skoku do diaľky — diaľkovo študujúci alebo diaľkovo pracujúci).

Polysémia a homonymia, ako ukazujú aj naše príklady, sa nedajú vždy od seba odlišiť. Preto je adekvátnejšie používať v takých prípadoch nediferencovaný termín, napr. mnohoznačnosť alebo nejednoznačnosť lexém (porov. *Probleme der semantischen Analyse*, 1977, s. 319). Vhodnosť takého riešenia je podmienená najmä skutočnosťou, že doteraz sa nepodarilo ustáliť, aké druhy sémantických príznakov motivujú významovú blízkosť semém v rámci jednej polysémickej štruktúry a kedy sa významová súvislosť už stráca. Súvisí to s tým, že medzi polysémiou a homonymiou jestvuje prechodné pásmo, ktoré nemá jednoznačne polysémny ani homonymný charakter.

Viacere prípady ukazujú, že určenia mnohoznačnosti (polysémie a homonymie) lexém ako usúvzťažnenosti jednej formy s rôznymi obsahmi (signifikátmi) a rôznymi denotátmi (porov. časť o nominácii, s. 22 n.) treba modifikovať, lebo pri niektorých typoch sémantických obmien lexém nie je konštantná len zvuková štruktúra slova, ale aj denotát a mení sa iba signifikát. K signifikatívnej mnohoznačnosti patria predovšetkým prípady tzv. medzysystémovej polysémie a homonymie. Ide o prípady, keď termín má rovnakú formu ako netermín, označuje ten istý denotát, pravda, poznaný hlbšie, špecifikovaný podrobnejšie, takže neraz ide o odlišný signifikát (Poštolková, 1984, s. 83; Dolník, 1987). Tieto dva typy pomenovaní sa výrazne líšia mierou znakov, lebo aj keď napr. *hviezda* je nebeské teleso v astronómii i v bežnom použití, odborne sa definuje ako „plynné kozmické teleso vyvolávajúce žiarenie ako následok termónukleárnych reakcií vo svojom vnútri“ a v bežnom jazyku je to „nebeské teleso viditeľné v noci“. Kým *dýchanie* je v bežnom jazyku „naberanie vzduchu do pľúc a jeho vypúšťanie“, v odbornom jazyku je to „fyziológický proces, ktorým organizmy získavajú energiu rozkladom organických zlúčenín a ich okysličenie vzniká voda a kyslíčnik uhličitý“.

Iným typom signifikatívnej mnohoznačnosti (nejednoznačnosti) je výskyt rôznych signifikátov odrážajúcich jednu a tú istú entitu (denotát) akoby z rozličných stránok (napríklad rôzne definície slova, fonémy, systému a i.). Avšak rôzne signifikáty nevyplývajú v takýchto prípadoch len z rôznych prístupov k analýze, ale vznikajú aj v dôsledku ideologických podmienok života nositeľov jazyka. Ak zvyčajne platí, že významy mnohoznačných lexém sa nachádzajú vo vzťahu komplementárnej distribúcie, t. j. že ich konkrétny význam sa identifikuje v konkrétnom kontexte, v jednom jeden význam, v inom iný, v prípade tzv. ideologicky zapojenej lexiky je situácia čiastočne odlišná. Aby sme poznali konkrétny význam slov *práca*, *sloboda*, *socializmus*, *demokracia* atď., aké do nich vložil autor, nie je postačujúci niekedy ani širší kontext. V týchto prípadoch

je nevyhnutné oprieť sa o mimojazykové fakty, zistiť, či sa tieto lexikálne jednotky používajú v kontexte marxistickej alebo buržoáznej ideológie.

Ďalším typom mnohoznačnosti je tzv. denotatívna mnohoznačnosť, ktorá vzniká vtedy, keď je konštantná formálna štruktúra a signifikát a odlišný je denotatívny význam. *Ludská pamäť* aj *pamäť počítača* majú spoločné to, že ich podstata spočíva v schopnosti uchovávať, *ludská pamäť* je však „spôsobilosť zachovávať si a vybavovať predchádzajúce vnemy a poznatky“ a „zásoba týchto poznatkov“, kým *pamäť počítača* znamená „zariadenie na uchovávanie dát — kódovaných informácií“. Sem patria aj pomenovania osôb (*jazdec*, *nosič*) a príslušné termíny rovnakej formy označujúce neživé predmety (*jazdec* — posuvná súčiastka, *nosič* — posledný krčný stavec). Niektoré ďalšie príklady: *elipsa* (uzavretá krivka — gram. výpustka), *balast* (zbytočná, bezvýznamná vec — lod. účelné zaťaženie plavidla na dosiahnutie jeho stabilnosti), *drak* (mýtická bytosť — let. podstatné časti konštrukcie lietadla potrebné na uskutočnenie letu), *chránič* (chrániace zariadenie — techn. samočinný vypínač, ktorý odpojí od siete elektrické zariadenie, ak vznikne porucha), *depresia* (skleslosť, sklúčenosť — ekon. fáza kapitalistického hospodárskeho cyklu nasledujúca bezprostredne po kríze z nadvýroby), *aspekt* (stanovisko, hľadisko pri posudzovaní nejakej veci — lingv. slovesný vid).

V niektorých prípadoch mnohoznačnosti dochádza naopak k formálnemu obmieňaniu zvukovo zhodných lexém, k dehomonymizácii. Dochádza k nim často vtedy, keď lexéma nadobudne nenáležitú konotáciu, keď sa pri nej vytvorí „neprijemná“ asociácia. V publicistike napr. pozorovať vyhýbanie sa výrazu *reakcia* vo význame „odpoveď, odvetná činnosť“, namiesto ktorého sa používa deverbatívny tvar *reagovanie*. Do hry tu totiž vchádza význam lexémy *reakcia*, ktorá nadobudla v politickej sfére význam „spiatocníctvo“, „spiatocníci“. V publicistike sa preto neuplatňujú vyjadrenia typu *Reakcia Sovietskeho zväzu na vyhlásenie...* ale *Reagovanie Sovietskeho zväzu...* Novšie sa v tejto úlohe objavuje dokonca výraz *reagencia*, a to aj napriek tomu, že základný význam tejto lexémy je iný (chemické činidlo, látka vyvolávajúca reakciu v chémii). Na druhej strane však v tých prípadoch, keď sa má zosilniť negatívny účinok, mnohoznačný výraz *reakcia* sa nahrádza lexémou *reakčnosť* (*reakčnosť západných, kapitalistických kruhov*).

Zrejme z podobných profylaktických dôvodov sa vylúčil z používania aj výraz *pod protektorátom* (= pod patronátom, pod záštitou) a podľa všetkého z takých istých príčin sa nepostupuje zvyčajným spôsobom pri prechýľovaní. Prechýlené ženské substantívum od slova *maratónec* (v SSJ je aj *maratónista*) nevzniklo v podobe *maratónka*, lebo týmto názvom sa pomenúva známa športová obuv, ale *maratónkyňa*, hoci prechýľovanie pomocou sufixu *-yňa* je v súčasnosti v slovenčine zriedkavé; porov. aj *bežkyňa* (*bežka), *vytrvalkyňa* (*vytrvalka). Pozoruhodné je i to, že pre-

chýlené ženské substantívum od slova *básnik* nie je *básnička* (homonymné s malou básňou), ale *poetka* (mužský korelát *poet* je pritom zriedkavý).

Od homonymných základov vznikajú často homonymné deriváty: *expedícia* (kolektív — posielanie) → *expedičný kolektív/expedičné debny* (v ktorých sa expeduje), *réžia* (umelecké alebo organizačné vedenie — náklady) → *režijný výkon/režijná cena* a pod. V niektorých prípadoch sa homonymné deriváty tvoria od odlišných základových substantív alebo iných slovných druhov: *genetický* (od *genéza* — *genetika*), *ústavný* (od *ústav* — *ústava*), *halový* (*halová atletika* — *halové prvky*), *nákladný* (*nákladné auto* — *nákladný život*), *diskrétny* (*diskrétny spoločník* — *diskrétna veličina*), *zvodný* (*zvodný pohľad* — *zvodný kanál*). Vo väčšine prípadov však vznikajú zložitejšie vzťahy medzi dvojicami (prípadne trojicami) lexém. V jazyku dochádza k formálnej diferenciacii tým, že pôvodne zvukovo zhodné lexémy sa formálne obmieňajú. Tak vznikajú paronymá typu *srdечný* — *srdcový*, *strojný* — *strojový*, *zmyselný* — *zmyslový*, *objemný* — *objemový*, *zápalný* — *zápalový*, *rozmerný* — *rozmerový*, *rozumný* — *rozumový*, *jazyčný* — *jazykový*, *dôrazný* — *dôrazový*, *inštrumentálny* — *inštrumentatívny*, *systémový* — *systematický*, *problémový* — *problematický*, *odborný* — *odborový* — *odborársky*, *škodný* — *škodlivý*, *nominačný* — *nominatívny*, ďalej *zberač* — *zberateľ*, *prijímač* — *prijímateľ*, *budič* — *buditeľ*, *spotrebič* — *spotrebiteľ*, *nosič* — *nositeľ* atď. V praxi však dochádza k tomu, že niektoré z uvedených dvojíc sa uplatňujú promiskue, ako rovnocenné varianty na vyjadrenie jedného alebo druhého významu a vtedy fungujú ako homonymné jednotky (porov. *srdечný infarkt*, *zmyslová krása* atď.). Väčšina z nich sa sémanticky zreteľne diferencovala na vzťahové (so sufixom *-ový*) a kvalifikačné (so sufixom *-ný*) a zamieňajú sa len v menej kultivovaných prejavoch. Napr. *systémové vzťahy* (vzťahy medzi zložkami systému), *systémové onemocnenie* (onemocnenie nervového systému) a *systematický prehľad* (majúci povahu systému), *systematický katalóg* (založený na systéme), *systematická kontrola* (sústavná), vzhľadom na čo môžu byť *systémové chyby* (v systéme) i *systematické chyby* (sústavné).

V niektorých prípadoch sú však tieto opozície menej stabilné. V terminológii sa robil pokus ustáliť používanie adjektív *hrdelný* — *hrdlový* ako opozíciu kvalifikačného a vzťahového významu (*hrdelný zločin* — *hrdlová dutina*, *hrdlová hláska*). Bežne sa však používa aj v odbornom jazyku *hrdelná hláska*, *dutina* (porov. *ústna hláska*, *dutina*, nie *ústová*). Prípady typu *päťdenný* — *päťdňový*, *týždenný* — *týždňový* a pod. sa určili ako prípady privatívnej opozície so základným tvarom na *-ný* (Rybák, 1979). V odbornej sfére sa zreteľne diferencujú aj výrazy typu *dojivosť* (schopnosť vytvárať mlieko) a *dojnosť* (množstvo mlieka nadojeného od istej dojnice za isté obdobie), v bežnej komunikácii sa však často zamieňajú ako rovnocenné varianty, čiže tak výraz *dojivosť*^{1,2} ako aj *dojnosť*^{1,2} fungujú ako homonymá.

Takisto paronymné dvojice, ktoré sa tvoria od odlišných základových lexém, nie sú vždy ustálené ani v odbornom jazyku: *nominačný* — *nominatívny* od *nominácia* i *nominatív* s tendenciou tvoriť derivát *nominatívny* od *nominatív* a *nominačný* od *nominácia*, podobne *komunikatívny* — *komunikačný* (od *komunikát* a *komunikácia*; porov. časť o konkurencii adjektív s internacionálnymi a domácimi formantmi, s. 291—292).

Mnohoznačnosť, resp. homonymia ako istý vzťah medzi lexikálnymi jednotkami sa v synchrónnom dynamickom aspekte prejavuje ako sémantické rozvíjanie slova, prípadne ako paralelná nominácia, čo v niektorých prípadoch vyvoláva novú potrebu obmieňať zvukový obal slova a vedie k dehomonymizácii príslušných lexém.

Viacvýznamovosť polysémických a homonymných lexém zvyčajne nezapríčiňuje komunikačné ťažkosti. Na pozadí kontextu alebo situácie sa vždy (azda s výnimkou tzv. ideologicky zapojenej lexiky) bezprostredne ukáže, ktorý z významov mal autor na mysli pri generovaní výpovede. Slovo je paradigmaticky (ako izolovaná jednotka) vysoko mnohoznačné, svoju konkrétnu sémantiku nadobúda až v zasadení do textu. Platí však, že skutočné funkčné možnosti mnohoznačnosti sa overujú predovšetkým v umeleckej literatúre, čiastočne však aj v bežnom jazyku (v žartových rozhovoroch a v prípadoch vedomého dvojzmyslu) a v publicistike; porov. *Džez aspoň raz za rock* — správa o 12. bratislavských džezových dňoch (NS).

Keďže jedno pomenovanie sa môže vzťahovať na viacero denotátov a/alebo signifikátov, na mieste, kde vchádza homonymia do textu, vzniká napätie medzi významovou divergenciou lexémy a textom. Text sa expresivizuje a dynamizuje, lebo v jednej lexéme sa navrstvujú na seba viaceré významy, z ktorých sa môže uplatniť hociktorý. Takto dochádza k „asociačnému“ rozptylu vo vedomí komunikantov. Tesnejšia väzba lexémy a kontextu núti, ako sme už uviedli, prijímateľa pristaviť sa, zároveň však autorovi umožňuje, aby na tomto mieste zašifroval do textu dôležitejšiu informáciu, aby ju vyslovil esteticky naliehavejšie, resp. aby realizoval svoj osobitý zámer (Findra, 1978, s. 132). Homonymia sa vyskytuje aj v terminológii, hoci ide proti zásade presnosti, neexpresívnosti a jednoznačnosti, ktoré predstavujú konštanty vedeckej i administratívnej komunikácie sféry. Preto je nevyhnutné termíny v rámci príslušného odboru presne definovať a používať v jednom, vymedzenom význame.

V každom prípade so vznikom nových homonymných (mnohoznačných) pomenovaní treba rátať vo všetkých komunikačných sférach. Ich vznik je motivovaný oným aristotelovským paradoxom málopočetnosti slov a potrebou pomenovať nekonečný počet predmetov a pojmov. Je výsledkom sémantického pohybu v slovnej zásobe, aj keď výsledkom nie vždy želaným.

Pomocou kategórie konverzie možno výhodne opísať isté vzťahy medzi výrazmi v prirodzených jazykoch, ktoré nie sú totožné ani s jedným z doteraz identifikovaných systémových vzťahov, ako je synonymia, antonymia, homonymia, paronymia, polysémia a podobne, hoci sa s nimi čiastočne prekrýva. Zavedenie pojmu konverzie do opisu jazyka znamená prehĺbenie jeho poznania ako systému.

Pojem konverzný vzťah sa začal používať najprv vo vyššej algebre, neskôršie sa udomácnil vo filozofii a logike v oblasti výrokov a súdov, kde sa ním označujú presuny antecedenta a konzekventa (Kondakov, 1975, s. 256). Keď sa však začal uplatňovať v lingvistickom výskume, ukázalo sa, že ho treba v porovnaní s jeho matematickým a logickým chápaním rozšíriť a modifikovať. Vyhovujúca v tomto smere je interpretácia konverzných vzťahov, podľa ktorej dva výrazy sú konverzné vtedy, keď sú významovo rovnocenné, majú rovnaký počet valencií, a to takých, kde aspoň dve identické valencie majú rozdielny obsah (Apresian, 1974, s. 257). Takéto určenie umožňuje odhaliť konverzné vzťahy nielen medzi výrazmi s dvoma valenciami, známymi z logických úvah o konverzii (inverzii), pri ktorých si vymieňajú miesta ľavovalenčné a pravovalenčné aktanty, napr. *byť vyšší* — *byť nižší* (*Peter je vyšší ako Karol.* — *Karol je nižší ako Peter.*), ale tieto vzťahy sa identifikujú aj medzi trojvalenčnými výrazmi typu *kupovať* — *predávať* (*Peter predal Karolovi auto.* — *Od Petra kúpil Karol auto.*), ďalej však aj v prípadoch, kde sa príslušné preskupenia týkajú iba pravej strany slovesných výrazov (*Katarína ponúkla Petra koláčom.* — *Katarína ponúkla Petrovi koláč.*), v prípadoch slovesnorodových opozícií (*Most vyhodili ustupujúci vojaci.* — *Most bol vyhodенý ustupujúcimi vojakmi.*), v symetrických reláciách (*Československo susedí s Maďarskom.* — *Maďarsko susedí s Československom.*) a v mnohých ďalších prípadoch (*Peter sa dostal do búrky.* — *Petra zachytila búrka.*).

V jazyku sa teda konverzný vzťah vyjadruje lexikálne, t. j. pomocou rôznych lexém (*dať* — *vziať*, *kupovať* — *predávať*), gramaticky, t. j. rôznymi tvarmi (aktívom a pasívom) i lexikálnosémanticky, t. j. jedným viacvýznamovým slovom (napr. *ponúknuť*; porov. Dolník, 1985, s. 257). Pojem konverzie umožňuje takto jednotný pohľad na viaceré výrazy, ktoré sa doteraz skúmali izolovane: niektoré skupiny tradičných antonym, isté prípady enantiosémie, vzťah aktíva a pasíva, v mnohých prípadoch aj také výrazy, medzi ktorými sa doteraz neidentifikovali nijaké systémové vzťahy. Relevantnou vlastnosťou konverzií je to, že majú obrátenú štruktúru sémantických rolí pri jednotlivých valenciách — tá istá valencia má vždy inú rolu. Dej, stav, resp. relácie sa takto podávajú akoby obrátené, s čím súvisí efekt, ktorý je známy ako sémantický dôraz, topicalizácia. Ide o to, čo možno podľa J. D. Apresiana (1974, s. 259) demonštrovať napr. na výrazoch *zdoлаť* — *podľahnúť* (*Naše mužstvo zdolalo*

minuloročného majstra. — *Mimuloročný majster podľahol nášmu mužstvu.*) V prvom prípade sa zdôrazňuje ako nový fakt, že naše mužstvo bolo úspešné (veď porazilo samého majstra!), kým v druhom sa upriamuje pozornosť skôr na fakt, že exmajstrovi sa príliš nedarilo. Sémantický dôraz padá totiž vždy na ten aktant, ktorý je reprezentovaný subjektovou valenciou (podmetom), do jeho pozície sa „vcituje“ hovoriaci a z jeho hľadiska sa podáva dej, stav či relácia. Subjektová valencia je takto prominentnou valenciou a účastník, ktorý sa dostáva do takejto pozície, hrá medzi ostatnými účastníkmi rolu „protagonistu“.

Podobne je to aj pri takom type konverzných párov, ktorých subjektová valencia (ľavovalenčný aktant) sa nijako nemení a k preskupovaniu dochádza v iných valenciách — na pravej strane (*Peter prebil klinec plechom.* — *Peter prebil plech klincom.*). Aj tu možno identifikovať „protismerné“ vyjadrenie invariantného referenčného (denotatívneho) významu udalosti. V prvom prípade sa hovorí o preniknutí klinca cez plech, teda predovšetkým o klinci, vzhľadom na to, že akuzatívna valencia má vyšší rang než valencia stvárnená predložkovým pádom, kým v druhom je dôraz viac na porušení celistvosti plechu, cez ktorý prechádza daný kliniec.

Pretože do konverzných vzťahov môžu vstupovať iba lexémy, z ktorých každá má najmenej dve hĺbkové valencie, konverzné vzťahy sa uplatňujú najčastejšie prostredníctvom sloves. Slovesá si aj vypracovali špeciálnu morfológickú formu na vyjadrenie konverzných vzťahov, ktorými sú práve aktívne a pasívne tvary slovesného rodu. Obory konverzných a aktívno-pasívnych relácií sú však vo vzťahu vzájomného prieniku, lebo do konverzných vzťahov môžu vstúpiť len tzv. plné pasívne konštrukcie typu *Žiak bol pochválený riaditeľom* (nevyhovuje typ *Bol som pozvaný aj ja.*; *Dom sa stavia.* — *Dom je stavaný.*).

Okrem sloves majú zodpovedajúce vlastnosti pre zapojenie do konverzných vzťahov aj niektoré iné slovné triedy. Sú to napr. podradňovacie spojky (*Predstavenie sa konalo, aj keď hlavný protagonista ochorel.* — *Hlavný protagonista ochorel, ale predstavenie sa predsa konalo.*), alebo deverbatívne substantíva (*vítazstvo Slovana nad Interom* — *prehra Interu so Slovanom*). Konverzné dvojice môžu vytvoriť aj páry lexém a frazeologických jednotiek alebo páry frazeologických jednotiek: *získať* — *byť na úžitok* (*Peter tým len získal.* — *Petrovi to bolo len na úžitok.*), *vydržať* — *byť nad sily* (*Horolezec nevydržal také zataženie.* — *Také zataženie sa ukázalo byť nad sily horolezca.*), *trápiť* — *brať si veľmi k srdcu* (*Trápia ju cudzie starosti.* — *Berie si cudzie starosti veľmi k srdcu.*). *Bol na vlások od smrti.* — *Smrť mu hľadela do tváre. Ledva stojím od únavy na nohách.* — *Únavou sa mi podlamujú nohy.* a i.

Pravidelným a produktívnym zdrojom tvorenia konverzív sú substantíva s agenovým, inštrumentálnym, mediálnym, lokatívnym a rezultatívnym významom. Ak sa takéto substantíva spájajú so sponou, vytvárajú konverzné dvojice so substantívami s antonymným významom: *byť au-*

torom — *byť dielom* (*X je autorom tejto knihy.* — *Táto kniha je dielom X-a.*), *byť vynálezcom* — *byť vynálezom* (*Bell je vynálezcom rádia.* — *Rádio je vynálezom Bella.*), *byť učiteľom* — *byť žiakom, byť predkom* — *byť potomkom, byť príčinou* — *byť dôsledkom* atď. Iným regulárnym zdrojom konverzív sú antonymické akostné adjektíva a príslovky s významom fyzikálnej vlastnosti, rýchlosti, polohy v priestore a čase a pod.: *byť tvrdší* — *byť mäkkší, byť veselší* — *byť smutnejší, byť rýchlejší* — *byť pomalší, byť jemnejší* — *byť drsnejší, byť vyššie* — *byť nižšie, byť pred* — *byť za*.

Lexikálne, resp. lexikálno-sémantické konverzíva možno rozčleniť do viacerých sémantických skupín. K základným dvojvalenčným konverzívam patrí predovšetkým typ s významom zloženia: *tvoriť* — *pozostávať* (*Naše družstvo pozostáva zo samých skúsených hráčov.* — *Naše družstvo tvoria samé skúsené hráčky.*), *utvoriť* — *utvoril sa* (*Kniežatstvá utvorili štát.* — *Z kniežatstiev sa utvoril štát.*), *tvoriť* — *skladať sa* (*Stavebnicu tvorí dvadsaťpäť rôznofarebných dielov.* — *Stavebnica sa skladá z dvadsiatichpiatich rôznofarebných dielov.*); typ s významom „výskytu“: *hmýriť* — *hmýriť sa* (*Krajina sa hmýrila špiónmi.* — *V krajine sa hmýrili špióni.*), *rojiť* — *rojiť sa, červeniť sa*¹ — *červeniť sa*² (*Diktát sa len tak červenie hrubými chybami.* — *V diktáte sa len tak červenejú hrubé chyby.*), *vyžarovať*¹ — *vyžarovať*² (*Jeho oči vyžarujú rozhodnosť.* — *Z jeho očí vyžaruje rozhodnosť.*), *hýriť*¹ — *hýriť*² (*Príroda hýri všetkými farbami.* — *V prírode hýria všetky farby.*), *horieť*¹ — *horieť*² (*Líca jej horeli rumencom.* — *Na lícach jej horel rumenec.*), *sršať*¹ — *sršať*² (*Jeho nápady sršia vtipom.* — *Z jeho nápadov srši vtip.*), *iskriť*¹ — *iskriť*², *svietiť*¹ — *svietiť*² (*Oči jej svietili radosťou.* — *V očiach jej svietila radosť.*), *rásť* — *rodiť* (*Na našich stromoch rastú sladké jablká.* — *Naše stromy rodia sladké jablká.*), *cítiť* — *zaznievať* (*Z jeho hlasu cítil obavu.* — *V jeho hlase zaznieva obava.*), *chýbať* — *postrádať* (*Mne tu chýbajú fakty.* — *Ja tu postrádam fakty.*); typ s významom straty, úraty: *vyčerpáť* — *minúť* (*Pevnosť vyčerpala zásobu pitnej vody.* — *V pevnosti sa minula zásoba čerstvej vody.*), *minúť* — *vyjsť* (*Minul strelivo.* — *Vyšlo mu strelivo.*), *stratiť* — *opustiť* (*Stratil všetku odvahu.* — *Opustila ho všetka odvaha.*), *stratiť* — *vytratiť sa, stratiť* — *zmiznúť* (*Ervín stratil ružovú farbu z líc.* — *Ervínovi zmizla ružová farba z líc.*); typ s významom polohy dvoch telies v priestore alebo čase: *predchádzať* — *nasledovať, zaostávať* — *predstihovať* (*V schopnosti abstrahovať zaostáva za rovesníkmi.* — *V schopnosti abstrahovať ho rovesníci predstihujú.*); typ s významom pokrytie povrchu telesa: *pokryť/zatiahnúť* — *zatiahnúť sa* (*Oblaky pokryli/zatiahli nebo.* — *Nebo sa zatiahlo oblakmi.*), *chytiť* — *chytiť sa* (*Nôž chytil hrdzu.* — *Noža sa chytila hrdza.*), *zmiznúť* — *pokryť* (*Trávník zmizol pod snehom.* — *Sneh pokryl trávník.*); typ s významom zrušenia pokrytia: *zhodiť* — *opadať* (*Stromy zhodili listie.* — *Zo stromov opadalo listie.*); typ s významom zaplňania telesa:

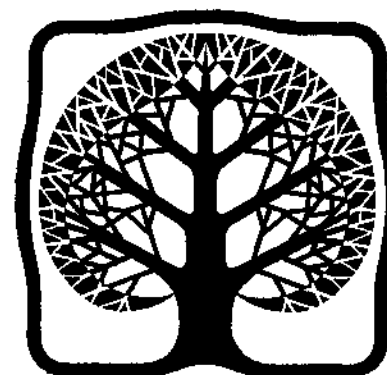
vojst — pojať (Do suda vojde 1 000 litrov. — Sud pojme 1 000 litrov.), naplniť — naplniť sa, pohlcovať — prenikať (Zem pohlcuje vlahu. — Vlaha preniká do zeme.), prekryť — zaniknúť (Hluk prekryl jeho volanie. — V hluku zaniklo jeho volanie.); typ s významom vylučovania: osievať — osievať sa (Nebo osieva drobný dážď. — Z neba sa osieva drobný dážď.), rozlievať — rozlievať sa, šíriť — šíriť sa, stlať — stlať sa (o svetle); typ s významom závislosti: vplývať — závisieť (Na úrodu najviac vplýva počasie. — Úroda najviac závisí od počasia.), unaviť — ustať (Unavila ho chôdza. — Ustal od chôdze.); typ s významom psychických a informačných procesov: tešiť — tešiť sa (Otec sa teší synovým úspechom. — Otcu tešia synove úspechy.), pocítiť — doľahnúť, dostať — zmocniť sa (Karol dostal strach. — Karola sa zmocnil strach.), prekvapiť — užasnúť (Prekvapila ma vynaliezavosť chlapca. — Užasol som nad vynaliezavosťou chlapca.); typ s významom zmeny, premeny: zmeniť — premeniť (Výbuchom sa zmenila krajina na nepoznanie. — Výbuch zmenil krajinu na nepoznanie.), premeniť — vzniknúť a i.

Pri trojvalenčných konverzívach možno vyčleniť podobné skupiny: typ s významom odovzdávania — prijímania: kúpiť — predať, požičať — požičať si, nakaziť — nakaziť sa, zásobiť — dodať (Štát zásobil trh väčším množstvom produktov. — Štát dodal na trh väčšie množstvo produktov.), zasadiť — inkasovať (Súper zasadil nášmu boxerovi prudký úder. — Náš boxer inkasoval od súpera prudký úder.); typ s významom pokrytia: obliecť¹ — obliecť² (Peter obliekol dcéru do kabáta. — Peter obliekol dcéru kabát.), obuť¹ — obuť², natrieť¹ — natrieť²; typ s významom zrušenia stavu pokrytosti: očistiť¹ — očistiť² (Peter očistil špice od blata. — Peter očistil blato zo špíc.), vyzliecť¹ — vyzliecť², zbaviť — odstrániť; typ s významom zaplnenia: venovať — zaberať (Naše noviny venujú inzerátom dve strany. — V našich novinách zaberajú inzeráty dve strany.), dosadiť — obsadiť; typ s významom zmeny — premeny: zmeniť — urobiť (Ľudia zmenili pustatiny na úrodné polia. — Ľudia urobili z pustatín úrodné polia.); typ s významom preniknutia: prebiť¹ — prebiť², preliať si¹ — preliať si² (Prelial si hrdlo vodou. — Prelial si vodu hrdlom.) atď.

Konverzné vzťahy sa veľmi výrazne prejavujú v skupine slovies známej ako verba dandi et accipiendi (Ondrejovič, 1984). V danej skupine pozorovať v súvislosti s utváraním konverzných lexém zreteľný sémantický pohyb. Týka sa to predovšetkým lexém *najať* (si) a *prenajať* (si), o ktorých platí, že kým v nedávnej minulosti sa slovesá *najať* a *najať* si uplatňovali len vo význame „vziať do nájmu od niekoho niečo“ a lexéma *prenajať* len vo význame „dať do prenájmu niekomu niečo“, podľa našich dokladov lexémy *najať* i *prenajať* nadobudli priamo protikladný význam, ingresívny a egresívny. Vetu *Peter prenajal chatu* možno interpretovať buď tak, že Peter prenajal svoju chatu niekomu, napr. svojim známym, alebo tak, že Peter prenajal nejakú chatu pre

seba, prípadne pre seba a pre niekoho iného. Novšie sa k lexéme *prenajať* pritvoril aj jej reflexívny variant *prenajať* si. Týmto preorganizovaním daného podsystému sa zvýšila jeho symetria, lebo podobné opozície sú aj pri ostatných lexémach: *požičať*, *kúpiť* i *najať*. Objavili sa tu teda nové konverzné dvojice: okrem *kúpiť* — *predať*, *požičať* — *požičať* si aj *prenajať* — *prenajať* si a *najať* — *najať* si, pomocou ktorých možno zdôrazňovať (vysúvať do popredia) buď aspekt ingresívny (vznik daného stavu) alebo egresívny (zrušenie stavu).

Konverzíva sú teda pomenovania, ktoré slúžia ako prostriedky na vyjadrenie rozdielov v spôsobe prezentácie nejakej skutočnosti, situácie, „stavu sveta“ hovoriacim. Jazyk práve tu vydáva svedectvo, že sa vie od mimojazykovej skutočnosti aspoň relatívne odpútať tým, že vypovedá o nej z rôznych perspektív.

V. KAPITOLA VÝSLEDKY A ZÁVERY

Opis dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny chápeme ako zachytenie dynamiky synchronného stavu jazyka. Pod dynamikou slovnej zásoby sa rozumejú súčasné procesy prebiehajúce v slovnej zásobe: dopĺňanie pomenovaní, vznik nových pomenovaní, zánik jestvujúcich pomenovaní, teda rozvoj slovnej zásoby chápanej ako súhrn pomenovaní, a to v relatívne krátkom časovom úseku (roky 1970—1985), ktorý sa konfrontuje s predchádzajúcou časovou etapou (reprezentuje ju slovenčina od päťdesiatych rokov tohto storočia a stav v slovnej zásobe slovenčiny, ako ho zachytáva najmä šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka, 1959—1968). Pod dynamikou chápu autori predovšetkým tie hybné sily, ktoré podmieňujú pohyb a vývinové tendencie v rozličných triedach pomenovaní. Na rozdiel od diachronickej dynamiky, ktorej cieľom je sledovať vývinové posuny a zmeny v dlhšom časovom období, do synchronnej dynamiky sa premieta výsledok diachronického vývinu predovšetkým ako napätie z koexistencie ustupujúcich i nových, nastupujúcich jednotiek. Toto napätie sa prejavuje najmä ako konkurencia, variantnosť, synonymia i sémantická a štylistická diferenciácia koexistujúcich výrazov. Protiklad diachronickej a synchronnej dynamiky je relatívny, lebo aj v synchronnej dynamike sa sledujú aj posuny, vývinové zmeny.

Dynamické procesy sú prejavom charakteristických tendencií, akými sú intelektualizácia a demokratizácia, terminologizácia a determinologizácia, internacionalizácia, neologizácia. Aj zmeny v rozsahu slovnej zásoby, aj charakteristické tendencie pri týchto zmenách sa skúmajú z hľadiska istých podmienok. Závažnú úlohu hrajú vonkajšie podmienky, nové vyjadrovacie potreby a špecifické komunikačné situácie. Ale tieto vonkajšie podmienky sú späté s vnútornými, najmä s celkovým stavom slovnej zásoby a so vzťahmi medzi prvkami tejto slovnej zásoby.

Určujúcim prvkom pri skúmaní dynamiky slovnej zásoby je povaha nominácie, pomenúvacieho procesu. Nominácia sa predstavuje ako proces vychádzajúci od objektívnej reality cez zovšeobecnené obrazy objektov (materiálnych aj ideálnych) po všeobecné koncepty. Na oblasť konceptov už nadväzuje vlastná jazyková oblasť, ktorá realizuje pomenovania ako jednotu obsahu a formy a prechádza do oblasti používania. Ak sa na konci onomaziologického reťazca tvorí osobitná forma, ide o priamu nomináciu. Ale ak sa na konci tohto reťazca využíva už jestvujúca forma, ide o analogickú nomináciu (analogickú v tom zmysle, že popri sebe jestvujú paralelné reťazce spojené práve len

spoločnou formou). Analogická nominácia zahrnuje na jednej strane metonymické pomenovania, keď sú koncepty a obsahy príhlé, na druhej strane metafory, keď sú koncepty a obsahy vo vzťahu prieniku. Medzi týmito krajnými prípadmi sú rozličné typy analogickej nominácie s prienikmi a inklúziou. Inklúzia konceptuálnej i obsahovej zložky je v generalizácii, resp. špecializácii, inklúzia konceptuálnej zložky a kontiguita obsahovej zložky je v synekdoche a kontiguita konceptu i obsahu — ale inklúzia oboch zložiek do širších konceptov a obsahov — je v synestézii.

Značnú úlohu v obohacovaní, rozširovaní slovnej zásoby má však aj iný prípad analogickej nominácie, keď sa na jeden koncept a jeden obsah viažu dve formy, pričom však vzťah týchto foriem je v inklúzii. Je to pravidla proces univerbizácie.

Ukazuje sa tak, že v nominácii sa uplatňuje jednak tvorenie jednoslovných pomenovaní odvodzovaním — afixáciou a prefixáciou, ale nezriedka aj analogickou slovotvorbou, ďalej skladaním slov s hojným využívaním poloprefixov (menej polosufixov), ale aj slovnodruhových prechodmi (substantivizácia, adjektivizácia, adverbializácia). Zložitú problematiku predstavuje preberanie slov, resp. pomenovaní z iných jazykov a ich postupná adaptácia. Vo všetkých prípadoch sa konštatujú presuny medzi komunikačnými sférami: mnohé neologizmy pomerne rýchlo prenikajú do spisovného vyjadrovania.

Vzťah obsahu a formy, ale aj vzťah základového slova a odvodeného (resp. zloženého) slova, ako aj vzťah medzi explicitným pomenovaním a jeho univerbizovanou podobou (resp. naopak), no v nezanedbateľnej miere aj vzťahy medzi synonymami, antonymami a konverznými pomenovaniami tvoria tak sieť vzťahov, ktorými je charakterizovaný systém pomenovaní ako celok.

Pri skúmaní slovotvornej motivácie (jej systematizačnej, integračnej, internacionalizačnej a kondenzačnej funkcie) sa ukázalo užitočné prekročiť hranice opisu prostredníctvom slovotvorných typov širšie smerom k slovotvorným hniezdam. Tento prístup sa využil aj pri skúmaní motivačných vzťahov v abstraktnej lexike a pri skúmaní pohybov, konkurencií a prekonávaní a obmedzení v adjektívnej lexike.

Pri rozbere jednotlivých onomaziologických typov v rámci slovných druhov sa ukazujú v podstate rovnaké tendencie: dotváranie pomenovaní, narastanie viacslovných pomenovaní a presun z čiastkových komunikačných sfér národného jazyka do spisovného jazyka.

V oblasti substantív sa najväčšia pozornosť sústreďuje na názvy osôb na jednej strane a názvy abstrákt na druhej strane. Pri názvoch osôb sa v tradičnom členení na názvy činiteľské, názvy podľa predmetu činnosti, názvy podľa typických vlastností a názvy podľa príslušnosti zisťuje, že mnohé názvy osôb sa sémanticky špecializujú podľa potrieb odborného vyjadrovania. V súvislosti s rozvojom výrobných vzťahov

a výrobných technológií neobyčajný rozmach prežívajú názvy povolání. Ako nový typ sa ukazuje priradovací typ *zámočník plechár*, ale aj člen *korešpondent*, ďalej názvy s nezhodným prívlastkom vyjadrujúcim okolnosť (*pracovník pri čerpadle*). Rozširuje sa typ odvodený od viacslovných pomenovaní vedných, výrobných alebo športových odborov: *atómová fyzika* → *atómový fyzik*, *orientačný beh* → *orientačný bežec*. Časté sú aj univerbizované pomenovania typu *zlatý pretekár* vo význame „nosiť zlatej medaily“, čiže pretekár, ktorý sa umiestnil na prvom mieste. Mnohé z takýchto názvov nemajú nijaké nespisovné štruktúrne príznaky, a tak veľmi rýchlo prenikajú do spisovného vyjadrovania.

Pri pomenovaniach príslušníkov etnických skupín a obyvateľských menách sa presadila prípona *-an*, resp. *-čan* pred príponou *-ec*. Súčasné obdobie ďalej charakterizuje pohotové a pravidelné tvorenie nových pomenovaní etnických skupín predovšetkým v popularizačno-náučnej komunikačnej sfére (súvisiace s vydávaním encyklopedickej literatúry a slovníkových príručiek), a to najmä zdomácnovanie pôvodne nesklonných pomenovaní (*Bantu* → *Bantuovia*, *Čukča* → *Čukčovia*, *Hausa* → *Hausovia*). V nom. pl. si konkurujú prípony *-i* a *-ovia*, ktoré sa nedajú v každom prípade vysvetliť len morfológicky.

Analýza názvov zvierat a rastlín — ktorým sa doteraz venovala minimálna pozornosť — ukazuje najmä na produktivnosť niektorých slovotvorných typov, ale predovšetkým na využívanie všetkých slovotvorných a pomenovacích možností z domácich zdrojov. Jestvujúce prvky sa využívajú v rozličných funkciách, pričom rozmanitá funkčná zaťaženosť je viazaná s motiváciou pomenovania. Napr. pri názvoch s príponou *-ár/-iar* ide o motiváciu podľa podobnosti (*kyjaničkár*), podľa potraviny (*zrniar*), podľa stanoviska (*vrbiar*) a pod. Niektoré prípony sa sémanticky špecializujú, napr. prípona *-avý* na vyjadrenie príznaku vo väčšom množstve.

Druhým výrazným typom substantív, ktoré majú veľký dosah na dynamické procesy v slovnej zásobe, sú názvy abstrákt, predovšetkým názvy vlastností a názvy dejov. Otvorené podskupiny charakterizované výrazným kvantitatívnym rastom predstavujú v súčasnej slovenčine názvy vlastností s významom pasívnej možnosti (*programovateľnosť*), s významom sklonu k istej činnosti (*súťaživosť*), pomenovania stavov ako výsledkov istých činností (*rozpracovanosť*, *násídliťná vybavenosť*). Dynamikou v zmysle istej pohyblivosti, pružnosti významu sa vyznačujú abstraktá motivačne primárne späté so substantívom (*hudobnosť* = „vzťah k hudbe“). Abstraktá na *-osť* dynamizujú slovnú zásobu aj tým, že sú symptómom rozvíjania kvalifikačných významov pri pôvodne vzťahových adjektívach. Vysokú produktivnosť tvorenia abstrákt s kvantitatívnym významom (*nehodovosť*, *sledovanosť*) a s významom parametra (*rovinnosť*, *krivosť*) možno vysvetliť mimojazykovým faktorom, potrebou kvantifikovať v čase vedecko-technického rozvoja rozličné javy.

Dôležitým dynamickým faktorom je pohyb v štylistickej zaradenosti abstrákt, ich schopnosť označovať vlastnosti štylisticky odtienene, ako aj metaforické prenášanie významov, a to nielen v umeleckých a publicistických, ale aj v odborných textoch (*papierovosť postavy, dospelosť automatu*). Sekundárne konkretizácie abstraktného významu (*drobnosti, netesnosti*), ktoré možno zahrnúť pod širší pojem referenčné špecifikácie abstrákt, sa manifestujú ako tendencia k pluralizácii abstrákt (využívanie plurálových tvarov v nominačnej funkcii).

Produktivnosť tvorenia názvov deja je výrazom potreby pomenúvať substančne chápaný dej najmä v odbornej a publicistickej komunikačnej sfére. Frekventované sú názvy procesov ako rozličných výrobných, technologických postupov a metód (*cementovanie, plastovanie*), časté sú aj rozličné typy kauzativ (*sprogresívnenie úloh, spojzndzenie motorového vozidla*). Funkčná zataženosť dejových mien v multiverbizačných spojeniach súvisí s tendenciou k nominálnemu vyjadrovaniu príznačného pre odbornú funkčnú sféru (*nájsť uplatnenie — uplatniť sa, vykonávať závlahy — zavlažovať*). Postupnou lexikalizáciou spojení s dejovými menami sa saturuje potreba pomenúvať rozličné inštitucionálne a úradné úkony (*vyhodnocovanie výsledkov súťaže, poskytovanie služieb obyvateľstvu*). Kategória vidu sa uplatňuje v oblasti dejových mien ako dynamický faktor jednak tým, že porušovanie vidovej korelácie v substantívnych derivátoch oproti vidovej korelácii motivujúcich slovies sprevádza konkretizačné významové posuny (*združovanie — dej; združenie — inštitúcia*), jednak nerovnakou funkčnou zataženosťou vidových podob (výrazná zataženosť nedokonavých verbálnych substantív pomenúvajúcich spoločenské procesy dlhodobého charakteru: *spriemyselňovanie poľnohospodárstva, odhaľovanie skrytých rezerv*). Rozdiel vo vide môže sprevádzať rozštiepenie na dva významy (*zhodnotenie výsledkov — zhodnocovanie surovín*). Aj do dejových mien sa premietajú zmeny v spájateľnosti (*zahusťovanie polievky — zahusťovanie sídliska*).

Prejavom dynamiky vo fungovaní dejových mien sú konkurencie, a to tak domácich slovotvorných typov navzájom, ako aj konkurencia slovotvorných typov s domácimi formantmi a internacionálnymi formantmi. V odbornom vyjadrovaní si konkurujú všetky tri produktívne typy: verbálne substantíva na *-nie/-tie*, bezsufixálny typ aj typ na *-ka*. Naproti tomu typ *-čka/-(a)čka* sa vyšpecifikoval ako hovorový až expresívny, teda štylisticky príznakový oproti neutrálnemu verbálnemu substantívu (*filmovačka — filmovanie*). V dejových menách je výrazná tendencia k internacionalizácii, prejavujúca sa značnou produktivnosťou slovotvorného typu na *-ácia*, ako aj funkčnou zataženosťou korelačných konkurenčných dvojíc typu *popularizácia — popularizovanie*.

Obohacovanie jednotkami abstraktnej lexiky je podmienené tým, že v jazyku je permanentná potreba označovať rozličné príznaky poznávaných a hodnotených javov skutočnosti či už ako statické príznaky

predmetov a javov (vlastností) alebo ako dynamické príznaky (spredmetnené deje). Táto potreba je výrazná osobitne v odbornej a publicistickej sfére, ale aj v umeleckej reči a v bežnom hovorenom jazyku.

Ostatným substantívnym pomenovaniam sa venuje v práci menšia pozornosť, lebo sa v nich neprejavujú také zreteľné dynamické procesy. Ide o názvy miesta a názvy nástrojov a prostriedkov. Zreteľný je tu pohyb len v tom zmysle, že sa ako pomenovania nástrojov a prostriedkov používajú viacslovné pomenovania, pričom riadiace podstatné mená majú často len všeobecný charakter, tvoria onomaziologickú bázu, kým hlavný motivačný prvok sa vyjadruje v prívlastkoch, najčastejšie zhodných (*vrecková infúzna lampa, číslicovo riadený miešač krmív*). Výrazná je tiež expanzia pomenovaní s cudzími sufixmi *-or/-átor, -er/-ér* (*identifikátor, absorbér*), ktoré sa využívajú aj pri názvoch osôb. Frekventované sú aj univerbizované názvy (*ofsetka — ofsetový stroj*), ktoré fungujú paralelne v oficiálnej aj neoficiálnej sfére. Veľmi produktívne je skladanie slov (*vlnovod, energoblok, drevotrieska*).

Podobný stav je aj v názvoch miesta. Tu sa postupne formujú nové typy najmä v oblasti pomenovaní rozličných inštitúcií. Vzniká tak zložitá štruktúra, v ktorej sa podobne ako pri názvoch nástrojov hlavné motivačné prvky vyjadrujú v prívlastkoch, často bohato rozvetvených. Výrazné miesto majú prívlastky vyjadrované priradovacími adjektívami zloženinami. Okrem toho sa v názvoch inštitúcií vyjadrujú rozličné honorifické prvky (meno osoby, pamätnej udalosti a pod.). Isté miesto majú aj akronymá rozličných typov, niektoré sa postupne lexikalizujú. V celom súbore názvov miesta sa v rozličnej miere prejavujú sémantické a štylistické procesy ako výsledky univerbizácie (*chlebičkáreň — výrobňa chlebičiek*), terminologizácie (*výmenníková stanica*), multiverbizácie (*centrálna plynofikovaná kotolňa*) a internacionalizácie (*alpinium, glyptotéka*). Rýchlo sa šíria také pomenovania, v ktorých sa príznak špecifikuje rozvitými zhodnými alebo nezhodnými prívlastkami (*svojpomocná krajčírka dielňa, denná psychiatrická liečebňa, opraváreň technických zariadení*).

V slovesnej lexike neologizačné tendencie nepôsobia rovnomerne. V sémantike slovies podmieňuje pohyb miera dynamickosti agensa, vertikálne pôsobenie dynamických tendencií od časovo nelokalizovaných slovies po kauzativne slovesá. Pri časovo nelokalizovaných slovesách je proces zovšeobecnenia objektívne existujúcich vzťahov v denotatívnej sfére viazaný na väčší časový úsek. Preto slovesá označujúce všeobecné vzťahy (*konať sa, vyskytovať sa*) majú relatívne najstálejší rozsah. Kvalifikačné slovesá sú bezprostredne späté s mimojazykovou skutočnosťou (vznik nových funkcií, príčin, návykov, záujmov a pod.). Rozširovanie tejto sémantickej podskupiny výrazne ovplyvňujú tendencie po ekonomii a demokratizácii v jazyku. Uprednostňujú sa slovesá mutačného typu pred analytickými spojeniami (*námestníčiť, teplotovať, autičkáriť*)

utvorené v hovorovej, resp. slangovej sfére, ktoré môžu niekedy prejsť aj do spisovného jazyka.

Základný súbor statických slovies sa rozširuje menej výrazne, nedochádza tu k výrazným dynamizačným posunom. Neporovnateľne väčší pohyb, ktorý je v skupine statických udalostí, spôsobuje slovo-tvorná synonymia: slovo-tvornými postupmi a dekauzativizačnou transformáciou usúvzťažňuje skupinu statických udalostí s najdynamickejšou skupinou kvalitatívnych kauzatív. Preto výrazné obohacovanie tejto slovesnej skupiny priamo korešponduje s dynamickými zmenami pri kvalitatívnych kauzatívach (*zmedzinárodniť, zmedzinárodňovať/zmedzinárodniť sa, zmedzinárodňovať sa, zútulniť, zútulňovať/zútulniť, zútulnievať*).

Nové javy sa najvýraznejšie prejavujú v sémantickej skupine dynamických slovies. V sémanticky heterogénnej skupine dynamických procesov pôsobí tendencia po konkretizácii významov, ktorá ovplyvňuje zvyšovanie počtu slovesných lexém iba pri špecifikačných slovesách. Vznikajú denominálne slovesá a neologizmy v hovorovej (resp. slangovej) sfére, prefigovaním slovesá s konkretizačno-modifikujúcou funkciou, nové slovesá s internacionálnym základom. Špecifikou tejto sémantickej podskupiny slovies je zoskupovanie slovies s konkrétnym významom, ktoré reprezentuje všeobecný slovesný význam. Mieru všeobecnosti a vyčlenenie zoskupenia podmieňuje diferenciácia činností v denotatívnej sfére (*registrať — dokladovať, fakturovať, dokumentovať*). Zoskupenie môžu tvoriť len hovorové, resp. slangové slovesá, ktoré signalizujú existenciu nejakej novej činnosti alebo hodnotenie činnosti a supľujú nulové lexémy v spisovnom jazyku (*obšľapávať, vybehať niečo, potlačiť niečo, driapať sa*).

Najvýraznejší pohyb v sémantike slovies sa prejavuje v kauzativných slovesách. Okrem vzniku veľkého počtu hovorových a slangových slovies rozširuje sa počet kauzatív o nové lexémy (*zviditeľniť*), o nové lexémy s internacionálnym základom (*fénovať, digitalizovať*), ktoré sa rýchlo zdomáčkujú, prípadne modifikujú prvotný význam prefigovaním (*odizolovať, odhlávkovať, rozanalyzovať, zaplaybackovať*). Vznik internacionalizmov nepodmieňuje iba úsilie zaplniť prázdne miesta v lexikálnom systéme, ale aj snaha rozšíriť možnosti komunikácie.

Novovznikajúce slovesá sú zväčša príznakové (hovorové, resp. slangové) a spisovnými sa stávajú v oveľa menšej miere než substantíva alebo adjektíva.

Pohyb v adjektívnej lexike podmieňujú viaceré faktory. Po prvé je to sám charakter sémantiky adjektív, ich významová mobilnosť a prispôboivosť; z nej vyplývajú možnosti rozličných kontextových významových konkretizácií (napr. *komínové murivo* = „murivo komína“, *komínový posúvač* = „posúvač umiestnený v komíne“, *komínová história* = „história týkajúca sa nejakého komína, súvisiaca s komínom“, *komínová postava* = „postava ako komín, vysoká, chudá“),

aj uzualizácia nových adjektívnych významov (*jarabinová smrečina, exteriérové znaky, inteligentný počítač*). Po druhé pri pôvodne vzťahových adjektívach vznikajú kvalifikačné významy, čím sa obohacujú možnosti vyjadrenia hodnotových a hodnotiacich postojov (*exportný skok, ľudský vedúci, koncepčné myslenie*). Po tretie proti tendencii nadobúdať kvalifikačné významy pôsobí potreba stále dopĺňať a obnovovať vzťahový význam, čo sa odráža jednak vo zvýšenej produktivnosti rozličných slovo-tvorných typov vzťahových adjektív, jednak v raste počtu izolexémických adjektívnych skupín dotváraním vzťahových adjektív (predovšetkým s formantom *-ový*) k existujúcim kvalifikačným adjektívam (*priepastný rozdiel — priepasťová jaskyňa, prístupný človek — prístupová cesta, latentná energia — latenčná doba*).

Vďaka bohatstvu jestvujúcich adjektívnych formantov možno rozdielne významy, ale často aj ten istý význam vyjadriť pomocou rozličných adjektívnych podôb (*telefonický rozhovor — telefónna šnúra, inšpiratívny príklad — inšpiračný zdroj; stolný olej — stolové hrozno, stropná maľba — nástropná maľba*). To je zdrojom bohato rozvinutej variantnosti (významovej a štylistickej rovnocennosti), synonymie a paronymie v rámci izolexémických adjektívnych skupín, predpokladom konkurenčnosti rozličných adjektívnych podôb na jednej strane a ich významovej diferenciácie a špecializácie na druhej strane. V adjektívno-substantívnych spojeniach ako konkurenčné často vystupujú nielen adjektíva toho istého derivačného stupňa (*trojuholníkový — trojuholníkovitý*), ale aj adjektíva stojace na rozličných miestach v derivačnom reťazci (*cukrový — cukrársky — cukrárenský, lekárenský — lekárnický, meandrový/meandrovitý — meandrujúci*).

V rámci konkurencie adjektíva a substantíva v prívlastkovej pozícii sa prejavuje predovšetkým schopnosť adjektíva vstupovať so substantívom do tesnejšieho vzťahu a dávať tak celému spojeniu nominačnú platnosť (*črepníkové kvety* oproti *kvety v črepníku/črepníkoch*, *bariérové skákanie* oproti *skákanie cez bariéry*, *vlahový deficit* oproti *deficit vlahy*), ale aj schopnosť vytvárať kondenzačné spojenia ako výrazný prostriedok jazykovej ekonomizácie (*pohárová streda* = „streda, v ktorú sa hrajú medzinárodné futbalové pohárové zápasy“, *mliečny deň* = „deň na mliečnej strave“), kvalifikačné potencie adjektíva (*doktorský* t. j. „škrapisný“ podpis oproti *podpis doktora*, *kartárska spoločnosť* oproti *spoločnosť kartárov*) a napokon schopnosť výrazovej unifikácie rozličných významových vzťahov (*vrcholový bod* = „bod vrcholu, bod na vrchole“, *vrcholový záber* = „záber z vrcholu, záber na vrchole“, *vrcholový hrebeň* = „hrebeň vedúci na vrchol“, *vrcholová dvojica* = „dvojica, ktorá dobyla vrchol“); v porovnaní s pádovými významami je tu menšia explicitnosť.

Dynamiku v rámci kvalifikačných adjektív predstavujú predovšetkým významové posuny — rozširovanie, resp. zužovanie významu, meta-

forické prenosy spôsobujúce reštruktúraciu podsystemu, prechod adjektív do iných sémantických typov (*sladký čaj — sladké ničnerobenie, drsný povrch — drsná kombinácia, krehká zásielka — krehká dohoda*). V subsysteme kvalifikačných adjektív dochádza k zmenám aj pôsobením vonkajších faktorov, nadobúdaním kvalifikačných (hodnotiacich a intenzitných) významov vzťahovými adjektívami, ktoré tak obohacujú skupinu apreatívnych adjektív (*jarmočná produkcia, gýčový človek, špičkové vybavenie*). Významové posuny sa uskutočňujú vždy smerom k posilneniu hodnotiaceho aspektu — k aprécii.

Dynamicke zmeny podmienené vnútrojazykovými potrebami sú veľmi výrazné pri adjektivizácii trpných prídavných. V niektorých prípadoch prebieha adjektivizácia v rámci paradigmatických a syntagmatických vlastností slovesa a výsledné podoby majú podobu adjektív a fungujú ako adjektíva (napr. v zhodnom prívlastku), ale štruktúrou ešte patria k slovesnej paradigme (*vystrašený chlapec, vyvážený človek, zaoxidovaná meď*). Ak adjektivizácia presahuje rámec paradigmatických a syntagmatických vlastností slovesa, výsledné podoby sú aj funkčne aj štruktúrne adjektívami (*varené mäso, uponáhľaný človek, novopostavený dom*).

V oblasti prísloviak vznikajú hlavne nové spôsobové a zreteľové príslovky. Synchronna dynamickosť sa málo prejavuje pri časových, miestnych a stavových prísloviach. Vznik nových prísloviak je podmienený silnou univerbizačnou tendenciou, pričom príslovky často zatláčajú konkurenčné synonymné jazykové prostriedky — vedľajšie vety, slovné spojenia, predložkové (aj bezpredložkové) pády substantív (čo sa týka *ceny výhodný — cenovo výhodný, zdrvivým spôsobom — zdrvivý, rozdielny v čase — časovo rozdielny*). Osobitne produktívne sú spôsobové príslovky s významom miery (*fantasticky drahý*), prostredníctva (*klbovo spojený*), podobnosti (*matuškovsky písať*) a celá skupina zreteľových prísloviak (*plošne nenáročný*). Sémantická diferenciácia vedie k vyčleneniu nových významov a k vzniku polysémnych príslovkových lexém. Polysémia novších prísloviak sa prejavuje najmä pri konštrukčne podmienených významoch (*teoreticky premyslieť* — spôsob, *teoreticky náročný* — zreteľ). Zo slovotvorného hľadiska možno pri nich pozorovať viacero druhov motivácií a s nimi súvisiace rozdiely v utvorenosti jednotlivých prísloviak. Z používania v rôznych komunikačných sférach zas vyplýva rozdielna štylistická hodnota prísloviak (*fotosynteticky* — odbor., *časovo* — neutrál., *bohovsky* — slang.).

Celkový stav súčasnej slovnej zásoby, ale i zmeny v tomto stave sú charakterizované niektorými protikladnými tendenciami a procesmi: je to najmä demokratizácia a intelektualizácia, terminologizácia a determinologizácia, internacionalizácia a dotváranie z domácich zdrojov.

Najvýraznejšie sa prejavuje tendencia k demokratizácii a intelektualizácii. Obrázom demokratizácie je predovšetkým narastanie hovo-

rových a slangových výrazov a ich prenikanie do spisovného vyjadrovania, schopnosť nezostávať iba v jednej komunikačnej sfére (v profesijnej alebo záujmovej), ale uplatňovať sa aj v spisovnom jazyku. Takýmito presunmi sa vo veľkej miere rozširujú hranice spisovnosti. Tendencia k intelektualizácii sa prejavuje zvyšovaním podielu odborného jazyka, resp. odbornej komunikačnej sféry, ale aj odsúvaním neutrálnych výrazov do knižnej vrstvy. V tomto zmysle intelektualizácia je nadradený proces, živý terminologizáciou a internacionalizáciou.

Za prejav intelektualizácie možno pokladať predovšetkým tvorenie abstraktnej nociónálnej lexiky, najmä tvorenie abstraktných názvov v rozličných odboroch vedy, techniky a umenia. Tým sa rozrastá terminologický fond jazyka a pri jestvujúcich slovách vznikajú druhotné abstraktnejšie významy. Napr. *signalizovať* vo význame „naznačovať, upozorňovať“, *tvorovať výpoveď* vo význame „dávať primeraný tvar“ (na pozadí konkrétnych významov *signalizovať* = „vysielať signály“, *tvorovať strom* = „dávať istú podobu“). Rozširujú sa menné konštrukcie, v ktorých sa namiesto adjektíva so sponovým slovesom používajú abstraktné substantíva a namiesto sponového slovesa nastupuje plnovýznamové sloveso, ktoré však v dôsledku toho prechádza do skupiny polosponových slovies. Ide o také výrazy, ako *je nestabilný — vyznačuje sa nestabilitou, je súčasťou — tvorí súčasť, je veľmi nový — svieti novostou*.

Prejavom tendencie k intelektualizácii je aj narastanie funkcie knižných slov ako typických výrazových prostriedkov v špecializovaných podoblastiach náučnej komunikačnej sféry (esejistika, literárna veda a kritika, historiografia a i.), resp. vo veľkom počte komunikačných situácií verejného alebo aj súkromného rázu (výročia, jubileá, rodinné udalosti), kde ide o dosiahnutie „vyššieho“ stupňa spisovnosti, výnimočnosti, zriedkavosti, dôležitosti a pod. Dynamika v prehodnocovaní knižných slov sa prejavuje ďalej aj v tom, že niektoré knižné slová neustupujú zo spisovného jazyka, ale sa frekventovane a príznakovo používajú v publicistickej komunikačnej sfére, a to nielen v písanej, ale aj v hovorenej podobe (*aktér, rekordman, rezultovať, absentovať, rétorický* a pod.).

V odbornej, publicistickej a administratívnej komunikačnej sfére sú prostriedkom na dosahovanie väčšej abstraktnosti a explicitnosti vo vyjadrovaní a zároveň prostriedkom na zníženie antropomorfickej a „agensovosti“ týchto prejavov multiverbizačné spojenia. Ich výskyt sa v súčasnej komunikácii nápadne zvyšuje, je istou protiváhou na prudké zvyšovanie univerbizovaných pomenovaní.

Pri terminologizácii prechádza slovo z bežného jazyka do odborného vyjadrovania (napr. *plášť, cesta, dráha* v teórii grafov), niekedy aj do viacerých odborov (*koreň stromu, zuba, rovníce*). Zriedkavejší je prechod z jedného odboru do iného, napr. *medvedík* zo zoológie do botaniky.

Zriedkavejšie sa terminologizujú gramatické prvky, napr. plurál v názve typu *solí, vačkovce*.

Pri determinologizácii sa rozširujú v bežnom jazyku pôvodne odborné výrazy, často prevzaté slová, a dostávajú menej presný význam (*infarkt, hypertrofia*).

V súčasnej slovenčine majú výrazné zastúpenie združené pomenovania s dvojčlennou štruktúrou „zhodný prívlastok + substantívum“, ktoré už samy sú motivované a ako celok majú funkciu sémantického kondenzátora. Zastupujú dlhšie opisné výrazy, napr. *front vedeckých pracovníkov v spoločenských vedách — spoločenskovedný front, technológia s veľkým množstvom odpadu — mnohoo odpadová technológia* (proti tomu *bezodpadová technológia* — pri ktorej skoro niet odpadu). Niektoré sa pocítujú ako príznakové či bezpríznakové podľa toho, v akej komunikačnej sfére sa používajú. V odbornom dorozumívaní sa názvy typu *humánny genetík, orientačný bežec* nehodnotia ako príznakové, no pri prechode do bežnej dorozumievacej a publicistickej sféry ich príznakovosť je výraznejšia, často sa kladú až na dolnú hranicu spisovnosti smerom k profesionálnemu slangu.

Výrazný dynamický jav v súčasnej slovenčine predstavuje aj skladanie slov, kompozícia. Je jedným z prejavov internacionalizácie slovnej zásoby najmä v oblasti prídavných mien. Veľmi intenzívne je preberanie grécko-latinských morférov, ktoré sa pokladajú za koreňové slová alebo za tzv. poloafixy. Ako základné tendencie, ktoré prispievajú aj k rozširovaniu typologickej charakteristiky slovenčiny, možno označiť narastanie aglutinačných prvkov a rozširovanie juxtaopozície.

Slovnú zásobu súčasnej slovenčiny charakterizuje i značná miera konkurencie, narastanie konkurenčných dvojíc, resp. aj trojíc lexikálnych jednotiek. Konkurenčné typy slovesných vyjadrení vznikajú univerbizáciou a multiverbizáciou, napr. *pripomienkovať — podávať pripomienky, zdôrazňovať — kladť dôraz, kontrolovať — vykonávať kontrolu*. V rámci adjektív sú napr. konkurenčné dvojice vzťahové adjektívum — špecifikujúce adjektívum: *trojuholníkový syr — trojuholníkovitý syr*. Konkurovať si môžu aj vzťahové adjektíva a adjektivizované prídavia: *balíčkové mäso — balíčkované mäso*. Niekedy sa konkurenčné dvojice v bežnom dorozumívaní využívajú na terminologické spresnenie v odbornom dorozumívaní: *pedantný človek — pedantský človek, kompromisné riešenie — kompromisnícke riešenie, súčasný problém — súčasnícky problém*; často sa využívajú aj ako štylistické prostriedky. V oblasti podstatných mien vznikajú konkurenčné pomenovania využitím synonymných sufixov. Napr. abstraktné mená s formantom *-osť* vyjadrujú vlastnosť ako neutrálnu, abstraktá s formantom *-stvo* ako vlastnosť chápanú pejoratívne: *pedantstvo — pedantnosť*.

Napätie medzi tendenciou k internacionalizácii a tendenciou k využívaniu domácich zdrojov sa prejavuje aj v konkurencii slovotvorných

typov s internacionálnymi a domácimi formantmi. Pri dejových menách si konkurujú abstraktá s formantmi *-nie* a *-ácia* (*kolaudovanie — kolaudácia, degradovanie — degradácia*). S názvami utvorenými formantom *-stvo* sú v konkurenčnom vzťahu slová s formantom *-izmus*, pri deadjektívnych názvoch je konkurujúca dvojica formantov *-osť* a *-ita*. Pritom každá z týchto dvojíc sa v porovnaní s ostatnými dvojicami vyznačuje istou osobitosťou. V dvojici *-nie/-ácia* je väčšia tendencia k významovej diferenciácii. Popri vzťahu variantnosti v type *popularizovanie — popularizácia, aktivizovanie — aktivizácia* existuje tendencia vyjadrovať význam homogénneho, globálneho procesu derivátmi s formantom *-ácia* (*popularizácia, estetizácia*); keď sa zdôrazňuje priebehovosť, uprednostňuje sa typ s formantom *-nie* (*popularizovanie, estetizovanie*). V dvojici *-osť/-ita* prevažuje protiklad knižnosť/neutrálnosť. Najbohatšiu skupinu tvoria dvojice, v ktorých derivát s formantom *-ita* je knižný (*atraktivita, autenticita*), derivát s formantom *-osť* je neutrálny alebo menej knižný (*atraktivnosť, autentickosť*). Bohaté využívanie tejto korelácie odlišuje slovenčinu, ale aj češtinu a srbochorvátčinu od poľštiny, ktorá nemá internacionálny formant *-ita*, a od ruštiny, kde je iba niekoľko slov s formantom *-itet* (*suverenitet, neutralitet*). Pri dvojici formantov *-stvo/-izmus* je dominantná oscilácia medzi nociónálnosťou a expresívnosťou, resp. pejoratívnosťou. Pri najproduktívnejšom nociónálnom význame sa v slovenčine uprednostňuje formant *-izmus* (*komunizmus, socializmus*), pri názvoch vlastností existuje variantnosť typu *snobizmus/snobstvo, rezortizmus/rezortníctvo*, alebo vzťah čiastočnej synonymity typu *lyrizmus/lyrickosť*.

Prejavom tendencie k demokratizácii je narastanie podielu hovorených prejavov; tieto prejavy nadobúdajú v spoločenskej komunikácii kvalitatívne nové miesto. Nové pomenovacie jednotky vznikajú prevažne v pracovnej a záujmovej sfére, rýchlo však prenikajú do spisovného jazyka. Uplatňujú sa tu často ako variantné a konkurenčné prostriedky a tým vyvolávajú v slovnej zásobe istý pohyb. Pravda, hovorenosť sa chápe nielen ako štylistické hodnotenie jazykových prostriedkov, ale aj ako výrazný dynamizujúci faktor celého jazykového mechanizmu. Vychádza sa z variabilnosti komunikačného poľa bežného dorozumievacieho jazyka, ktoré zahŕňa každú hovorenú komunikáciu, od hovorenej podoby spisovného jazyka až po teritoriálne a sociálne nárečia.

Pri zisťovaní príznakovosti, resp. bezpríznakovosti novoutvorených slov sa vychádza z procesu, kde sa tieto operácie realizujú — z univerbizácie. Rozlišuje sa univerbizácia v širšom zmysle ako všeobecná tendencia vychádzajúca z princípu ekonomie komunikačného procesu a uplatňujúca sa vo všetkých rovinách jazykového systému, a univerbizácia v užšom zmysle (deriváciou, synekdochou, kompozíciou a simplifikáciou).

Prehodnocuje sa tým štylová platnosť univerbizovaných útvarov, neprípisuje sa im všetkým (na základe štruktúrnych kritérií) príznakový charakter. Veľmi malý stupeň príznakovosti má napr. sufix *-ár/-iar*. Mnohé slová odvodené týmto sufixom vznikajú síce v profesijnej komunikačnej sfére, no po veľmi krátkom čase sa v spisovnom jazyku hodnotia ako bezpríznakové. Ich základná funkcia — pomenovať nový jav skutočnosti — prevažuje nad expresívnymi prvkami. Ide o také názvy zamestnaní ako *závlahár, ochranár, smaltár, výťahár*, alebo názvy pretekárov ako *diskár, vzduchovkár, sánkár*. Okrem komunikačných a nominačných motívov je dôležitým činiteľom pri strate príznakovosti takýchto názvov osôb aj vnútorný štruktúrny faktor, nosnosť univerbizovaných útvarov, ktoré sa nevyhnutne stávajú základom pre ďalšie odvodzovanie: *zubár → zubárka → zubársky → zubárstvo*.

Lexikon jazyka obsahuje ako podskupinu (podmnožinu) všetky viac-slovné spojenia ako výsledok pomenovacích aktov (nominácie). V komunikačnom akte sa realizuje výber spojenia z lexikonu podľa príslušných komunikačných sfér a cieľa komunikácie, na tomto stupni sa uplatňuje dichotómia oficiálny jazykový prostriedok — neoficiálny jazykový prostriedok. Oficiálne jazykové prostriedky sú záväzné pre vybrané komunikačné sféry (odborná terminológia, štandardizované úradné názvy a pod.). V profesijnej, záujmovej (resp. aj súkromnej) komunikačnej sfére sú tieto oficiálne názvy fakultatívne, prevažuje ich frekventované používanie v univerbizovanej podobe, v dôsledku čoho strácajú svoju príznakovosť. To znamená, že v neutrálnej spisovnej pozícii môžu paralelne vedľa seba fungovať oficiálny viac-slovný názov a neoficiálna univerbizovaná podoba.

Neologizačné procesy sa realizujú jednak vznikom nových modelov, jednak hojnejším využívaním jestvujúcich modelov. K novým modelom patrí napr. priraďovací nominačný typ *tesár manipulant, minister predsedu plánovacej komisie*, ďalej nový zreteľový typ zložených adjektív typu *inžiniersko-technické kádre*, v ktorých sa prvou zložkou vyjadruje zreteľový význam (technické kádre s inžinierskym vzdelaním), *vedecko-technická revolúcia* — technická revolúcia s využitím poznatkov vedy. Hojnejšie sa využíva pomenovací typ so sufixom *-osť* (*nehodovosť, náročnosť, rozvodovosť, výťažnosť*) a *-izácia* (*matematizácia, robotizácia, estetizácia*). V konkurencii združených pomenovaní so zhodným a nezhodným prívlastkom nadobúda prevahu typ so zhodným prívlastkom: *skúšky jadrových zbraní — jadrové skúšky, proces rozhodovania — rozhodovací proces*.

Typickým neologizačným prvkom je hybridizácia, najmä využívanie poloprefixov cudzieho pôvodu (*agrolietadlo, miniveža, diskotanec, videoporada*).

Ako faktor dynamických zmien sa interpretujú aj paradigmatické

vzťahy v slovnej zásobe. Ide o snahu ukázať, aký podiel majú v synchronnej dynamike homonymia, synonymia, antonymia a konverzia.

Homonymia sa objavuje ako sprievodný jav pri rozširovaní slovnej zásoby, ale ako výsledok sémantického rozštiepenia ju možno skúmať aj ako synchronný proces. Vplyvom „kontextu“ (jazykového a situačného) sa v slove potláčajú alebo aj eliminujú niektoré významové prvky a vznikajú nové. Krajným výsledkom tohto sémantického obmieňania slova je práve homonymia. Do homonymie však vyúsťuje len istý typ polysémie, napr. tzv. úplná enantiosémia: *odizolovať* („obaliť izoláciou“, napr. kontakt — „zbaviť izolácie“, napr. miestnosť). Aj pri prenášaní pomenovania človeka na vec alebo zviera alebo zvieraťa na vec sa významy natoľko od seba vzdávajú, že je namieste hodnotiť ich ako homonymá, napr. *žerjav* (v stavebníctve), *mniška* (v zoológii) atď. Obmieňanie významov je sémanticko-onomaziologický proces. Sémanticky je daný vznikom nového významu, onomaziologicky sa prejavuje tak, že sa daný význam pomenúva buď hotovým, už existujúcim pomenovaním (*pamäť, únava* a pod. v prírodných vedách a technike) alebo pomocou pomenovaní utvorených podľa istého modelu, ktoré sú nezávislé od tvorenia pomenovaní v iných oblastiach. Napr. „vták podobný lyžici“ sa v zoológii pomenúva *lyžičník*, čím sa dostáva do radu pomenovaní, ako je *lišťárnik, rybárnik, mlynárnik* atď., pričom nie je v nijakom vzťahu k pomenovaniu *lyžičník* vo význame „príborník“.

Homonymia môže vzniknúť aj ako výsledok univerbizácie. Pomenovanie *cukrovka* vzniklo z dvoch pôvodne rozličných adjektívno-substantívnych spojení *cukrová repa* a *cukrová úplavica*, podobne *tlačovka* (*tlačová chyba* — *tlačová schôdza*). Iné typy homonymie, resp. viacznačnosti vznikajú medzi termínmi a netermínmi (*hviezda*). V niektorých prípadoch mnohoznačnosti (homonymie) dochádza naopak k formálnemu obmieňaniu zvukovo zhodných lexém, k dehomonymizácii, a to vtedy, keď lexéma nadobúda nenáležitú konotáciu (*reakcia* môže mať aj význam „spiatočnosť, spiatočníci“, preto v publicistike sa zvyčajne nahrádza tvarom *reagovanie*, resp. aj *reagencia*).

Kým pri synchronnom pohľade na jazyk sa homonymia môže uplatniť vcelku menej výrazne, synonymia je veľmi výraznou hybnou silou dynamiky synchronného stavu jazyka, a to najmä tým, že podmieňuje pohyb v mikrosystémoch slovnej zásoby. Impulzom vzniku synonym je ustavične sa meniaci skutočnosť, nové reálie a nové pohľady na ňu, ktoré dávajú vznik novým pojmom. Aby sa tieto nové pojmy alebo ich odtienky adekvátne vyjadrili, vznikajú v jazyku nové slová, resp. jestvujúce slová nadobúdajú nové významy (polysémia), a to často práve na pozadí významov jestvujúcich slov, ktoré sú im síce blízke, ale nie sú s nimi totožné.

Istý, hoci menší pohyb možno pozorovať pri synonymách, ktoré sa vyznačujú významovou totožnosťou. Vonkajšou príčinou ich vzniku v spi-

sovnom jazyku je rozdielny územný pôvod (*páčiť sa* — *ľúbiť sa*) a preberanie z cudzích jazykov (*jestvovať* — *existovať*). Vnútorňú príčinu vzniku rovnocenných synonym podmieňujú slovotvorné možnosti jazyka. Výrazný pohyb je v slovotvorných a lexikálnych synonymách. Špecifikum slovotvornej synonymie je to, že popri zhodnom (blízkom) význame ide sčasti aj o zhodnú formu. Formálna blízkosť na jednej strane hraničí s variantnosťou slov (*prístavisko* — *prístavište*, *opanúvať* — *opanovávať*) a na druhej strane s využívaním slovotvorných prostriedkov na vyjadrenie rozdielných významov (*traktorista* = vodič traktora; *traktorár* = kto pracuje pri výrobe traktorov). Synonymia tak podporuje tendenciu k významovej a štylistickej diferenciacii. Slovotvorné synonymá nadobúdajú popri významovej zhode odlišnosť v štylistických a pragmatických príznakoch. Napr. slová *lakovník*, *lakovníctvo* v súčasnosti nadobudli príznak zastarávania oproti slovotvorným synonymám *lakovač*, *lakovačstvo* utvoreným podľa novšieho slovotvorného modelu.

Zložitejšie vzťahy než významová zhoda predstavuje rozdielnosť významových komponentov synonym sprevádzaná zhodou alebo rozdielom štylistických príznakov. Synonymá prejavujú silnú tendenciu po významovej diferenciacii. Diferencijujúci prvok môže byť natoľko odlišný, že môže prísť až k rozpadu synonymického vzťahu. Napr. v rade synonym *gazdovať*, *hospodáriť*, *šafáriť* v súčasnosti sloveso *šafáriť* nadobúda zreteľný pejoratívny odtienok „zle hospodáriť“, čím sa môže z radu postupne vyčleniť a spôsobiť zmeny v danom mikrosystéme. Významová diferenciacia sa realizuje predovšetkým v odbornom jazyku, kým v bežnej komunikácii sa diferencijujúci prvok neberie natoľko do úvahy. Napr. bežne sa dvojica *predpoveď* — *prognóza* používa zamieňavo, v odbornom vyjadrovaní *prognózou* sa myslí „vedecky vypracovaný výrok o budúcej situácii“, *predpoveďou* (okrem meteorológie) sa myslí „vedecky nepodložený výrok o budúcej situácii“.

Na základe sémantického zákona tranzitívnosti synonymickej derivácie vznikajú v súčasnej slovnej zásobe expresívne významy typu *exportný*, *svetový* (s významom „výborný“).

Synonymia je závažným faktorom pri diferenciacii štýlov — výber jazykových prostriedkov sa opiera práve o bohatstvo synonym. Vzťah synonymie k jazykovým štýlom je dialektický: vznik synonymie podmieňuje potrebu štýlovej diferencie a naopak, jestvovanie a vznik synonym rozličnej štylistickej hodnoty slúži mnohotvárnosti štýlov. Utvorenie novej lexikálnej jednotky v jednej štýlovej vrstve vyvoláva často potrebu vzniku alebo prevzatia synonyma v druhej štýlovej vrstve, v ktorej je príslušná lexikálna jednotka v danej podobe neprijateľná. Napr. odborný viacslovný termín *liniová koordinácia dopravného prúdu* vyvolal potrebu prijatia (kalkovania) hovorového synonyma *zelená vlna*.

Synonymia je hybnou silou dynamiky synchronného stavu jazyka

svojou dialektickou povahou v tom zmysle, že je aj príčinou dynamických zmien aj dôsledkom týchto zmien.

Na rozdiel od synonymie je antonymia javom kvantitatívne pomerne obmedzeným. Do vývinu lexiky výraznejšie zasahujú iba niektoré jej typy. Antonymá sa systémovým tlakom jestvujúcich antonymných dvojíc pritvárajú k tým lexikálnym jednotkám, ktoré svoje lexikálne protiklady nemajú. V súčasnosti vplývanie antonymického vzťahu na rozvoj slovnej zásoby sa prejavuje predovšetkým pri antonymách vyjadrujúcich negáciu (*riešiteľný* — *neriešiteľný*), pri rozličných predponových slovesách s protikladným významom (*privolať* — *odvolať*) a najmä pri rozličných deadjektívnych odvodeninách patriacich k rôznym slovným druhom (*bezkonfliktový*, *bezkonfliktovo*, *bezkonfliktovosť* — *konfliktný*).

Konverzíva slúžia ako prostriedky na vyjadrenie rozdielov v spôsobe prezentácie nejakej skutočnosti, situácie. Hovoriaci má možnosť dej, stav alebo reláciu podať prostredníctvom nich akoby obrátene, prisúdiť rolu prominenta niektorému účastníkovi a z jeho hľadiska podať dej.

V jazyku sa konverzný vzťah vyjadruje lexikálne, t. j. pomocou rôznych lexém (*dať* — *vziať*), gramaticky, t. j. rôznymi tvarmi (aktívom a pasívom) a lexikálno-sémanticky, t. j. jedným viacvýznamovým slovom (napr. *ponúknuť* — *niekomu niečo/niekoho niečím*). Konverzia umožňuje určiť systémové vzťahy aj medzi takými lexémami, kde sa predtým nijaké neidentifikovali: *dostať sa* — *zachytiť* (*Peter sa dostal do búrky*. — *Petra zachytila búrku*.). Konverzné dvojice vznikajú aj z frazeologických jednotiek alebo z lexém a frazeologických jednotiek: *získať* — *byť na úžitok* (*Peter tým len získal*. — *Petrovi to bolo len na úžitok*.).

Dynamiku vnášajú do systému slovnej zásoby viaceré faktory. Kvantitatívny rast, dotváranie lexikálnych a pomenovacích jednotiek podľa produktívnych slovotvorných a pomenovacích modelov predstavuje iba jeden aspekt rastu. Druhým je ustavičné pretváranie, reštruktúracia, prispôbovanie jestvujúcich pomenovacích jednotiek novým, spoločensky podmieneným komunikačným potrebám. Viaceré vývinové tendencie pôsobia ako dialekticky protirečivé, vyvolávajú napätie ako zdroj ďalšieho vývinu.

Do synchronného pohľadu sa premieta výsledok diachronického vývoja ako ustupovanie istých jednotiek a nástup nových jednotiek. Výraznou črtou dynamiky v slovnej zásobe je aj pohyb na horizontálnej osi pri relatívne invariantnom čase, prejavujúci sa ako konkurenčnosť, variantnosť, synonymita vyjadrovacích jednotiek i sémantická diferenciacia koexistujúcich výrazov.

Javy a tendencie, ktoré sa zistili pri skúmaní procesov prebiehajúcich v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny, sú blízke vývinovým tendenciám a procesom prebiehajúcim v iných, najmä blízko príbuzných slovanských jazykoch (v češtine, v ruštine, v poľštine). Opis dynamiky slovnej

zásoby súčasnej slovenčiny vznikol v nadväznosti na čiastkové teoretické výklady a zistenia bádateľov, ktorí sa zaoberajú výskumom synchrónnej dynamiky v týchto jazykoch.

Opis dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny nestojí na skúmaní spisovnosti a nespisovnosti jazykových prostriedkov. Nepostupuje sa od útvaru (spisovného) k jeho realizácii v prejavoch, naopak, ťažisko analýzy je v skúmaní prejavov realizovaných v rozličných komunikačných sférach, v zisťovaní variantnosti objektívnej jazykovej normy, sémantickej a štylistickej diferenciacie a konkurenčnosti. Takýto prístup môže otvoriť cestu sociolingvistickým výskumom slovenského národného jazyka.

Динамика словарного состава современного словацкого языка: результаты и выводы

Описание динамики словарного состава современного словацкого языка мы понимаем как синхроническое фиксирование динамики языка. Под динамикой словарного состава подразумеваются происходящие в нем в настоящее время процессы: пополнение наименований, возникновение новых наименований, утрата существующих названий, следовательно, развитие словарного состава, понимаемого как система наименований и это на относительно коротком периоде времени (1970—1985), который сравнивается с предшествующим этапом (его представляет словацкий язык приблизительно с пятидесятих годов нашего столетия и состояние словарного состава словацкого языка в том виде, в котором его фиксирует шеститомный *Slovník slovenského jazyka* [1959—1968]). Под динамикой авторы понимают прежде всего факторы, движущие силы, обуславливающие движение и тенденции развития в различных классах наименований. В отличие от диахронической динамики, цель которой — следить за сдвигами и изменениями в значениях на протяжении более длительного периода (периодов) времени, в синхроническое фиксирование проецируется результат исторического развития прежде всего как напряжение, вытекающее из сосуществования выпадающих и новых, возникающих единиц. Это напряжение проявляется главным образом как конкуренция, вариантность, синонимия и семантическая и стилистическая дифференциация сосуществующих выражений. Противопоставление диахронической и синхронической динамики является относительным, так как и при исследовании синхронической динамики прослеживаются и сдвиги, изменения в развитии.

Эти динамические процессы представляют собою проявление характерных тенденций, каковыми являются тенденции к интеллектуализации и демократизации, терминологизации и детерминологизации, интернационализации, неологизации. Изменения в объеме словарного состава, как и характерные тенденции, сопровождающие эти изменения, исследуются с точки зрения определенных условий. Важную роль играют внешние условия, новые потребности выражения и специфические ситуации коммуникации. Однако эти внешние условия связаны с внутренними, прежде всего с общим состоянием словарного состава и с отношениями между его элементами.

Определяющим элементом при исследовании динамики словарного состава является характер номинации, процесса называния. Номинация представляет собой процесс, идущий от объективной действительности через обобщенные образы объектов (материальных и идеальных) до общих

концептов. На область концептов опирается уже собственно языковая область, которая реализует наименования как единство содержания и формы и переходит в область употребления. Если в конце ономастической цепочки возникает особая форма, речь идет о прямой номинации. Но если в конце этой цепочки используется уже существующая форма, речь идет об аналогической номинации (аналогической в том смысле, что рядом существуют параллельные цепочки, связанные только общей формой). Аналогическая номинация, с одной стороны, включает метонимические наименования, когда концепты и содержания являются смежными, а с другой — метафоры, когда концепты и содержание находятся в отношении пересечения. Между этими крайними случаями имеются различные типы аналогической номинации с пересечениями и включением. Включение элементов концепта и содержания имеется в генерализации или же специализации, включение элемента концепта и соседство элемента содержания имеется в синекдохе, а соседство концепта и содержания — но включение обоих элементов в более широкие концепты и более широкое содержание — имеется в синестезии.

Значительная роль в обогащении, расширении словарного состава принадлежит, однако, и другому случаю аналогической номинации, когда с одним концептом связаны две формы, причем эти формы находятся в отношении включения. Это, как правило, процесс универбизации.

Оказывается, что в номинации находит применение как образование однословных наименований путем деривации — с помощью суффиксов и префиксов, а нередко и путем аналогического словообразования, так и образование слов с помощью широкого использования полупрефиксов (реже полусуффиксов), а также и путем перехода из одной части речи в другую (субстантивация, адъективация, адвербиализация). Сложной проблематикой является заимствование слов или же наименований из других языков и их постепенная адаптация. Во всех случаях отмечаются сдвиги в сферах коммуникации: многие неологизмы довольно быстро проникают в литературный язык.

Отношение содержания к форме, как и отношение производящего слова к производному (или же сложному), а также отношение между эксплицитным наименованием и его универбом (или же наоборот), а в значительной мере и отношения между синонимами, антонимами, конверсивами образуют таким образом сеть отношений, характеризующих систему наименований как одно целое.

При исследовании словообразовательной мотивации (ее функции в систематизации, интеграции, интернационализации и конденсации) обнаружилось, что полезно выйти за рамки описания посредством словообразовательных типов в направлении к словообразовательным гнездам. Этот подход использовался и при исследовании мотивационных отношений в абстрактной лексике и при исследовании движений, конкуренции и преодоления деривационных ограничений в адъективной лексике.

Анализ отдельных ономастических типов в рамках отдельных частей речи обнаруживает в основном одинаковые тенденции: пополнение наименований, увеличение количества составных наименований и перемещение из частичных сфер коммуникации национального языка в литературный язык.

В области имен существительных самое большое внимание сосредоточивается на наименованиях лиц, с одной стороны, и на абстрактных именах существительных, с другой стороны. В наименованиях лиц при традиционном делении на наименования деятелей, наименования по предмету деятельности, наименования по типичным свойствам и наименования по принадлежности обнаруживается, что многие наименования лиц подвергаются семантической специализации в зависимости от потребностей научной специальной коммуникации. В связи с развитием производственных отношений и технологии производства необычным размахом отличаются наименования профессий. В качестве нового типа выступает сочинительный тип *zámočník plechár* как и *člen korespondent*, далее наименования с несогласованным определением, выражающим обстоятельство (*pracovník při čerpadle*). Расширяется тип, образованный от сложных наименований — научных, производственных или спортивных: *atómová fyzika* → *atómový fyzik*, *orientačný beh* → *orientačný bežec*, частыми являются также и наименования типа *zlatý pretekár* в значении „nositeľ zlatej medaily“, т. е. спортсменов, занявший первое место. У многих из таких наименований нет никаких нелитературных структурных признаков, и поэтому они очень быстро становятся литературными.

При наименовании представителей этнических групп и названиях жителей по месту жительства более часто употребляется суффикс *-an* или *-čan* (по сравнению с суффиксом *-ec*). Для настоящего времени характерно оперативное и регулярное образование новых наименований этнических групп, главным образом в сфере научно-популярной коммуникации (связанное с изданием литературы энциклопедического характера и словарей-справочников), и это прежде всего относится к адаптации первоначально несклоняемых наименований (*Bantu* → *Bantuovia*, *Čukča* → *Čukčovia*, *Hausa* → *Hausovia*). В им. падеже мн. числа между собою конкурируют суффиксы *-i* и *-ovia*, употребление которых нельзя во всех случаях объяснить только морфологическими причинами.

Анализ наименований животных и растений, которым до сих пор уделялось минимальное внимание, указывает прежде всего на продуктивность некоторых типов словообразования и, главным образом, на использование всех словообразовательных и номинативных возможностей, имеющихся в словацком языке. Существующие элементы используются в различных функциях, причем многообразная функциональная нагрузка связана с мотивацией наименования. Например, в наименованиях с суффиксом *-ár/-iar* речь идет о мотивации по сходству (*kyjaňčár*), по виду пищи (*zrnár*), по местонахождению (*vŕbiar*) и т. п. Некоторые суф-

фиксы семантически специализируются, например, суффикс *-avý* выражает признак, наличествующий в большом количестве.

Вторым ясным типом имен существительных, имеющим большое значение для динамики словарного состава, являются абстрактные имена существительные, в первую очередь названия свойств и действий. Открытые подгруппы, для которых характерен выразительный количественный рост, представлены в современном словацком языке названиями свойств со значением пассивной возможности (*programovateľnosť*), со значением predisположения к определенной деятельности (*súťaživosť*), наименования состояния как результата определенной деятельности (*rozpracovanosť, nadsídlištná vybavenosť*). Динамичны в смысле определенной подвижности, гибкости значения абстрактные существительные, первоначально мотивационно связанные с существительным (*hudobnosť — vzťah k hudbe*). Абстрактные существительные на *-osť* способствуют большей динамичности словарного состава и тем, что они являются показателем развития квалификационных значений у первоначально относительных прилагательных. Высокую продуктивность образования абстрактных существительных с количественным значением (*nehodovosť, sledovanosť*) и со значением параметра (*rovinnosť, krivosť*) можно объяснить внеязыковым фактором, необходимостью в эпоху научно-технического развития определить различные явления с количественной стороны.

Важным динамическим фактором является явление стилистических перемещений абстрактных существительных, их способность обозначать свойства стилистически маркированно, а также метафорический перенос значений, и при этом не только в текстах художественной литературы и публицистического стиля, но и в специальных текстах (*papierovosť postavy, dospelosť automatu*). Вторичная конкретизация абстрактного значения (*drobnosť, netesnosť*), которую можно включить в более широкое понятие референциальной спецификации абстрактных существительных, проявляется как тенденция к плюрализации абстрактных существительных (использование форм множественного числа в функции номинации).

Продуктивность образования названий действия является выражением потребности в наименовании субстанционально понимаемого действия, главным образом в специальной и публицистической сфере коммуникации. Широко употребительны названия процессов как различных производственных, технологических приемов, методов (*cementovanie, plastovanie*), часто встречаются также и различные типы существительных каузативного значения (*sprogresívenie úloh, spojzndenie motorového vozidla*). Функциональная нагрузка имен со значением действия в мультивербальных сочетаниях связана с тенденцией к аналитическим именным конструкциям, которые типичны для специальной функциональной сферы (*nájsť uplatnenie — uplatniť sa, vykonávať závlahu — zavlažovať*). Постепенной лексикализацией сочетаний с именами, обозначающими действия, удовлетворяется потребность давать наименования различным ин-

ституциональным операциям (*vyhodnocovanie výsledkov súťaže, poskytovanie služieb obyvateľstvu*). Категория вида применяется в области имен, обозначающих действия, как динамический фактор следующим образом: нарушение видовой корреляции в субстантивных дериватах по сравнению с видовой корреляцией мотивирующих глаголов сопровождается конкретизирующими сдвигами в значении (*združovanie — dej; združenie — inštitúcia*), с одной стороны, а с другой стороны имеет место не-одинаковая функциональная нагрузка видовых форм (значительная нагрузка отглагольных существительных, образованных от глаголов несовершенного вида, обозначающих общественные процессы длительного характера: *spriemyselnovanie poľnohospodárstva, odhaľovanie skrytých rezerv*). Разница в виде может сопровождать членение на два значения (*zhodnotenie výsledkov — zhodnocovanie surovín*). Изменения в сочетаемости проявляются и у имен, обозначающих действия (*zahusťovanie poľievky — zahusťovanie sídliska*).

Проявлением динамики в функционировании имен, обозначающих действия, является конкуренция как между словацкими словообразовательными типами, с одной стороны, так и между словообразовательными типами со словацкими и интернациональными формантами, с другой стороны. В языке специальной литературы конкурируют друг другу все три продуктивных типа: отглагольные существительные на *-nie/-tie*, бессуффиксальный тип и тип на *-ka*. Тип существительных на *-čka/-(a)čka*, наоборот, вычленился как разговорный и даже экспрессивный, следовательно, как стилистически маркированный по сравнению с нейтральными отглагольными существительными (*filmovačka — filmovanie*). В именах, обозначающих действие, отчетливо обнаруживается тенденция к интернационализации, проявляющаяся в значительной продуктивности словообразовательного типа на *-ácia*, а также в функциональной нагрузке коррелятивных конкурирующих пар типа *popularizácia — popularizovanie*.

Обогащение единицами абстрактной лексики обусловлено тем, что в языке существует постоянная необходимость обозначать различные признаки познаваемых и оцениваемых явлений действительности то ли как статические признаки предметов и явлений (свойства), то ли как динамические признаки (опредмеченные действия). Эта необходимость хорошо видна особенно в специальной и публицистической сфере, а также и в языке художественной литературы и в обиходном разговорном языке.

Остальным существительным в работе уделяется меньше внимания, так как у них динамические процессы не проявляются так отчетливо. Речь идет о названиях места и о названиях орудий и средств. Движение здесь видно только в том смысле, что в качестве названий орудий и средств используются составные наименования, причем, управляющие имена существительные имеют часто лишь обобщенный характер, образуют онома-сиологическую базу, в то время как главный мотивирующий элемент вы-

ражается в определениях, чаще всего согласованных (*vrecková infúzna lampa, číslicovo riadený miešač krmív*).

Отчетливо проявляется также экспансия наименований с иноязычными суффиксами *-or/-átor, -er/-ér* (*identifikátor, absorbér*), которые употребляются и в названиях лиц. Употребительны и универбизованные наименования (*ofsetka ← ofsetový stroj*), функционирующие параллельно в официальной и неофициальной сферах. Очень продуктивно образование сложных слов (*vlňovod, energoblok, drevotrieska*).

Подобное состояние наблюдается и в названиях места. Тут постепенно образуются новые типы, особенно в области наименования различных учреждений. Так возникает сложная структура, в которой, как и в названиях орудий, главные мотивирующие элементы выражаются в определениях, часто широко разветвленных. Важное место занимают определения, выражаемые сочинительными адъективными сочетаниями. Кроме этого, в названиях учреждений выражаются различные элементы, связанные с понятием почета (имя лица, наименование памятного события и т. п.). Определенное место занимают и аббревиатуры различных типов, некоторые постепенно лексикализируются. Во всей совокупности названий места в различной степени проявляются семантические и стилистические процессы как результат универбизации (*chlebičkáreň — výrobná chlebičková*), терминологизации (*výmenníková stanica*), мультивербизации (*centrálne plynofikovaná kotolňa*) и интернационализации (*alpinium, glyptotéka*). Быстро распространяются такие наименования, в которых признак обозначается развернутыми согласованными или несогласованными определениями (*svojpotočná krajčírka dielňa, denná psychiatrická liečebňa, opraváreň technických zariadení*).

В глагольной лексике тенденции к неологизации действуют неравномерно. В семантике глаголов движение обусловлено степенью динамичности агенса, воздействие динамических тенденций нарастает в направлении от нелокализованных во временном отношении глаголов к каузативным глаголам. У нелокализованных во временном отношении глаголов процесс обобщения объективно существующих отношений в денотативной сфере связан с более длительным отрезком времени. Поэтому у глаголов, обозначающих обобщенные отношения (*kopať sa, vyskytovať sa*), относительно более постоянный корпус. Квалификационные глаголы непосредственно связаны с внеязыковой действительностью (возникновение новых функций, причин навыков, интересов и т. п.). На распространение этой семантической подгруппы заметно влияет тенденция к экономии и демократизации в языке. По сравнению с аналитическими сочетаниями предпочтение отдается глаголам мутационного типа (*námestníčiť, teplotovať, autičkárit*), образованным в разговорной речи или в сленговой сфере, причем некоторые из них постепенно переходят в литературный язык.

Основной корпус статических глаголов расширяется менее заметно, тут

слово не доходит до явных сдвигов в усилении динамизма. Несравненно более живое движение, наблюдаемое в группе статических событий, вызвано словообразовательной синонимией: словообразовательными приемами и декаузативизационной трансформацией она соотносит группу статических событий с самой динамичной группой квалификационных каузативных глаголов. Поэтому значительное обогащение этой глагольной группы непосредственно соотносится с динамическими изменениями у квалификационных каузативных глаголов (*zmedzinárodniť, zmedzinárodňovať/zmedzinárodniť sa, zmedzinárodňovať sa, zútulniť, zútulňovať/zútulniť, zútulnievať*).

Новые явления заметнее всего проявляются в семантической группе динамических глаголов. В семантически неоднородной группе динамических процессов действует тенденция к конкретизации значений, которая оказывает влияние на увеличение количества глагольных лексем только у специфицирующих глаголов. Возникают отыменные глаголы в разговорной (или же сленговой) сфере, путем присоединения приставки с конкретизирующе-модифицирующей функцией и новые глаголы с интернациональной основой. Специфика этой семантической подгруппы глаголов заключается в группировании глаголов с конкретным значением, представленным обобщенным глагольным значением. Степень обобщенности и выделения группировки обуславливает дифференциация деятельности в денотативной сфере (*registrovat — dokladovať, fakturovať, dokumentovať*).

Группировки могут обычно создавать только глаголы разговорного стиля или же сленговые глаголы, свидетельствующие о какой-либо новой деятельности или оценке деятельности и замещающие пустые клетки в литературном языке (*obšľapávať, vybehať niečo, potlačiť niečo, driapať sa niekam, za niečím*).

Самое заметное движение в семантике глаголов проявляется у каузативных глаголов. Кроме возникновения большого количества разговорных и сленговых глаголов, число каузативных глаголов разрастается за счет новых лексем (*zviditeľniť*), новых лексем с интернациональной основой (*fénovať, digitalizovať*), которые быстро адаптируются, или же присоединением приставки модифицируют основное значение (*odizolovať, rozanalyzovať, zaplejbekovať*). Возникновение интернационализмов обусловлено не только стремлением к заполнению пустых клеток в системе лексики, но и стремлением расширить возможности коммуникации.

Возникающие глаголы в большинстве являются маркированными (разговорными или же сленговыми) и в литературный язык проникают в гораздо меньшей мере, чем имена существительные или прилагательные.

Движение у адъективных слов (имен прилагательных) обусловлено многими факторами. Во-первых, это сам характер семантики прилагательных, их смысловая мобильность и приспособляемость; из этого вытекают возможности разнообразной контекстуальной конкретизации значений (на-

пример, *komínové murivo* = „murivo komína“, *komínový posúvač* = „posúvač umiestnený v komíne“, *komínová história* = „história týkajúca sa nejakého komína, súvisiaca s komínom“, *komínová postava* = „postava ako komín, vysoká, chudá“) и изуализация новых адъективных значений (*jarabinová smrečina*, *exteriérové znaky*, *inteligentný počítač*). Во-вторых, у исходно относительных прилагательных возникают квалификационные значения, благодаря чему расширяются возможности выражения оценивающих отношений (*exportný skok*, *ľudský vedúci*, *konceptné myslenie*). В-третьих, наряду с тенденцией приобретать квалификационные значения действует необходимость постоянно дополнять и обновлять относительное значение, что отражается, с одной стороны, на более высокой продуктивности различных словообразовательных типов относительных прилагательных, а с другой стороны, на росте количества групп изолексемических (однокоренных) прилагательных, возникающих в результате образования относительных прилагательных (главным образом с формантом *-ový*) к существующим квалификационным прилагательным (*priepastný rozdiel* — *priepastová jaskyňa*, *prístupný človek* — *prístupová cesta*, *latentná energia* — *latenčná doba*).

Благодаря богатству существующих адъективных формантов различные значения, а часто и одно и то же значение можно выразить с помощью различных адъективных форм (*telefonický rozhovor* — *telefónna šnúra*, *inšpiratívny príklad* — *inšpiračný zdroj*, *stolný olej* — *stolové hrozno*, *stropná maľba* — *nástropná maľba*). Это источник широко развитой вариантности (смысловой и стилистической равнозначности), синонимии и паронимии в рамках изолексемических групп прилагательных, предпосылка конкуренции различных адъективных форм, с одной стороны, и их смысловой дифференциации и специализации, с другой стороны. В адъективно-субстантивных сочетаниях в качестве конкурирующих часто выступают не только прилагательные одной и той же деривационной ступени (*trojuholníkový* — *trojuholníkovitý*), но и прилагательные, занимающие различные места в деривационной цепочке (*cukrový* — *cukrársky* — *cukrárenský*, *lekárenský* — *lekárnický*, *meandrový/meandrovitý* — *meandrujúci*).

В рамках конкуренции между прилагательным и существительным в позиции определения проявляется прежде всего способность прилагательного вступать в более тесную связь с существительным и придавать таким образом всему сочетанию номинативную силу (*črepníkové kvety* в противовес *kvety v črepníkoch/črepníku*, *bariérové skákanie* в отличие от *skákanie cez bariéry*, *vlahový deficit* — *deficit vlahy*), а также способность создавать конденсационные сочетания как выразительное средство экономии в языке (*pohárová streda* = „streda, v ktorú sa hrajú medzinárodné futbalové pohárové zápasy“, *mliečny deň* = „deň na mliečnej strave“), квалификационные способности прилагательного (*doktorský podpis* т. е. „неразборчивая нацарапанная“ подпись в отличие от *podpis doktora*,

kartárska spoločnosť в отличие от *spoločnosť kartárov*) и, наконец, способность унификации формы выражения различных смысловых отношений (*vrcholový bod* = „bod vrcholu, bod na vrchole“, *vrcholový záber* = „záber z vrcholu, záber na vrchole“, *vrcholový hrebeň* = „hrebeň vedúci na vrchol“, *vrcholová dvojica* = „dvojica, ktorá dobyla vrchol“); по сравнению со значениями падежей здесь наблюдается меньшая эксплицитность выражения.

Динамика в рамках квалификационных прилагательных представлена в первую очередь сдвигами в значениях — расширением или сужением значения, метафорическими переносами, вызывающими реструктуризацию подсистемы, переходом прилагательных в другие семантические типы (*sladký čaj* — *sladké ničnerobenie*, *drsný povrch* — *drsná kombinácia*, *krhľká zásielka* — *krhľká dohoda*). В субсистеме квалификационных прилагательных изменения вызываются и внешними факторами, приобретением квалификационных значений и значений интенсивности у относительных прилагательных, обогащающих таким образом группу аппрециативных (оценочных) прилагательных (*jarmočná produkcia*, *gýčový človek*, *špičkové vybavenie*). Сдвиги в значениях всегда осуществляются в направлении к усилению оценочного аспекта — к аппреции.

Динамические изменения, вызванные внутриязыковыми потребностями, очень заметны при адъективации страдательных причастий. В некоторых случаях адъективация протекает в рамках парадигматических и синтагматических свойств глагола, а производные формы имеют форму прилагательных и функционируют как прилагательные, например, в качестве согласованного определения, но по своей структуре еще принадлежат к глагольной парадигме (*vystrašený chlapec*, *vyvážený človek*, *zaoxidovaná meď*). Если адъективация выходит за рамки парадигматических и синтагматических свойств глагола, производные формы являются и по функции и по структуре прилагательными (*varené mäso*, *uprataný človek*, *novopostavený dom*).

В области наречий возникают главным образом новые наречия способа действия и наречия аспекта. Синхронная динамичность мало проявляется у наречий времени, места и состояния. Возникновение новых наречий обусловлено сильной тенденцией к универбизации, причем наречия часто вытесняют конкурирующие синонимичные языковые средства — придаточные предложения, словосочетания, предложные (и беспредложные) падежи существительных (*čo sa týka ceny výhodný* → *cenovo výhodný*, *zdrvujuúcim spôsobom* → *zdrvujuco*, *rozdielny v čase* → *časovo rozdielny*). Особенно продуктивны наречия способа действия со значением меры и степени (*fantasticky drahý*), посредничества (*klbovo spojený*), подобию (*písať matuškovsky*) и целая группа аспектуальных наречий (*plošne nepáročný*). Семантическая дифференциация приводит к выделению новых значений и к возникновению многозначных наречных лексем. Многозначность более новых наречий проявляется главным образом в обус-

ловленных конструкцией значениях (*teoreticky premysliet* — способ, *teoreticky náročný* — аспект). С точки зрения словообразования у них можно наблюдать множественность мотивации и связанных с ней различий в образовании отдельных наречий. Из употребления в различных сферах коммуникации, с другой стороны, вытекает различная стилистическая характеристика наречий (*fotosynteticky* — науч., *časovo* — нейтр., *bohovsky* — сленг.).

Общее состояние современного словарного состава, как и изменения в этом состоянии характеризуются некоторыми противоположными тенденциями и процессами: это прежде всего демократизация и интеллектуализация, терминологизация и детерминологизация, интернационализация и использование национальных ресурсов.

Отчетливее всего проявляется тенденция к демократизации и интеллектуализации. Демократизация представлена прежде всего нарастанием разговорных и сленговых выражений и их способностью не оставаться только в одной сфере коммуникации (в профессиональной сфере или в сфере увлечений), но употребляться и в литературном языке. Такими перемещениями в значительной степени расширяются границы литературного языка. Тенденция к интеллектуализации проявляется в увеличении доли специального языка или же специальной сферы коммуникации, как и в перемещении нейтральных выражений в слой книжного стиля. По отношению к терминологизации и поддерживающей ее интернационализации интеллектуализацию мы рассматриваем как процесс иерархически более высокого порядка.

Как проявление интеллектуализации можно рассматривать прежде всего образование абстрактной понятийной лексики, главным образом создание абстрактных названий в различных научных дисциплинах, разделах техники и видах искусства. Это приводит к обогащению терминологического фонда языка. Существующие уже слова приобретают вторичные более абстрактные значения. Например, *signalizovať* в значении „naznačovať, upozorňovať“, *tvarovať výpoveď* в значении „dávať primeraný tvar“ (на фоне конкретных значений *signalizovať* = „vysielať signály“, *tvarovať strom* = „dávať istú podobu“). Распространяются именные конструкции, в которых вместо прилагательного со связочным глаголом выступают абстрактные существительные, а вместо связочного глагола — полнозначный глагол, который в результате переходит в группу полужнаменательных глаголов. Речь идет о таких выражениях, как *je nestabilný — vyznačuje sa nestabilitou*.

Проявлением тенденции к интеллектуализации является и нарастание функции книжных слов как типичных средств выражения в специализированных подобластях научной сферы коммуникации (эстетические, литературоведческие и историографические тексты) или же в большом количестве ситуаций коммуникации общественного или личного характера

(годовщины, юбилеи), где коммуникативная интенция представляет собою высокую степень литературности, исключительности, важности и т. п. Динамика в переоценке книжных слов проявляется далее и в том, что некоторые книжные слова не уходят из литературного языка, а широко и маркированно употребляются в публицистической сфере коммуникации, и не только в письменной, но и в ее устной форме (*aktér, rekordman, rezultovať, absentovať, rétorický* и т. п.).

В специальной, публицистической и деловой сфере коммуникации средством для достижения большей абстрактности и определенности в выражении, а одновременно средством для снижения антропоморфизма и агентивности этих выражений являются мультивербизационные сочетания.

При терминологизации слово из общеупотребительного превращается в специальное выражение (например, *plášť, cesta, dráha*), употребляющееся иногда во многих специальностях (*koreň stromu, zuba, rovnice*).

Более редким является переход из одной специальности в другую, например, *medvedík* из зоологии в ботанику. Реже терминологизации подвергаются грамматические элементы, например, множественное число в названии типа *solí vačkovce*.

При детерминологизации в обиходном языке распространяются и приобретают менее точное значение первоначально специальные выражения (*infarkt, hypertrofia*).

В современном словацком языке широко представлены сложные наименования двухчленной структуры «согласованное определение + существительное», которые уже сами по себе мотивированы и как одно целое имеют функцию семантического конденсатора. Они замещают более длинные описательные выражения, например, *front vedeckých pracovníkov v spoločenských vedách* → *spoločenskovedný front*, *technológia s veľkým množstvom odpadu* → *mnohoo odpadová technológia* (по сравнению с этим *bezodpadová technológia* — при которой почти нет отходов). Некоторые из них воспринимаются как маркированные или немаркированные в зависимости от того, в какой сфере коммуникации они употребляются. В сфере специальной коммуникации названия типа *humánny genetik, orientačný bežec* не расцениваются как маркированные, но при переходе в сферу обиходной речи или публицистики их маркированность становится более явной, часто они занимают место даже на нижней границе литературности в направлении к профессиональному сленгу.

Заметное динамическое явление в современном словацком языке представляет собою и словосложение. Оно является одним из проявлений интернационализации словарного состава, особенно в области имен прилагательных. Очень интенсивно заимствуются греко-латинские морфемы, которые рассматриваются как корневые или как так называемые полуаффиксы. Основными тенденциями, способствующими и расширению ти-

пологической характеристики словацкого языка, можно считать нарастание агглютинативных элементов и распространение соположения.

Словарный состав современного словацкого языка характеризует и значительная степень конкуренции, нарастание числа конкурирующих пар или же и троек лексикальных единиц. Конкурирующие типы глагольных выражений возникают путем универбизации и мультивербизации, например, *pripomienkovať* — *podávať pripomienky*, *zdôrazňovať* — *klásť dôraz*, *kontrolovať* — *vykonávať kontrolu*. В рамках прилагательных имеются, например, конкурирующие пары относительное прилагательное — специфицирующее прилагательное, например, *trojuholníkový syr* — *trojuholníkovitý syr*. Конкурировать могут также относительные прилагательные и адъективированные причастия: *balíčkové mäso* — *balíčkové mäso*. Иногда конкурирующие в обиходной речи пары употребляются для терминологического уточнения в специальной сфере коммуникации или же используются как стилистические средства: *pedantný človek* — *pedantský človek*, *kompromisné riešenie* — *kompromisnícke riešenie*, *súčasný problém* — *súčasnicky problém*. В области имен существительных конкурирующие наименования возникают при использовании синонимичных суффиксов. Например, абстрактные имена с формантом *-osť* выражают нейтральное свойство, с формантом *-stvo* свойство пейоративного характера: *pedantstvo* — *pedantnosť*.

Напряжение между тенденцией к интернационализации и тенденцией к использованию национальных ресурсов проявляется и в конкуренции словообразовательных типов с интернациональными и словацкими формантами. В именах действия конкурируют абстрактные существительные с формантами *-nie* и *-ácia* (*kolaudovanie* — *kolaudácia*, *degradovanie* — *degradácia*). С названиями, образованными с помощью форманта *-stvo*, в отношениях конкуренции находятся слова с формантом *-izmus*, у деадъективных названий конкурирующей парой являются форманты *-osť* и *-ita*. При этом каждая из этих пар по сравнению с остальными парами отличается определенным своеобразием. У пары *-nie/-ácia* более сильная тенденция к смысловой дифференциации. Одновременно с отношением вариантности в типе *popularizovanie* — *popularizácia*, *aktivizovanie* — *aktivizácia* существует тенденция выражать значение гомогенного глобального процесса с помощью производных слов с формантом *-ácia* (*popularizácia*, *estetizácia*); когда подчеркивается протекание во времени, предпочтение отдается типу с формантом *-nie* (*popularizovanie*, *estetizovanie*). У пары *-osť/-ita* преобладает оппозиция книжность/нейтральность. Самую богатую группу образуют пары, в которых производное слово с формантом *-ita* является книжным (*atraktívita*, *autenticita*), производное слово с формантом *-osť* является нейтральным или менее книжным (*atraktívnosť*, *autentickosť*). Широкое использование этой корреляции отличает словацкий язык, как и чешский и сербохорватский, от польского, в котором отсутствует интернациональный формант *-ita*,

и от русского, в котором имеется только несколько слов с формантом *-итет* (суверенитет, нейтралитет). У пары формантов *-stvo/-izmus* доминирует колебание между понятийностью и экспрессивностью (пейоративностью) значения. У самого продуктивного значения в словацком языке отдается предпочтение форманту *-izmus* (*komunizmus*, *socializmus*), у названий свойств существует вариантность типа *snobizmus/snobstvo*, *rezortizmus/rezortníctvo* или отношение частичной синонимии типа *lyrismus/lyrickosť*.

Проявлением тенденции к демократизации является увеличение доли разговорных высказываний; эти высказывания приобретают в общественной коммуникации качественно новое место. Новые наименования возникают главным образом в профессиональной сфере и в сфере увлечений, но быстро проникают в литературный язык. Здесь они часто употребляются в качестве вариантов и конкурирующих средств и тем самым вызывают определенное движение в словарном составе. Правда, разговорность понимается не только как стилистическая характеристика языковых средств, но и как выразительный фактор, вызывающий динамику в целом механизме языка.

При определении маркированности или немаркированности новообразованных слов исходит из процесса, в котором реализуются эти операции — из универбизации. Различается универбизация в более широком смысле как общая тенденция, исходящая из принципа экономии процесса коммуникации и применяющаяся на всех уровнях языковой системы, и универбизация в более узком смысле (с помощью деривации, синекдохи, словосложения и симплификации).

Это приводит к переоценке стилистической характеристики образованных путем универбизации форм, все они не рассматриваются как маркированные. Хотя многие слова, образованные, например, с помощью суффикса *-ár/-iár*, возникают в профессиональной сфере коммуникации, спустя очень короткое время они оцениваются в литературном языке как немаркированные. Их основная функция — называть новое явление действительности — преобладает над экспрессивными элементами. Речь идет о таких названиях профессий, как *závlahár*, *ochranár*, *smaltár*, *výlahár* или о наименованиях участников соревнований, как *diskár*, *vzduchovkár*, *sánkár*. Кроме мотивов, связанных с коммуникацией и номинацией, важным фактором при утрате маркированности у таких названий лиц является внутривидовый фактор, образование универбов становится неизбежной основой для дальнейшей деривации: *zubár* → *zubárka* → *zubársky* → *zubárstvo*.

Лексикон языка включает в себя как подгруппу все многословные сочетания, возникшие в результате номинации. В процессе коммуникации реализуется выбор сочетаний из лексикона в зависимости от соответствующей сферы коммуникации и цели коммуникации, на этой ступени находит применение дихотомия официальное средство языка — неофициаль-

ное средство языка. Официальные средства языка являются обязательными для выбранных сфер коммуникации (специальная терминология, стандартизированные учрежденческие названия и т. п.). В профессиональной сфере коммуникации и в сфере увлечений эти официальные наименования являются факультативными, преобладает их распространенное употребление в форме универба, в результате чего они теряют свою маркированность. Это значит, что в позиции нейтрального названия литературного языка могут иногда параллельно выступать официальное многословное наименование и неофициальная однословная форма.

Процессы неологизации реализуются, с одной стороны, путем возникновения новых моделей и более широким использованием существующих моделей, с другой стороны. К новым моделям относятся, например, сочинительный тип номинации *tesár manipulant*, *minister predsedá plánovacej komisie*, дальше новый аспектуальный тип сложных прилагательных типа *inžiniersko-technické kádre*, первая составная часть которых выражает аспектуальное значение (*technické kádre s inžinierskym vzdelaním*), *vedecko-technická revolúcia* (= *technická revolúcia s využitím poznatkov vedy*). Более широко употребляется номинативный тип с суффиксами *-osť* (*nehodovosť, náročnosť, rozvodovosť, výťažnosť*) и *-izácia* (*matematizácia, robotizácia, estetizácia*). В конкуренции сложных наименований с согласованным и несогласованным определением начинает преобладать тип с согласованным определением: *skúšky jadrových zbraní — jadrové skúšky, proces rozhodovania — rozhodovací proces*.

Типичным элементом неологизации является гибридизация, главным образом использование полупрефиксов иноязычного происхождения (*agrolietadlo, miniveža, diskotaneč, videoporada*).

Как фактор динамических изменений трактуются и парадигматические отношения в словарном составе. Речь идет о попытке (стремлении) показать, какая доля в синхронной динамике принадлежит омонимии, синонимии, антонимии и конверсии.

Омонимия появляется в качестве сопровождающего явления при расширении словарного состава, но как результат семантического расщепления ее можно исследовать и в синхронном плане. Влияние «контекста» (языкового и ситуационного) переводит на второй план или даже элиминирует некоторые элементы значения и приводит к возникновению новых. Конечным результатом этого семантического видоизменения слова и является как раз омонимия. С омонимией как конечным результатом связан, однако, только определенный тип полисемии, так называемая полная энантиосемия, например, *odizolovať (obaliť izoláciou, напр., kontakt — zbaviť izolácie напр., miestnosť)*.

И при переносе наименования человека на вещь или животное или же животного на вещь значения настолько расходятся, что их можно рассматривать как омонимы, например, *žeriav* (в строительстве), *mníška* (в зоологии) и т. д. Изменение значений является семантико-ономасио-

логическим процессом. В семантическом отношении он определен возникновением нового значения, в ономасиологическом отношении он проявляется так, что данному значению присваивается или готовое, уже существующее наименование (*ramät, úlava*, и т. п. в естественных науках и технике) или же образованные по определенной модели наименования, которые не зависят от образования наименований в других областях. Например, птица, похожая на ложку (*lyžicu*), в зоологии получает название *lyžičník*, что относит это наименование к ряду наименований, какими являются *listárík, rybárík, mlynárík* и т. д., причем оно не находится ни в каких отношениях с наименованием *lyžičník* в значении „príborník“ (буфет).

Омонимия может возникнуть и как результат универбизации. Наименование *sukrovka*, например, возникло из двух разных адъективно-субстантивных сочетаний *sukrová repa* и *sukrová úplavica*; аналогично *tlačovka* (*tlačová chyba — tlačová schôdza*). Другие типы омонимии или же многозначности возникают между терминами и нетерминами (*hviezda*). В некоторых случаях многозначности (омонимии), наоборот, происходит видоизменение формы одинаково звучащих лексем, например, в случаях, когда лексема приобретает неправильную коннотацию (слово *reakcia* может иметь и значение „spriatočnosť, spriatočníci“, поэтому в публицистике оно заменяется словом *reagovanie* или даже *reagencia*).

Если в синхронном плане омонимия может найти себе не очень заметное применение, то синонимия является очень сильной движущей силой динамики синхронного состояния языка, и это главным образом благодаря тому, что она обуславливает движение в микросистеме словарного состава. Импульсом к возникновению синонимов является постоянно меняющаяся действительность, новые реалии и новые взгляды на действительность, вызывающие возникновение новых понятий. Чтобы надлежащим образом выразить эти новые понятия или их оттенки, в языке возникают новые слова или же у существующих слов появляются новые значения (многозначность), и это часто на фоне значений существующих слов, которые хотя и близки к ним, но не тождественны.

Определенное, хотя и более слабое движение можно наблюдать у синонимов, отличающихся сходством значений. Внешней причиной их возникновения в литературном языке является различное место происхождения (*ráčil sa — ľúbil sa*) и заимствования из других языков (*jestvovať — existovať*). Внутренней причиной возникновения равноценных синонимов являются словообразовательные возможности языка. Заметное движение наблюдается у словообразовательных и лексических синонимов. Специфика словообразовательной синонимии заключается в том, что при тождественном значении налицо здесь отчасти тождественная форма. Формальная близость, с одной стороны, граничит с вариантностью слов (*prístavisko — prístavište, opraviť — opravovať*), а с другой стороны, с использованием словообразовательных средств для выражения

различных значений (*traktorista* = тракторист, *traktorár* = кто производит тракторы). Синонимия таким образом поддерживает тенденцию к смысловой и стилистической дифференциации. Словообразовательные синонимы при смысловом тождестве могут иметь различие в стилистических и прагматических признаках. Например, слова *lakovník*, *lakovníctvo* в настоящее время приобрели признак устаревания по сравнению со словообразовательными синонимами *lakovač*, *lakovačstvo*, образованными по более новой словообразовательной модели.

Более сложные, чем смысловое совпадение значений, отношения представляют собою различие смысловых компонентов синонимов, сопровождаемое совпадением или различием стилистических признаков. Синонимы проявляют сильную тенденцию к смысловой дифференциации. Дифференцирующий элемент может настолько отличаться, что дело может доходить до распада синонимических отношений. Например, в синонимическом ряду *gazdovať*, *hospodáriť*, *šafáriť* в настоящее время глагол *šafáriť* приобретает отчетливый пейоративный оттенок значения „зле hospodáriť“, что постепенно может привести к выделению его из ряда и вызвать изменения в данной микросистеме. Дифференциация значений реализуется прежде всего в научном стиле языка, в то время как в обиходном языке дифференцирующий элемент не принимается во внимание в такой степени. Например, обычно слова в паре *predpoveď* — *prognóza* употребляются так, что могут заменять друг друга, в научном стиле языка под выражением *prognóza* подразумевается научно обоснованное высказывание о будущем положении вещей, в выражении *predpoveď* (кроме области метеорологии) отсутствует само научное обоснование предсказания.

На основе семантического закона транзитивности синонимической деривации в современном словарном составе возникают экспрессивные значения типа *exportný*, *svetový* (в значении „výbojný“).

Синонимия является обязательным фактором при дифференциации стилей — выбор языковых средств опирается как раз на богатство синонимов. Отношение синонимии к стилям языка является диалектическим: возникновение синонимии обуславливает необходимость стилистической дифференциации и, наоборот, существование и возникновение синонимов различного стилистического характера служит разнообразию стилей. Образование новой лексической единицы в одном стиле часто вызывает необходимость возникновения или заимствования синонима в другом стиле, в котором соответствующая лексическая единица в данном виде неприемлема. Например, специальный многословный термин *liniová koordinácia dopravného prúdu* вызвал необходимость принятия (колькирования) разговорного синонима *zelená vlna*.

Синонимия благодаря своему диалектическому характеру является движущей силой синхронного состояния языка в том смысле, что она

является и причиной динамических изменений и следствием этих изменений.

Отличие от синонимии антонимия — это явление относительно ограниченное в количественном отношении. На развитие лексики оказывают более заметное влияние только некоторые ее типы. Антонимы под давлением системы существующих пар антонимов образуются к тем лексическим единицам, у которых нет своей лексической оппозиции. В настоящее время влияние антонимии на развитие словарного состава проявляется в первую очередь у антонимов, выражающих отрицание (*riešiteľný* — *neriešiteľný*), у различных приставочных глаголов с противоположным значением (*privolať* — *odvolať*) и особенно у различных деадъективов относящихся к разным частям речи (*bezkonfliktový*, *bezkonfliktovo*, *bezkonfliktovosť* — *konfliktný*).

Конверсивы служат в качестве средств выражения различий в способе изображения какого-либо факта, какой-либо ситуации. Говорящий с их помощью может представить действие, состояние или отношение как бы наоборот, приписать роль главного деятеля кому-либо из участников и со своей точки зрения изобразить действие.

В языке отношение конверсии выражается лексически, т. е. с помощью различных лексем (*dať* — *vziať*), грамматически, т. е. с помощью различных форм (действительным и страдательным залогом) и лексико-семантически, т. е. с помощью одного многозначного слова (например, *ponúknuť* — *niekomu niečo* кому-л., что-л. — *niekoho niečím* кого-л., чем-л.). Конверсия позволяет определить системные отношения и между такими лексемами, между которыми до этого они не идентифицировались: *dostať sa* — *zachytiť* (*Peter sa dostal do búrky*. — *Petra zachytila búrka*). Парты образуются и из фразеологических единиц или из лексем и фразеологических единиц: *získať* — *byť na úžitok* (*Peter tým len získal*. — *Petrovi to bolo len na úžitok*).

Динамику в систему словарного состава вносят многие факторы. Квантитативный рост, образование лексических и номинативных единиц по продуктивным словообразовательным и номинативным моделям представляет собою лишь один аспект роста. Другим аспектом является постоянное преобразование, обновление структуры, приспособление существующих наименований новым, общественно обусловленным потребностям. Многие тенденции развития действуют как диалектически противоречивые, вызывающие напряжение как источник дальнейшего развития.

На синхронный аспект проецируется результат исторического развития как отмирание некоторых единиц и рождение новых единиц. Заметной чертой динамики в словарном составе является и движение на горизонтальной оси при относительно инвариантном времени, проявляющееся как конкуренция, вариантность, синонимичность единиц выражения

и семантическая дифференциация существующих одновременно значений.

Явления и тенденции, выявленные при исследовании процессов, протекающих в словарном составе современного словацкого языка, близки тенденциям развития и процессам, имеющим место в других языках, особенно в близко родственных славянских языках (в чешском, русском и польском). При описании динамики словарного состава современного словацкого языка учитывались результаты теоретических исследований синхронной динамики в этих языках.

Описание динамики словарного состава современного словацкого языка основано не на исследовании литературного и нелитературного характера языковых средств, не преследует и не может преследовать цели кодификации. Целью и смыслом этой работы является выявление продуктивного в языке, а также путем установления движения, изменений в развитии, конкуренций, дифференциации и очагов напряжений (диалектической противоречивости языковых явлений) внесение вклада в лучшее и более объективное познание тенденций развития, в лучшее понимание и объяснение языковых фактов. Благодаря этому произведение может служить и как база познания для будущей кодификации. Тем, что оно углубляет познание национального языка и его функционирования в условиях современного общества, а также тем, что оно указывает на потенциальные возможности языка и индивидуального языкового творчества, оно может внести вклад в дальнейшее развитие культуры речи, в охват ею широкого круга читателей — носителей языка. Анализ ведется не в направлении от формы (литературной) к ее реализации в речи (высказываниях), а, наоборот, упор делается на исследовании высказываний, реализованных в различных сферах коммуникации, на определении вариантности объективной нормы языка, семантической и стилистической дифференциации и конкуренции. Такой подход может открыть путь исследованию словацкого национального языка в социолингвистическом плане.

The Dynamism of the Wordstock of Contemporary Slovak: Results and Conclusions

The description of the dynamism of the wordstock of contemporary Slovak is understood as a representation of the dynamism of the synchronic state of the language. By dynamism we mean the contemporary processes taking place in the wordstock: the addition of naming units, the rise of new naming units, the extinction of the existing naming units, i.e. the development of the wordstock understood as a system of naming units within a relatively short time span (1970—1985) which is confronted with the previous period. The latter is represented by the Slovak of about the fifties of this century and the state of the wordstock of Slovak as it is recorded by the six-volume *Slovník slovenského jazyka* (Dictionary of the Slovak Language, 1959—1968).

By dynamism the authors understand above all the factors, the motive powers which condition the motion and the developmental tendencies in the various classes of the naming units. In contrast to diachronical dynamism the aim of which is to observe developmental shifts and changes within a longer time span (or within longer time spans), the results of the diachronical development are projected into the synchronical dynamism above all as a tension of the coexistence of the disappearing as well as the newly occurring naming units. This tension is manifested, above all, as a competition, variability, synonymy or semantic and stylistic differentiation of the coexisting expressions. The opposition of the diachronical and synchronical dynamism is a relative one, as also in synchronical dynamism there are studied both shifts and developmental changes.

Dynamic processes represent such characteristic tendencies as intellectualization and democratization, terminologization and determinologization, internationalization and neologization. The changes in the extent of the wordstock, as well as the characteristic tendencies of these changes, are analyzed from the point of view of certain conditions. An important rôle is played by external conditions, by new needs of expression and by specific communicative situations. Nevertheless, these external conditions are connected with internal ones, namely with the overall state of the wordstock and with the relationships among the elements of this wordstock.

The determining element in the analysis of the dynamism of the wordstock is the character of nomination, of the naming process. Nomination is presented as a process starting from objective reality, continuing through generalized reflections of objects (material as well as ideal) to general concepts. The sphere of concepts is further linked with the linguistic

sphere itself which produces the naming unit as a unity of content and form and proceeds into the sphere of usage. If, at the end of the onomasiological chain, a specific form is created, it is called direct nomination. But if, at the end of this chain, an already existing form is used, the process is called analogical nomination (analogical in the sense that next to each other there exist parallel chains connected only by the common form). Analogical nomination includes, on the one hand, metonymical naming units when the concepts and the contents are adjacent, and, on the other hand, metaphors when the concepts and the contents are in the relationship of mutual intersection. Between these two extreme cases there are various types of analogical nomination with intersection and inclusion. The inclusion of the conceptual and content component is manifested in generalization or specialization, the inclusion of the conceptual component and the contiguity of the content component is manifested in synecdoche, and the contiguity of the concept and the content — or the inclusion of both components into the wider concepts and contents — is manifested in synesthesia.

Nevertheless, a considerable rôle in enriching and widening the word-stock is also played by a different type of analogical nomination when with one concept and one content there are linked two forms, while the relationship of these forms is that of inclusion. As a rule it is the process of univerbization.

It seems, however, that within nomination there occurs the formation of univernaming units by means of, on the one hand, derivation — both affixation and prefixation, but, on the other hand, quite often by means of analogical word-formation, as well as by means of the abundant usage of semi-prefixes (to a lesser degree of semi-suffixes), and also with the help of word-category transitions (substantivization, adjectivization, adverbialization). A complicated sphere of problems is represented by the borrowing of words or naming units from other languages and by their gradual adaptation. In all cases there are stated shifts between the communication spheres: many neologisms relatively quickly penetrate into literary (i.e. standard) utterances.

The relationship of content and form, as well as the relationship of the basic word and the derived word (or compound), as well as the relationship between the explicit naming unit and its univernamed form (or vice versa), but to a considerable degree also the relationships between synonyms, antonyms and converted naming units, form a network of relationships characterizing the system of naming units as a whole.

In the investigation of word-formative motivation (of its systematizing, integrating, internationalizing and condensing function) it has proved useful to cross the borderline of description by means of word-formative types and deal with a wider range represented by word-formative nests. This approach has also been applied in the investigation of motivating

relationships among abstract lexemes, and in the investigation of the motion, the competition as well as the overcoming of the restrictions within the adjectival layer of the wordstock.

The analysis of the particular onomasiological types within the parts of speech reveals basically identical tendencies: the formation of new naming units, the growth of multi-verb naming units and the shift from the partial communicative spheres of the national language into the literary language.

In the sphere of nouns most attention is focused on the names of persons on the one hand, and abstract nouns on the other hand. As to the names of persons in the traditional division into names of agents, names according to the object of activity, names according to the typical qualities and names according to appurtenance, it has been found that many names of persons get semantically specialized according to the specific (terminological) needs. In connection with the development of the means of production and production technologies an unusually extensive development is undergone by the names of professions. There seems to be arising a new coordinative type *zámočník plechár*, but also *člen korespondent*, then names with discordant attributes expressing a circumstance (*pracovník při čerpadle*). There has been a spreading of the type derived from multi-verb names from the sphere of science, production or sport: *atómová fyzika* → *atómový fyzik*, *orientačný beh* → *orientačný bežec*, frequent also are univernamed naming units of the type *zlatý pretekár* in the sense "the holder of the golden medal", i.e. the competitor who won. Many of these naming units do not have any non-literary structural features, and so they quickly penetrate into the literary sphere.

As to the naming units referring to the members of ethnic groups and names of inhabitants, the suffix *-an* or *-čan* has won over the suffix *-ec*. The contemporary period is further characterized by a prompt and regular formation of new names of ethnic groups above all in the popularizing-educational communicative sphere (connected with the publishing of encyclopaedic literature and dictionary manuals), namely by the domestication of originally nondeclinable naming units (*Bantu* → *Bantuovia*, *Čukča* → *Čukčovia*, *Hausa* → *Hausovia*). In Nom. Pl. there compete the suffixes *-i* and *-ovia*, which cannot be explained in each case only morphologically.

The analysis of the names of animals and plants — to which only minimal attention has been paid so far — shows namely the productivity of certain word-formative types, but above all the use of all word-formative and naming possibilities from native sources. The existing elements are used in various functions, while the varied functional load is bound with the motivation of the naming unit. E.g. in the names with the suffix *-ár/-iar* there occurs motivation based on similarity (*kyjaničkár*), on food (*zrniar*), on location (*vŕbiar*), etc. Some suffixes get semantically specified, e.g. the suffix *-avý* for expressing a feature in larger extent.

Another important type of nouns which have a great impact upon the dynamic processes in the wordstock, are the names of abstract notions, above all the names of qualities and the names of processes. In contemporary Slovak open subgroups characterized by a marked quantitative growth are represented by the names of qualities with the meaning of passive possibility (*programovateľnosť*), and with the meaning of an inclination towards a certain activity (*súťaživosť*), and by the names of states as the results of certain activities (*rozpracovanosť*, *nadsídlištná vybavenosť*). By dynamism, in the sense of a certain movability, flexibility of meaning, are marked abstract nouns the motivation of which is primarily connected with the noun (*hudobnosť* = relationship to music). Abstract nouns with the suffix *-osť* dynamize the wordstock also by the fact that they are symptoms of the development of qualificative meanings with originally relational adjectives. The high productivity of the formation of abstract nouns with quantitative meaning (*nehodovosť*, *sledovanosť*) and with the meaning of a parameter (*rovinnosť*, *krivosť*) can be explained by an extralinguistic factor — by the need of quantifying various phenomena in the age of scientific-technological development.

An important dynamic factor is represented by the motion in the stylistic ranking of abstract nouns, by their ability to denote qualities in a stylistically differentiated way, as well as by the metaphorical transposition of meanings, not only in belletristic and publicistic texts, but also in scientific and technical texts (*papierovosť postavy*, *dospelosť automatu*). The secondary concretizations of abstract meaning (*drobnosti*, *netesnosti*), which can be included under the wider notion of the referential specifications of abstract nouns, are manifested as a tendency to the pluralization of abstract nouns (the application of plural forms in the naming function).

The productivity of the formation of the names of processes expresses the need to name substantially understood processes namely in the scientific-technical and publicistic communicative spheres. Frequent are also names of processes such as various production, technological procedures and methods (*cementovanie*, *plastovanie*), as well as various types of causatives (*sprogresívnenie úloh*, *spojazdnenie motorového vozidla*). The functional load of processual names in multiverbizational collocations is connected with the tendency to nominal utterances characteristic of the scientific-technical functional sphere (*nájsť uplatnenie* — *uplatniť sa*, *vykonávať závlahy* — *zavlažovať*). The gradual lexicalization of collocations containing processual names answers the need to name various institutional and administrative actions (*vyhodnocovanie výsledkov súťaže*, *poskytovanie služieb obyvateľstvu*). The category of aspect applies in the sphere of processual names as a dynamic factor on the one hand on the basis of the fact that the violation of aspectual correlation in nominal derivatives as against the aspectual correlation of the motivating verbs

accompanies the concretizing meaning shifts (*združovanie* — process, *združenie* — institution), and on the other hand on the basis of an unequal functional load of the aspectual forms — a considerable load of the imperfective verbal nouns naming social processes of a long-term character (*spriemyselné poľnohospodárstvo*, *odhaľovanie skrytých rezerv*). The difference in aspect can be accompanied by a split into two meanings (*zhodnotenie výsledkov* — *zhodnocovanie surovín*). Also the changes in compatibility are reflected in processual names (*zahusťovanie polievky* — *zahusťovanie sídliska*).

The dynamism in the functioning of processual names is reflected in the competition of native word-formative types with each other, as well as in the competition of word-formative types with native formants as against international formants. Within scientific-technical utterances all the three productive types compete: the verbal nouns with the suffix *-nie/-tie*, the suffixless type, as well as the type with the suffix *-ka*. On the contrary, the type *-čka/-(a)čka* became specified as colloquial and even expressive, i.e. stylistically marked in contrast to the neutral verbal noun (*filmovačka* — *filmovanie*). Within the processual names there is a marked tendency towards internationalization which gets manifested by a considerable productivity of the word-formative type ending in *-ácia*, as well as by the functional load of the correlative competing pairs of the type *popularizácia* — *popularizovanie*.

The enrichment of the wordstock by units of abstract lexemes is conditioned by the fact that in language there is a permanent need to denote various features of the cognized and evaluated facts of reality either as static features of objects and phenomena (qualities), or as dynamic features (objectivized processes). This need is obvious particularly in the scientific-technical and publicistic spheres, but also in belletristic language and in the currently spoken language.

In this work less attention is paid to other nominal naming units, as they do not manifest dynamic processes in such a marked way. They are the names of places and the names of tools and means. An obvious change occurs here only to the effect that multiverb naming units are being used as names of tools and means, while the head nouns often have only a general character (they form an onomasiological basis) and the main motivating element is expressed in the attributes, most often in concordant ones (*vrecková infúzna lampa*, *číslicovo riadený miešač krmív*). There is also considerable expansion of naming units with the foreign suffixes *-or/-átor*, *-er/-ér* (*identifikátor*, *absorbér*), which are used also with names of persons. Also frequent are univerbized names (*ofsetka* — *ofsetový stroj*) which function parallelly in both the official and the unofficial spheres. Composition (*vlnovoď*, *energoblok*, *drevotrieska*) is very productive.

A similar situation exists also within the names of places. Gradually

new forms, namely in the sphere of names of various institutions, are being formed there. In this way there arises a complicated structure within which, similarly to the case of names of tools, the main motivation elements are expressed in the attributes, often richly ramifying. An outstanding place is taken by the attributes expressed by coordinative adjectival compounds. In addition, in names of institutions there are expressed various honorific elements (the name of a person, of a memorable event, etc.). A special place is also taken by acronyms of various types, some of which became gradually lexicalized. In the whole set of names of places there are — to a varying degree — expressed the semantic and stylistic processes as results of univerbization (*chlebičkáreň* — the place where open sandwiches are made), of terminologization (*výmenníková stanica*), of multiverbization (*centrálne plynofikovaná kotolňa*) and internationalization (*alpinium*, *glyptotéka*). Naming units within which the feature is specified by expanded concordant or discordant attributes (*svojpomocná krajčírka dielňa*, *denná psychiatrická liečebňa*, *opraváreň technických zariadení*) are rapidly spreading.

Within verbal lexemes the neologization tendencies do not function evenly. In the semantics of verbs the motion is conditioned by the degree of the dynamic character of the agent and the growth of the dynamic tendencies beginning with the temporally non-localized verbs up to the causative verbs. With regard to the temporally non-localized verbs the process of generalization of objectively existing relationships in the denotative sphere is bound with a larger time span. That is why verbs denoting general relationships (*konať sa*, *vyskytovať sa*) have, relatively, the most stable corpus. Qualificative verbs are closely linked with extra-linguistic reality (the rise of new functions, the causes of habits, interests, etc.). The widening of this semantic subgroup is considerably influenced by tendencies towards economy and democratization in language. Preference is given to verbs of the mutational type as against analytical collocations (*námestníčiť*, *teplotovať*, *autičkáriť*) formed in the colloquial or slang sphere and gradually passing into the literary language.

The basic set of static verbs is growing less markedly, and there do not occur any larger dynamization shifts. The incomparably larger motion, as e. g. in the group of static events, is caused by word-formative synonymy: by word-formative processes and by decausativizing transformation it relates the group of static events to the most dynamic group of qualitative causatives. That is why the considerable enrichment of this verbal group directly corresponds to the dynamic changes of qualitative causatives (*zmedzinárodniť*, *zmedzinárodňovať/zmedzinárodniť sa*, *zmedzinárodňovať sa*; *zútulniť*, *zútulňovať/zútulniť*, *zútulnievať*).

The new phenomena are most markedly manifested in the semantic group of verbs of action. In the semantically heterogeneous group of dynamic processes the tendency to the concretization of meanings applies, and

it influences the rise of the number of verbal lexemes only in the case of the specifying verbs. There arise denominal verbs and neologisms in the colloquial (or slang) spheres, by prefixing there arise verbs with a concretizing modificative function, and new verbs from an international base. The specific feature of this semantic subgroup of verbs lies in the grouping of the verbs with a concrete meaning which are represented by the general verbal meaning. The degree of generality and of singling out the grouping is conditioned by the differentiation of activities in the denotative sphere (*registrovať* — *dokladovať*, *fakturovať*, *dokumentovať*). The group can contain only colloquial or slang verbs which signalize the existence of some new activity or the evaluation of activity, and they substitute zero lexemes in the literary language (*obšliapať*, *vybehať niečo*, *potlačiť niečo*, *driapať sa*).

The most marked motion in the semantics of verbs occurs in the group of causative verbs. In addition to the rise of a large number of colloquial and slang verbs the number of causatives is extended by new lexemes (*zviditeľniť*), by new lexemes with an international base (*fénovať*, *digitalizovať*) which get easily domesticated; or else they modify the primary meaning by prefixes (*odizolovať*, *odhlávkovať*, *rozanalyzovať*, *zapľebkovať*). The rise of internationalisms is conditioned not only by the aim to fill the empty places in the lexical system, but also by the aim to widen the possibilities of communication.

The newly arising verbs are mostly marked (colloquial or slang) and considerably fewer of them become literary than is the case with nouns or adjectives.

The motion within the adjectival layer of lexemes is conditioned by several factors. Firstly, there is the very character of the semantics of adjectives, the mobility and adaptability of their meaning; ensuing from the above are the possibilities of various contextual concretizations of meaning (e.g. *komínové murivo* = "chimney masonry", *komínový posúvač* = "shifter placed in a chimney, i.e. damper", *komínová história* = "the history of some chimney, connected with a chimney", *komínová postava* = "a figure like a chimney, tall, thin"), as well as the acceptance of the currently used new adjectival meanings (*jarabinová smrečina*, *exteriérové znaky*, *inteligentný počítač*). Secondly, the originally relational adjectives develop qualificative meanings by which the possibilities of expressing value attitudes and evaluative attitudes are enriched (*exportný skok*, *ľudský vedúci*, *konceptné myslenie*). Thirdly, against the tendency to acquire qualificative meanings there functions the need to constantly supplement and renew the relational meaning, which is reflected, on the one hand, in the increased productivity of various word-formative types of relational adjectives, and on the other hand, in the growth of the number of isolexic adjectival groups by an additional formation of relational adjectives (above all with the formant *-ový*) to the existing

qualifying adjectives (*priepastný rozdiel* — *priepastová jaskyňa*, *prístupný človek* — *prístupová cesta*, *latentná energia* — *latenčná doba*).

Thanks to the abundance of existing adjectival formants the differing meanings — but often also the very same meaning — can be expressed with the help of various adjectival forms (*telefonický rozhovor* — *telefónna šnúra*, *inšpiratívny príklad* — *inšpiračný zdroj*, *stolný olej* — *stolové hrozno*, *stropná maľba* — *nástropná maľba*). This is the source of a widely developed variability (equality of meaning and style), of synonyms and paronyms in the framework of isolexemic adjectival groups; it is a precondition of the competition of various adjectival forms on the one hand, and of the differentiation of their meaning and of their specialization on the other hand. In adjectival-nominal collocations there often compete not only adjectives of the same derivation degree (*trojuholníkový* — *trojuholníkovitý*), but also adjectives standing at various places in the derivative chain (*cukrový* — *cukrársky* — *cukrárenský*, *lekársky* — *lekárnický*, *meandrový/meandrovitý* — *meandrujúci*).

Within the competition of the adjective and the noun in an attributive position there is manifested, above all, the ability of the adjective to enter into a closer relationship with the noun, and thus to give the whole collocation a naming value (*črepníkové kvety* versus *kvety v črepníku/črepníkoch*, *bariérové skákanie* versus *skákanie cez bariéry*, *vlahový deficit* versus *deficit vlahy*), but also the ability to create condensing collocations as marked means of linguistic economy (*pohárová streda* = "the Wednesday when international football cup matches are played", *mliečny deň* = "the day when milk food is served or consumed"), the qualificational potentialities of the adjective (*doktorský podpis*, i.e. "scribble-script signature" versus *podpis doktora*, *kartárska spoločnosť* versus *spoločnosť kartárov*), and finally the ability of the unification of expressing various relationships of meaning (*vrcholový bod* = "the point of the top, the point at the top", *vrcholový záber* = "a snap from the top or peak, a snap at the top", *vrcholový hrebeň* = "the ridge leading to the top", *vrcholová dvojica* = "a pair which has reached the top"); in comparison with the case meanings the degree of explicitness is lower here.

The dynamism within the qualificative adjectives is represented above all by shifts of meaning — by the widening or narrowing of meaning, by metaphorical transpositions causing the restructuring of the subsystem, by the shifts of adjectives into other semantic types (*sladký čaj* — *sladké ničnerobenie*, *drsňý povrch* — *drsňá kombinácia*, *krehká zásielka* — *krehká dohoda*). In the subsystem of qualificative adjectives there also occur changes resulting from the functioning of external factors, from the acquisition of qualificative (evaluative and intensity) meaning within the relational adjectives, which in this way enrich the group of appreciative adjectives (*jarmočná produkcia*, *gýčový človek*, *špičkové vybavenie*).

The shifts of meaning are always carried out in the direction of strengthening the evaluative aspect — in the direction of appreciation.

Dynamic changes conditioned by internal linguistic needs are very evident within the adjectivization of passive participles. In some cases there occurs adjectivization within the framework of the paradigmatic and syntagmatic features of the verb and the resulting lexemes have the form of adjectives, and they also function as adjectives, e.g. in a concordant attribute, but by their structure they still belong to the verbal paradigm (*vystrašený chlapec*, *vyvážený človek*, *zaoxidovaná meď*). If adjectivization exceeds the framework of the paradigmatic and syntagmatic features of the verb, the resulting forms are both functionally and structurally adjectives (*varené mäso*, *uponáhľaný človek*, *novopostavený dom*).

In the sphere of adverbs there arise mainly new adverbs of manner and of point of view. Synchronous dynamism is very little evident with temporal, local, and state adverbs. The rise of new adverbs is conditioned by a strong univerbization tendency, while the adverbs often suppress the competing synonymous linguistic means — subordinate clauses, collocations, prepositional (but also non-prepositional) cases of nouns (*čo sa týka ceny výhodný* — *cenovo výhodný*, *zdravujúcim spôsobom* — *zdravujúco*, *rozdielny v čase* — *časovo rozdielny*). Particularly productive are the manner adverbs with the meaning of intensity (*fantasticky drahý*), of means (*klbovo spojený*), of similarity (*matuškovsky písať*), and a whole group of view-point adverbs (*plošne nenáročný*). The semantic differentiation leads to the sorting out of new meanings and to the rise of polysemic adverbial lexemes. The polysemy of the most recent adverbs shows above all in the meanings that are conditioned by their construction (*teoreticky premyslieť* — manner, *teoreticky náročný* — point of view). From the word-formative point of view we can notice here several types of motivations and differences related to them with regard to the formedness of the particular adverbs. Ensuing from the usage in various communicative spheres is the different stylistic value of the adverbs (*fotosynteticky* — technical, *časovo* — neutral, *bohovsky* — slang).

The overall state of the contemporary wordstock, as well as the changes in this state, are characterized by some contradictory tendencies and processes: it is namely democratization and intellectualization, terminologization and determinologization, internationalization and supplementary formation from native sources.

Most pronounced are the tendencies towards democratization and intellectualization. Democratization is reflected above all by the growth of colloquial and slang expressions and their penetration into the literary language, by the ability not to be restricted only to one communicative sphere (professional or hobby), but to have their place also in the litera-

ry language. Such shifts considerably widen the borders of the literary character. The tendency towards intellectualization shows in the increase of the share of the scientific-technological language or of the scientific-technical communicative sphere, but also in shifting the neutral expressions into the bookish layer. In this sense intellectualization is a superior process fed by terminologization and internationalization.

We can consider for the result of intellectualization, above all the formation of abstract notional lexemes, namely the formation of abstract names in various spheres of science, technology and art. This leads to the growth of the terminological fund of the language, and in addition to the existing words there arise secondary, more abstract meanings. E.g. *signalizovať* in the meaning "point out, call attention to", *tvarovať výpoveď* in the meaning "give an appropriate form" (against the background of the concrete meanings of *signalizovať* = "emit signals", *tvarovať strom* = "give a certain shape to a tree"). There takes place a widening of nominal constructions in which instead of the adjective with a link verb there are used abstract nouns, and the place of the link verb is taken by the notional verb which, however, in consequence of the above, passes into the group of semi-link verbs. This concerns such expressions as *je nestabilný* — *vyznačuje sa nestabilitou* (= marked by instability).

The tendency towards intellectualization is also manifested by the growth of the function of bookish words as typical means of expression in specialized subregions of the scientific and educational communicative sphere (essayistics, literary science and criticism, historiography, etc.), or by the large number of communicative situations of a public or even private sort (anniversaries, family events), or where there is at stake the achieving of a "higher" degree of literary character, exceptionality, rareness, importance, etc. Further on, the dynamism in the revaluation of bookish words also shows in the fact that some bookish words do not withdraw from the literary language but they are frequently and markedly used in the publicistic communicative sphere, not only in the written form but also in the spoken one (*aktér, rekordman, rezultovať, absentovať, rétorický*, etc.).

In the scientific-technical, publicistic and administrative communicative spheres, the means for achieving a higher degree of abstractness and explicitness in utterances, as well as the means of diminishing the antropomorphic and agent character of these utterances, are represented by multiverbization collocations. Their occurrence is considerably increasing in contemporary communication, and it represents a certain counterbalance to the vigorous increase of the number of univertized naming units.

Within terminologization the word passes from the everyday language into the scientific-technical language (e.g. *plášť, cesta, dráha* in the

theory of graphs), sometimes even into several branches of specialization (*koreň stromu, zuba, rovnice*). Less frequent is the shift from one branch into another one, e.g. *medvedík* from zoology into botany. Less frequent is also the terminologization of grammatical elements, e.g. of the plural of the type *solí, vačkovce*.

Due to determinologization originally scientific-technical expressions are spreading in the language, many of them being borrowed words, and they acquire a less specific meaning (*infarkt, hypertrofia*).

In contemporary Slovak there are numerous occurrences of collocations with the two-member structure "concordant attribute + noun", which already themselves are motivated and as one whole have the function of a semantic condenser. They replace longer descriptive expressions, e.g. *front vedeckých pracovníkov v spoločenských vedách* → *spoločenskovedný front*, *technológia s veľkým množstvom odpadu* → *mnohoo odpadová technológia* (as against *bezodpadová technológia* — within which there is nearly no waste). Some of these cases are perceived as marked or as unmarked according to the fact in which communicative sphere they are used. In scientific-technical communication naming units of the type *humánny genetik, orientačný bežec*, are not evaluated as marked, but when they pass into the colloquial communicative sphere or the publicistic sphere their markedness is quite considerable and they are often placed on the lower border of literariness in the neighbourhood of professional slang.

In contemporary Slovak a conspicuous dynamic phenomenon is also represented by the composition of words, by compounding. It is one of the manifestations of the internationalization of the wordstock namely in the sphere of adjectives. The borrowing of Graeco-Latin morphemes which are considered as root words or as the so-called semiaffixes, proves to be very intensive. As basic tendencies contributing also to the widening of the typological characteristics of Slovak, there can be designated the increase of agglutinative phenomena and the widening of juxtaposition.

The wordstock of contemporary Slovak is also characterized by a considerable degree of competition, the increase of the number of rival pairs or even triplets of lexical units. The rival types of verbal expressions arise due to univertization and multiverbization, e.g. *pripomienkovať* — *podávať pripomienky*, *zdôrazňovať* — *klásť dôraz*, *kontrolovať* — *vykonávať kontrolu*. Within adjectives there are, e.g. the rival pairs relational adjective — specifying adjective, e.g. *trojuholníkový syr* — *trojuholníkovitý syr*. There can also be a competition of relational adjectives and adjectivized particles: *balíčkové mäso* — *balíčkové mäso*. In ordinary communication the rival pairs are sometimes used for terminological specification in scientific and technical communication, or else they are used as stylistic means: *pedantný človek* — *pedantský*

človek, kompromisné riešenie — kompromisnicke riešenie, súčasný problém — súčasnický problém. In the sphere of nouns there arise rival naming units with the use of synonymous suffixes. E.g. abstract nouns with the formant *-osť* express the quality as being neutral, abstract nouns with the formant *-stvo* as a quality understood pejoratively: *pedantnosť* — *pedantstvo*.

The tension between the tendency to internationalization and the tendency to use the native sources is also manifested in the competition of word-formative types using international and native formants. Within processual nouns there are competing abstract nouns with the formants *-nie* and *-ácia* (*kolaudovanie* — *kolaudácia*, *degradovanie* — *degradácia*). The names formed by the formant *-stvo* are in a relationship of rivalry with the words formed by the formant *-izmus*, within de-adjectival names there is the rival pair of formants *-osť* and *-ita*. Each of these pairs, in comparison with the other pairs, is, moreover, marked by a certain specificity. In the pair *-nie/-ácia* there is a higher tendency to the differentiation of meaning. In addition to the relationship of variability in the type *popularizovanie* — *popularizácia*, *aktivizovanie* — *aktivizácia* there exists also the tendency to express the meaning of a homogeneous, global process by derivatives with the formant *-ácia* (*popularizácia*, *estetizácia*); when the continuity is stressed, preference is given to the type with the formant *-nie* (*popularizovanie*, *estetizovanie*). In the pair *-osť/-ita* the opposition bookish/neutral prevails. The largest group is formed by the pairs in which the derivative noun with the formant *-ita* is bookish (*atraktivita*, *autenticita*), and the derivative noun with the formant *-osť* is neutral or less bookish (*atraktivnosť*, *autentickosť*). The wide use of this correlation differentiates Slovak, but also Czech and Serbo-Croatian, from Polish which does not have the international formant *-ita*, and from Russian where there are only several words with the formant *-itet* (*suverenitet*, *nejtralityt*). As to the pair of formants *-stvo/-izmus*, of dominant importance is the oscillation between notionality and expressivity or pejorativity. Within the most productive notional meaning there is preferred in Slovak the formant *-izmus* (*komunizmus*, *socializmus*); within the names of qualities there exists variability of the type *snobizmus/snobstvo*, *rezortizmus/rezortníctvo*, or the relationship of partial synonymity of the type *lyrizmus/lyrickosť*.

The tendency towards democratization is manifested in the increase of the share of spoken utterances; these utterances acquire a qualitatively new place in social communication. New naming units arise mostly in the sphere of work and hobbies, but they quickly penetrate into the literary language. They are often applied here as variant and competing means and by this fact they cause a certain motion in the word-stock. However, colloquiality is understood not only as a stylistic

evaluation of linguistic means, but as a conspicuous dynamizing factor of the whole linguistic mechanism. The starting point is based on the variability of the communication field of everyday speech which includes each spoken communication, from the spoken form of the literary language up to regional and social dialects.

When detecting the markedness and unmarkedness of newly formed words we start from the process within which these operations are carried out — from univerbization. We differentiate between univerbization in a wider sense as a general tendency based on the principle of the economy of the communicative process and applying on all levels of the linguistic system, and univerbization in a narrower sense (derivation, synecdoche, compounding and simplification).

In this way the stylistic validity of the univerbized forms is re-evaluated and there is not ascribed to them (on basis of structural criteria) a marked character. The degree of the markedness e.g. in the case of the suffix *-ár/-iar* is very low. Although many words derived by this suffix arise in the professional communication sphere, after a very short time they become re-evaluated in the literary language as unmarked. Their basic function — to name a new fact of the reality — prevails over the expressive elements. This is the case of such names of professions as *závlahár*, *ochranár*, *smaltár*, *výtahár*, or of names of competitors like *diskár*, *vzduchovkár*, *sánkár*. In addition to the communicative and naming motives, an important factor in the loss of the markedness of such names of persons is also represented by the internal structural factor, by the word-formative potential of univerbized forms which indispensably become the basis for further derivation: *zubár* → *zubárka* → *zubársky* → *zubárstvo*.

The wordstock of the language also includes the subgroup (subset) of all multiverb collocations as results of naming acts (nominations). In the communicative aspect a choice of collocations from the wordstock is carried out according to the particular communicative spheres and the aim of communication, and on this level there applies the dichotomy: official linguistic means — unofficial linguistic means. The official linguistic means are obligatory for the chosen communicative spheres (scientific and technical terminology, standardized institutional names, etc.). In the professional and hobby (or private) communicative spheres these official names are optional, there prevails their frequent usage in the univerbized form, in consequence of which they lose their markedness. That means that in a neutral literary environment the official multiverb name and the unofficial univerbized form can function parallelly, side by side.

Neologizing processes are carried out on the one hand by the rise of new models, on the other hand by a more abundant usage of the existing. From among cases belonging to new models there is, e. g.,

the coordinative nominative type *tesár manipulant, minister predsedá plánovacej komisie*, then the new aspectual type of compound adjectives of the type *inžiniersko-technické kádre* in which the first component expresses the aspectual meaning (*technické kádre s inžinierskym vzdelaním*), *vedecko-technická revolúcia* (technical revolution using the achievements of science). Used extremely abundantly is the naming type with the suffix *-osť* (*nehodovosť, náročnosť, rozvodovosť, výťažnosť*) and *-izácia* (*matematizácia, robotizácia, estetizácia*). In the competition of collocative naming units comprising a concordant or a discordant attribute, prevalence is gained by the type with a concordant attribute: *skúšky jadrových zbraní — jadrové skúšky, proces rozhodovania — rozhodovací proces*.

A typical neologizational phenomenon is represented by hybridization, namely the use of semiprefixes of foreign origin (*agrolietadlo, miniveža, diskotanec, videoporada*).

We also interpret the paradigmatic relationships in the wordstock as a factor of dynamic changes. We aim to show what the share of homonymy, antonymy, synonymy and converseness is in synchronical dynamism.

Homonyms occur as a phenomenon accompanying the expansion of the wordstock, although as a result of semantic split homonymy can also be studied as a synchronous process. Under the influence of the "context" (linguistic and situational) there are suppressed, or even eliminated, some elements of meaning and new ones are arising. An extreme result of this semantic alteration of a word is above all homonymy. Nevertheless, only a certain type of polysemy results in homonymy, e.g. the so-called complete enantiosemy, e.g. *odizolovať* (provide with insulation, e.g. a contact — remove insulation, e.g. from a room). Also within the transposition of the name of a person to a thing or animal, or of an animal to a thing, their meanings are getting so far away from each other that it is justified to evaluate them as homonyms, e.g. *žeriav* (in building industry), *mníška* (in zoology), etc. The alteration of meanings is a semantico-onomasiological process. The semantic type is determined by the rise of a new meaning, onomasiologically it is manifested by the fact that the given meaning is named either by a ready, already existing naming unit (*pamäť, únava*, etc. in natural sciences and technical sciences), or with the help of naming units formed according to a certain model, and independent of the formation of naming units in other spheres. E.g. the bird resembling a spoon is named in zoology *lyžičník*, thus entering into the set of naming units like *listárnik, rybárnik, mlynárnik*, etc., while it is not at all rereferenced to the naming unit *lyžičník* in the sense of "a sideboard for cutlery".

Homonymy can also arise as a result of univerbization. E.g. the

naming unit *cukrovka* arose from two originally different adjectival-nominal collocations (*cukrová repa* and *cukrová úplavica*), similarly *tlačovka* (*tlačová chyba — tlačová schôdza*). Other types of homonymy or polysemy arise between terms and non-terms (*hviezda*). In some instances of polysemy (homonymy) there occurs, on the contrary, a formal alteration of phonetically identical lexemes, dehomonymization, e.g. when the lexeme acquires an inappropriate connotation (*reakcia* can also have the meaning reactionary character, reactionaries, that is why in publicistics it is usually replaced by the form *reagovanie*, or even *reagencia*).

While within the synchronous view of language homonymy can, on the whole, apply less conspicuously, synonymy is a very considerable factor of the dynamism of the synchronical state of the language, namely due to the fact that it conditions the motion in the microsystems of the wordstock. The impulse for the rise of synonyms lies in constantly changing objective reality, in new phenomena and new views of them giving rise to new notions. In order to adequately express these new notions or their shades, there arise in language new words, or the existing words acquire new meanings (polysemy), often mainly against the background of the meanings of those existing words which are very close to them, nevertheless not identical with them.

Some movement, although relatively smaller, can be noticed also within synonyms which are marked by identity of meaning. The external reason for their rise in the literary language is the different geographical provenience (*páčiť sa — ľúbiť sa*) and the borrowing from foreign languages (*jestvovať — existovať*). The internal reason for the rise of equivalent synonyms is conditioned by the word-formative possibilities of language. A marked motion occurs within word-formative and lexical synonyms. A specific feature of word-formative synonymy is the fact that in addition to the identical (similar) meaning, the identical form is at stake, too. The formal closeness, on the one hand, borders on the variability of words (*prístavisko — prístavište, opanúvať — opanovávať*), and on the other hand, on the usage of word-formative means for expressing different meanings (*traktorista* = tractor driver; *traktorár* = worker making tractors). In this way synonymy supports the tendency to semantic and stylistic differentiation. Word-formative synonyms, in addition to semantic identity, acquire various stylistic and pragmatic features. E.g. the words *lakovník, lakovníctvo* have acquired at present the feature of obsolescence in contrast to their word-formative synonyms *lakovač, lakovačstvo* which are formed according to a newer word-formative model.

More complicated relationships than semantic identity are represented by the difference of the semantic components. This difference is accompanied by the identity or difference of stylistic features. Synonyms

manifest a strong tendency to semantic differentiation. The differentiating element can be so dissimilar that there can even occur a disintegration of the synonymic relationship. E.g. in the set of synonyms *gazdovať*, *hospodáriť*, *šafáriť* the verb *šafáriť* is acquiring at present the obviously pejorative shade "poorly manage", and in this way it can gradually become separated and cause changes in the given microsystem. Semantic differentiation is carried out above all in technical and scientific language, while in ordinary communication the differentiating element is not so much taken into consideration. E.g. currently the pair *predpoveď* — *prognóza* is used alternatively, while in scientific language *prognóza* means a scientifically worked out statement about the future situation and *predpoveď* (apart from meteorology) means a scientifically unsubstantiated statement about the future situation.

On the basis of the semantic law of the transitivity of synonymic derivation in the contemporary wordstock there arise expressive meanings of the type *exportný*, *svetový* (with the meaning "excellent").

Synonymy is an important factor in differentiating styles — the choice of linguistic means is based on the abundance of synonyms. The relationship of synonymy to linguistic styles is a dialectical one: the rise of synonymy conditions the need for stylistic differentiation and, conversely, the existence and the rise of synonyms of a differing stylistic value serve the multiformity of styles. The formation of a new lexical unit in one stylistic layer often calls for the need for the rise or borrowing of a synonym in another stylistic layer in which the given lexical unit is inadmissible in the given form. E.g. the technical multiverbal term *liniová koordinácia dopravného prúdu* has called for the need to adopt (calque) the colloquial synonym *zelená vlna*.

Synonymy is the motive factor of the dynamism of the synchronous state of the language due to its dialectical character to the effect that it is both the cause of the dynamic changes and the consequence of these changes.

In contrast to synonymy, antonymy is a quantitatively relatively limited phenomenon. The development of the wordstock is markedly influenced only by some of its types. Under the pressure of the existing antonymic pairs there arise newly created antonyms to those lexical elements which have not had their lexical counterparts so far. At present the influence of the antonymic relationship upon the development of the wordstock is manifested above all within antonyms expressing negation (*riešiteľný* — *neriešiteľný*), within various prefixed verbs with contrary meaning (*privolať* — *odvolať*), and namely within various deadjectival derivatives belonging to various word categories (*bezkonfliktový*, *bezkonfliktovo*, *bezkonfliktovosť* — *konfliktný*).

Converse function as means for expressing differences in the way of the presentation of some fact or situation. By means of them

the expedient has the possibility to present the action, state or relationship as if the other way round, to ascribe the rôle of a prominent person to some participant and to present the action from his point of view.

In language the converse relationship is expressed lexically, i.e. with the help of different lexemes (*dať* — *vziať*), grammatically, i.e. by different forms (the active and the passive), and lexically-semanticly, i.e. by one polysemantic word (e.g. *ponúknuť* — *niekomu niečo* — *niekoho niečím*). Converseness enables the establishment of systemic relationship also between such lexemes where none had been identified earlier: *dostať sa* — *zachytiť* (*Peter sa dostal do búrky.* — *Petra zachytila búrku.*). Converse pairs also arise from phraseological units: *získať* — *byť na úžitok* (*Peter tým len získal.* — *Petrovi to bolo len na úžitok.*).

Dynamism is brought into the system by several factors. The quantitative growth, the new formation of lexical and naming units according to the word-formative and naming patterns represent only one aspect of the growth. The other is represented by constant re-forming, re-structuring, assimilation of the existing naming units to new, socially conditioned communicative needs. Several tendencies of development function as dialectically contradictory, evoking tension as a source of further development.

The result of the diachronical development is reflected in the synchronical view as a withdrawal of certain units and the rise of new units. A marked feature of dynamism in the wordstock is also represented by motion on the horizontal axis within a relatively invariant time, manifested as competitiveness, variant character, synonymy of the means of expression, and as semantic differentiation of the coexisting expressions.

The phenomena and tendencies which have been detected when analyzing the processes occurring in the wordstock of contemporary Slovak, are close to the developmental tendencies and processes occurring in other, particularly closely related Slavonic languages (in Czech, in Russian, in Polish). The description of the dynamism of the wordstock of contemporary Slovak arose as a continuation of the partial theoretical explanations and findings of research workers who deal with the development of synchronous dynamism in these languages.

The description of the dynamism of the wordstock of contemporary Slovak is not based on the investigation of literary or non-literary character of linguistic means. It neither does nor could follow codificational aims. The aim and the sense of this work is to find what in the language is productive, but also, by following the motion, developmental changes, competitions, differentiations, as well as focuses of tension (of the dialectical contradictory character of linguistic phe-

nomena), to contribute to the better and more objective knowledge of developmental tendencies, to the better understanding and explanation of linguistic reality. In this way the work should also serve as a cognitive basis of (future) codification. By its deepening of the cognition of the national language and its functioning in contemporary social conditions it shows the potential of the language, as well as of individual linguistic creativity, and it can contribute to the further development of the linguistic culture and to the cultivation of a wide circle of readers as language users. In this work we do not proceed from a (literary) form to its realization in utterances but, on the contrary, the focus of attention lies in analyzing utterances carried out in various communicative spheres, in detecting the variant character of the objective linguistic norm, the semantic and stylistic differentiation and competition. This approach can open up the way for sociolinguistic research of the Slovak national language.

- ACHMANOVA, O. S.: Slovar omonimov russkogo jazyka. 3. vyd. Moskva, Russkij jazyk 1986. 394 s.
- Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979. 288 s.
- Aktuální problémy rusského slovoobrazování. 2 zv. Materialy respublikanskoy nauchnoy konferencii (12—15 sentabria 1972 g.). Red. A. N. Tichonov (1. zv.) — Ju. Avallani (2. zv.). Samarkand, Samarkandskij gosudarstvennyj universitet im. A. Navoi 1972. 408 s. + 256 s.
- APRESIAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva jazyka. Moskva, Nauka 1974. 368 s.
- ARUTUNOVA, N. O.: Jazykovaja metafora (sintaksis i leksika). In: Lingvistika i poetika. Red. V. P. Grigor'ev. Moskva, Nauka 1979, s. 147—173.
- BAKOŠ, M.: Vývin slovenského verša od školy Štúrovej. 3. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 298 s.
- BARNET, V.: Synchronní dynamika spisovného jazyka. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 123—130.
- BARTOŠ, S.: Slovtvorná produktivita slovných druhov. Slovenská reč, 39, 1974, s. 350—354.
- BELOŠAPKOVA, V. A. — ZEMSKAJA, E. A.: Iz istorii funkcionirovanija otsubstantivnykh prilagatel'nykh. In: Materialy i issledovanija po istorii russkogo literaturnogo jazyka. Red. V. V. Vinogradov. Moskva, Izdatel'stvo AN SSSR 1962, s. 4—25.
- BLANÁR, V.: Kategória množného čísla. In: Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení. 4. Red. J. Stanislav. Bratislava 1950, s. 89—99.
- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984. 216 s.
- BOSÁK, J.: Odras dynamiky jazykového vývinu na prehodnocovaní knižného štýlu. Jazykovedný časopis, 32, 1981 (a), s. 151—154.
- BOSÁK, J. (rec.): Ivanová-Šalingová, M. — Maníková, Z., Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s. In: Slovenská reč, 46, 1981 (b), s. 114—122.
- BOSÁK, J.: Hovorovosť ako dynamický faktor. Slovenská reč, 49, 1984, s. 65—73.
- BOSÁK, J.: Slang v súčasnej jazykovej situácii. In: Studia Academica Slovaca, 14. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 69—80.
- BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. Morfematika. Slovtvorba. Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 134 s.
- BRAGINA, A. A.: Sinonimy v literaturnom jazyke. Moskva, Nauka 1986. 125 s.
- BRANICKÁ, J.: Sémantika kvalifikačných adjektív. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1985. 25 s.
- BRODOWSKA-HONOWSKA, M.: Zarys klasyfikacji polskich deriwatów. Wrocław Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1967. 98 s.
- BUFFA, F.: Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972. 427 s.
- BUFFA, F.: O slovtvornej adaptácii prevzatých slov v slovenčine. Slovenská reč, 47, 1982, s. 326—331.
- BULYGINA, T. V.: K postrojeniu tipologii predikatov v ruskom jazyke. In: Se-

mantičeskije typy predikativ. Red. O. N. Seliverstova, Moskva, Nauka 1982, s. 7—82.

BUTTLER, D. — KURKOWSKA, H. — SATKIEWICZ, H.: Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej. (Słownictwo rodzime.) Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1982. 466 s.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava, Veda 1974. 237 s.

BUZÁSSYOVÁ, K.: O vzťahu potenciálnych a príležitostných slov k jazykovej norme. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 124—126.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Okazionalizmy v slovenskej literatúre. In: Studia Academica Slovaca. 9. Red. J. Mistrik, Bratislava, Alfa 1980, s. 84—108.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Vyjadrovanie významu hromadnosti (kolektívnosti) v dnešnej slovenčine. Kultúra slova, 15, 1981, s. 18—22.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Názvy deja a názvy vlastností v transpozickej a nominačnej funkcii. Jazykovedný časopis, 33, 1982 (a), s. 21—35.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Vzaimootnošenie medzi slovoobrazovateľným i leksičeským značeniami v transpozicionných prozodných. In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1982 (b), s. 35—53.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Konkurencia slovtvorných typov s formantmi *-(iz)ácia, -(ova)nie*. Slovenská reč, 48, 1983 (a), s. 268—277.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Abstraktá s kvantitatívnym významom (typ *nehodovosť*). Kultúra slova, 17, 1983 (b), s. 335—342.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Špecifika stupňovania v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrik, Bratislava, Alfa 1984 (a), s. 135—150.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Spoločenský vedec? Práca, 6. 8. 1984 (b), s. 5.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Konkurencia slovtvorných typov s formantmi *-ita/-osť*. Slovenská reč, 51, 1986 (a), s. 142—152.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Novšie názvy negatívnych vlastností a stavov. Kultúra slova, 20, 1986 (b), s. 335—340.

BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984, s. 107—116.

CEPAN, O.: Bytie a vedomie literárneho faktu. Romboid, 16, 1981, č. 1, s. 47.

CERVENÁ, V.: K slovtvorným adjektívnym kontrastom. Naše reč, 62, 1979, s. 240—244.

CERVENKOVA, I. V.: Obščije adverbialnyje pokazateli meri priznakov v sovremennom russkom literaturnom jazyke. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Moskva 1975. 26 s.

ČUDINOV, A. F.: O derivácii glagolov s akuzatívnym značením. In: Issledovanija po semantike. Red. K. M. Kuzmina. Ufa, Baškirkij gosudarstvennyj universitet 1984, s. 8—20.

DANEŠ, F.: Věta a text. Praha, Academia 1985. 234 s.

DANEŠ, F. — HLAUSA, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha, Academia 1981. 272 s.

DANEŠ, F. — KNAPPOVÁ, M.: Příslovce a příslovecné určení zřetelově vymezovací. Slovo a slovesnost, 33, 1972, s. 106—115.

DANEŠ, F. — MACHÁČKOVÁ, E.: Slovesný vid z hlediska sémantického. Slovo a slovesnost, 40, 1979, s. 45—49.

DANILENKO, V. P.: Imena suščestvitelnyje (naticatelnyje) kak proizvođaščije osnovy sovremennogo slovoobrazovanija. In: Razvitije grammatiki i leksiki sovremennogo russkogo jazyka. Red. I. P. Mučnik — M. V. Panov. Moskva, Nauka 1964, s. 63—76.

DANILENKO, V. P.: Russkaja terminologija. Moskva, Nauka 1977. 246 s.

DOKULIL, M.: Slovenský príspevek k sémantice slovesa. Slovo a slovesnost, 11, 1949, s. 68—78.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.

DOKULIL, M.: K tvoření vztahových adjektiv od dvouslovních pojmenování. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 153—164.

DOKULIL, M.: K otázce prediktability lexikálního významu slovtvorně motivovaného slova. Slovo a slovesnost, 39, 1978, s. 244—251.

DOKULIL, M. a kol.: Významné sovětské dílo o pojmenování. Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 228—235; s. 314—320.

DOKULIL, M.: K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. Slovo a slovesnost, 43, 1982 (a), s. 257—271.

DOKULIL, M.: Dva příspěvky k odvozování sloves. Naše reč, 65, 1982 (b), s. 1—11.

DOKULIL, M. — KUCHAR, J.: Slovtvorní charakteristika cizích slov. Naše reč, 60, 1977, s. 169—185.

DOLNÍK, J.: Vztahy mezi významami v polysemických slovech. Slovenská reč, 49, 1984, s. 329—337.

DOLNÍK, J.: Vnútroslovná konverzia v slovenčine. Slovenská reč, 50, 1985, s. 257—265.

DOLNÍK, J.: Sémantická obmena slova a homonymia. Slovenská reč, 52, 1987, s. 92—101.

DULEWICZOWA, I.: Nomina actionis we współczesnym języku polskim. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Ossolineum 1976. 148 s.

DVONČ, L.: K hybridním slovům v spisovné slovenčine. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 159—170.

DVONČ, L.: O produktivite niektorých slovtvorných prípon. Slovenská reč, 38, 1973, s. 3—11.

FILIPEC, J.: Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1981. 383 s.

FILIPEC, J.: Sborník ze slovenské lexikologické a lexikografické konference. Obsah a forma v slovnej zásobe. Bratislava 1984. In: Naše reč, 69, 1986, s. 78—82.

FILIPEC, J. — CERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 284 s.

FINDRA, J.: O funkčních možnostech polysémie a homonymie. Slovenská reč, 43, 1978, s. 129—139.

FINDRA, J.: Dynamika štylistických významov slova. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984, s. 151—156.

Formirovanije slavjanskich literaturnych jazykov: teoretičeskije problemy. Sbornik obzorov. Red. F. M. Berezina i. Moskva, Meždunarodnoja informacionnaja sistema po obščestvennym naukam 1983. 268 s.

FÖRSTER, W.: Zur Bildung der Adjektivabstrakta im Serbokroatischen und Russischen. In: Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte. 94/II. Beiträge zur synchronen Sprachvergleich. Red. K. Gutschmidt — R. Lötsch. Berlin, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR 1982, s. 194—202.

FURDÍK, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 32, 1967, s. 65—74.

FURDÍK, J.: Slovtvorná analógia a analogická slovtvorba. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54—59.

FURDÍK, J.: Zo slovtvorného vývoja slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 84 s.

FURDÍK, J.: Co dáva slovtvorba lexikologii. Slavica Slovaca, 11, 1976, s. 55—62.

FURDÍK, J.: K syntakticko-sémantickej interpretácii slovotvorných štruktúr. *Slavica Slovaca*, 13, 1978, s. 274—287.

FURDÍK, J.: Slovotvorne motivované slovo ako jazykový znak. In: *Jazykovedné štúdie*. 16. Red. J. Ružička. Bratislava 1981, s. 145—149.

FURDÍK, J.: Slovotvorba — hybná sila lexikálnej dynamiky. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984, s. 144—150.

FURDÍK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J.: Nové podnety zo sovietskej derivatológie. *Jazykovedný časopis*, 26, 1975, s. 51—72.

GAK, V. G.: Nominalizácia skazujemého i odstranenie subjektu. In: *Sintaksis i stilistika*. Red. G. A. Zolotova. Moskva, Nauka 1976, s. 85—102.

GINZBURG, E. L.: Issledovanie struktury slovoobrazovatel'nykh gnezd. In: *Problemy strukturnoj lingvistiky* 1972. Moskva, Nauka 1973, s. 146—225.

GOLOVIN, V. T.: Očerok derivacii imen prilagatel'nykh sovremennogo russkogo jazyka. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Samarkand 1971. 34 s.

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. Red. R. Grzegorzczkova — R. Laskowski — H. Wróbel. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1984. 560 s.

GRZEGORCZYKOWA, R.: Zarys słowotwórstwa polskiego. 3. wyd. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1979. 96 s.

GRZEGORCZYKOWA, R.: Miejsce derywacji przymiotnikowej w semantycznym opisie języka. In: *Polonica*. 8. 1982. Red. Urbańczyk a i. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1983, s. 49—55.

GRZEGORCZYKOWA, R. — PUZYŃNINA, J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksálne rodzime. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1979. 324 s.

GUTSCHMIDT, K.: Zur Bildung der Adjektivabstrakta im Belorussischen und Russischen. In: *Linguistische Arbeitsberichte*. 22, Red. A. Steube. Leipzig, Sektion theoretische und angewandte Sprachwissenschaft der Karl-Marx-Universität Leipzig 1979, s. 76—82.

HAUSENBLAS, K.: Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. *Naše řeč*, 46, 1963, s. 13—28.

HAUSENBLAS, K.: Vysoký — střední — nízký styl a diferenciace stylů dnes. *Slovo a slovesnost*, 34, 1973, s. 85—91.

HAVRÁNEK, B.: Úkoly spisovného jazyka a jazyková kultura. In: *Studie o spisovném jazyce*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963, s. 30—59.

HONOWSKA, M.: Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dzieścioleciu 1967—1977). Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1979. 72 s.

HORÁK, G.: Stupňovateľnosť prídavných mien. *Slovenská reč*, 27, 1962, s. 93—99.

HORECKÝ, J.: Sémantická klasifikácia zložených slov. In: *Studie ze slovanské jazykovědy*. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka. Red. V. Machek a i. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1968, s. 285—292.

HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 217 s.

HORECKÝ, J.: Poznámka o využití superlativu. *Slovenská reč*, 27, 1962, s. 346—349.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

HORECKÝ, J.: Sústava deverbatívnych substantív v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč*, 38, 1973, s. 264—269.

HORECKÝ, J.: Charakteristika neologizmov v spisovnej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1974 (a), s. 43—50.

HORECKÝ, J.: Sústava desubstantívnych substantív v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč*, 39, 1974 (b), s. 129—136.

HORECKÝ, J.: Katedrový a katedrálny. *Práca*, 4. 6. 1975, s. 5.

HORECKÝ, J.: Pomenovanie príznakov a kategórií. *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 128—132.

HORECKÝ, J.: Zložené prídavné mená v slovenčine. In: *Jazykovedné štúdie*. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 131—137.

HORECKÝ, J.: Sémantické príznaky v slovotvornom hniezde. In: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1978, s. 125—129.

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: *Z teórie spisovného jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13—22.

HORECKÝ, J.: Ako pomenovať olej na kúrenie. *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 184—185.

HORECKÝ, J.: Pomenovanie motivované podobnosťou. In: *Studia Academica Slovaca*. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 197—205.

HORECKÝ, J.: Slovo *odpad*, v mn. č. *odpady*. *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 307—308.

HORECKÝ, J.: Privative causative verbs in Slovak and Slavic. In: *Recueil linguistique de Bratislava*. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984 (a), s. 111—117.

HORECKÝ, J.: Slovo *vodovod* a príbuzné slová. *Kultúra slova*, 18, 1984 (b), s. 357—359.

HORECKÝ, J.: Prídavné mená typu *budovateľský*. *Kultúra slova*, 19, 1985, s. 295—298.

HORECKÝ, J. — BLANÁR, V. — SEKANINOVÁ, E.: Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984, s. 13—21.

HUBÁČEK, J.: O českých slanzích. 2. vyd. Ostrava, Profil 1981. 214 s.

CHLOUPEK, J.: Publicistický styl jako pole jazykového vývoje. In: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1978, s. 35—41.

CHLOUPEK, J.: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. *Univerzita J. E. Purkyně v Brně* 1986. 132 s.

Internacionálnye elementy v leksike i terminologii. Red. A. F. Balabucha. Charkov, Visša škola 1980. 208 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Štatút lexikálnej homonymie. In: *Jazykovedné štúdie*. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 215—219.

JACKO, J.: Desubstantíva a deverbatíva s príponou *-ár* ako názvy osôb. *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 228—232.

JACKO, J.: Slová typu *olympiáda*, *napoleoniáda*. *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 318—319.

JAKABČINOVÁ, T.: O vzťahu medzi významom a slovotvornými možnosťami motivujúcich slov. *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 269—275.

Jazykovaja nominacija. 1. Obščije voprosy. Red. B. A. Serebrennikov — A. A. Ufimceva. Moskva, Nauka 1977. 358 s.

JEDLIČKA, A.: Univerbizace a multiverbizace v pojmenovacích strukturách. In: *Acta Universitatis Carolinae 1969. Philologica*. 4—5. Slavica Pragensia XI. Red. Z. Urban a i. Praha, Universita Karlova 1969, s. 93—101.

JEDLIČKA, A.: Dynamika súčasného spisovného jazyka a jeho stylová diferenciácia. In: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě*. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1973 (a), s. 211—221.

JEDLIČKA, A.: K pojetí a vymezení knižnosti. *Slovo a slovesnost*, 34, 1973 (b), s. 92—97.

JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v súčasnej komunikaci. Praha, Universita Karlova 1974. [2. vyd. 1978.] 227 s.

JEDLIČKA, A.: Problematika typů současných spisovných jazyků slovanských z hlediska jazykové situace. In: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1978, s. 5—14.

JEDLIČKA, A.: Jazyková kultura. In: Jazykověda a příprava učitelů jazyků. 1. Red. M. Kubík — W. Schmidt. Praha, Univerzita Karlova 1980, s. 167—192.

JEDLIČKA, A.: Vývojové procesy a synchronní dynamika jazyka v konfrontačním osvětlení. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 107—116.

JELÍNEK, M.: Výrazy předložkové povahy v dnešní spisovné češtině. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. 13. Brno 1984, s. 117 n.

JELÍNEK, M.: Posuny v stylistické charakteristice jazykových prostředků a jejich

JEDLIČKA, A.: Jazyková kultura. In: Jazykověda a příprava učitelů jazyků. 1. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 109—121.

JERMAKOVA, O. P.: Leksičeskije značenija proizvodnych slov v russkom jazyke. Moskva, Russkij jazyk 1984. 147 s.

JIRÁČEK, J.: Adjektiva s internacionálními morfy v současné ruštině (v porovnání s češtinou). Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1984. 116 s.

JUDYCKA, I.: Syntaktyczna interpretacja struktur słowotwórczych (na przykładzie formacji z kategorii nomen loci). Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1970. 112 s.

KAČALA, J.: Dva významy prídavného mena konceptný. Slovenská reč, 40, 1975, s. 63—64.

KAČALA, J.: Slovesá typu *sviatkovať* v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 147—155.

KAČALA, J.: Neosobné slovesá so slovotvorným formantom *sa*. Slovenská reč, 44, 1979, s. 321—327.

KAČALA, J.: Zámernosť a nezámernosť ako komponenty sémantiky slovesa. Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 131—139.

KAČALA, J.: Sémantika a tvorenie slovies typu *znevýhodniť* a *znevýhodniť*. Slovenská reč, 41, 1981, s. 18—28.

KAČALA, J. a kol.: Obraz slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny v jednozväzkovom slovníku. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984, s. 22—34.

KAČALA, J.: Sémantická problematika slovnodruhových prechodov. Slovenská reč, 52, 1987, s. 198—207.

KALAKUCKAJA, L. P.: Adjektivacija pričastij v sovremennom russkom literaturnom jazyke. Moskva, Nauka 1971. 226 s.

KANDELAKI, T. L.: Semantika i motivirovannost terminov. Moskva, Nauka 1977. 167 s.

KILDIBEKOVA, T. A.: Funkcionalno-semantičeskaja kategorija kauzativnosti v russkom jazyke. In: Issledovanija po semantike. Red. K. M. Kuzmina. Ufa, Baškirs-kij gosudarstvennyj universitet 1984, s. 8—20.

KLYMENKO, N. F.: Slovtvorča struktura i semantika skladnych sliv u sučasnij ukrajinskij movi. Kyjiv, Naukova dumka 1984. 251 s.

KOLLÁR, D.: Sémanticko-derivačné problémy ruských a slovenských adverbí. In: Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 267—276.

KONDAKOV, N. I.: Logičeskij slovar-spravočnik. 2. izd. Moskva, Nauka 1975. 720 s.

KOŘENSKÝ, J.: Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha, Academia 1984. 163 s.

KOŽEVNIKOVÁ, K.: O podstatě hovorovosti. In: Studia Slavica Pragensia. Red. V. Barnet a i. Praha, Universita Karlova 1973, s. 199—213.

KRCMOVÁ, M.: Běžné mluvený jazyk v Brně. Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1981. 198 s.

KREJDLIN, G. E. — RAJCHLINA, E. V.: Denotativnyj status otgлагольных имен. I. Naučno-techničeskaja informacija. Serija 2, 1981, č. 12, s. 17—22.

KROUPOVÁ, L.: V oblasti, na úseku, v odboru, na poli. Naše řeč, 49, 1966, s. 210—218.

KROUPOVÁ, L.: K synchronnímu pojetí českých nevlastních předložek při lexikografickém zpracování. Slovo a slovesnost, 32, 1971, s. 225—231.

KRUPA, V.: Stavové perfektum v slovenčine. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 11.—12. 1959—1960. Red. E. Paulíny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 47—55.

KUBRIAKOVA, E. S.: Časti reči v onomasiologičeskom osvveštenii. Moskva, Nauka 1978. 113 s.

KUBRIAKOVA, E. S.: Semantika proizvodnogo slova. In: Aspekty semantičeskich issledovanij. Red. N. D. Arutunova — A. A. Ufimceva. Moskva, Nauka 1980, s. 81—155.

KUBRIAKOVA, E. S.: Typy jazykovych značenij. Semantika proizvodnogo slova. Moskva, Nauka 1981. 300 s.

KURYLOWICZ, J.: Očerki po lingvistike. Moskva, Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962. 454 s.

KUZNECOVA, E. V.: Leksikologija russkogo jazyka. Moskva, Vyssšaja škola 1982. 152 s.

LAGUTINA, A. V.: Absolutnyje sinonimy v sinonimičeskoj sisteme jazyka. In: Leksičeskaja sinonimija. Red. S. G. Barchudarov. Moskva, Nauka 1967, s. 121—129.

LEVICKIJ, V. V.: Sučasne rozuminnja strukturi leksičnogo značenja. Movoznavstvo, 1982, s. 12—19.

LIŠKOVÁ, Z.: Výrazové kategórie — signály účinnosti v novinárskom prejave. [Rozmnožen.] Bratislava, Novinársky študijný ústav v Bratislave 1977. 87 s.

LOPATIN, V. V.: Adjektivacija pričastij v jeho otnošenii k slovoobrazovaniju. Voprosy jazykoznanija, 1966, č. 5, s. 37—47.

LOPATIN, V. V.: Roždenije slova. Neologizmy i okazionalnye obrazovanija. Moskva, Nauka 1973. 151 s.

LYKOV, A. G.: Sovremennaja russkaja leksikologija. Russkoje okazionalnoje slovo. Moskva, Vyssšaja škola 1976. 120 s.

LYONS, J.: Introduction to theoretical linguistics. Cambridge, Cambridge University Press 1969. 520 s.

MACHÁČKOVÁ, E.: Analytické predikáty. Jazykovedné aktuality, 20, 1983, s. 122—176.

MALÍKOVÁ, M. O.: O novších denominativnych slovesách. Kultúra slova, 19, 1985, s. 238—241.

MANUČARIAN, R. S.: Slovoobrazovateľnyje značenija i formy v russkom i armianskom jazykach. Jerevan, Luis 1981. 298 s.

MANUČARIAN, R. S.: Aspekty i voprosy sopostaviteľno-tipologičeskogo izučennja slovoobrazovanija. In: Sopostaviteľnoje izučennje slovoobrazovanija slavjanskich jazykov. (Tezisy meždunarodnogo simpoziuma, dekabr 1984 g.) Red. G. P. Neščimenko. Moskva, Institut slavjanovedennja i balkanistiki AN SSSR 1984, s. 42—44.

MARSINOVÁ, M.: Slovesá z prídavných mien v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 3. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 147—166.

MARSINOVÁ, M.: Adjektiva a adverbia typu *benkovský*, *(po) benkovsky* u Alexandra Matusku. Kultúra slova, 9, 1975, s. 264—288.

MARTINCOVÁ, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Univerzita Karlova 1983. 160 s.

MASÁR, I.: Niektoré dynamické javy v odbornej lexike. Kultúra slova, 17, 1983, s. 291—295.

MASAR, I.: Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej nomenklatury. Kultúra slova, 19, 1985 (a), s. 289—294; 321—329.

MASAR, I.: Výstavný, výstavnícky, výstavníctvo. Kultúra slova, 19, 1985 (b), s. 375—376.

MIHOV, M.: Saštestvitelnite sa sufixs -cija v balgarskija ezik. Sapostavitelno ezikoznanie, 5, 1980, s. 20—29.

MIKO, F.: Príslovky zreteľa. In: Sborník Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. 1. Red. Š. Tóbiš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 66—79.

MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 192 s.

MIKO, F.: Malý výkladový slovník výrazovej sústavy. [Rozmnožené.] Nitra, Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnych metód Pedagogickej fakulty 1972. 20 s.

MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 735 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.

MLACEK, J.: Majakovský a majakovskosť. Kultúra slova, 12, 1978, s. 56—57.

Mluvnice češtiny. 1. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986. 566 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

MOROZOVA, T. S.: Struktura slovoobrazovateľných paradig i stupenčatýj charakter ruskogo slovoobrazovanija. In: Problemy strukturnoj lingvistiky 1978. Red. V. P. Grigorijev. Moskva, Nauka 1981, s. 162—174.

NEDALKOV, G. G. — SILNICKIJ, G. G.: Tipologija morfoložičeskogo i leksičeskogo kauzativov. In: Tipologija kauzativnych konstrukcij. Red. A. A. Chododovič. Leningrad, Nauka 1969, s. 20—51.

NEMCOVÁ, E.: Sémantická analýza verb dicendi. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1983. 149 s.

NEMCOVÁ, E.: Sémantická klasifikácia slovies slovenčiny. [Rukopis.] Bratislava 1985.

NĚMEC, I.: Působení antonymického vztahu jako činitele lexikálních změn. Listy filologické, 89, 1966, s. 75—81.

NĚMEC, I.: Vývojové postupy české slovní zásoby. Praha, Academia 1968. 192 s.

NOVIKOV, L. A.: Antonimija v ruskom jazyke. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1973. 290 s.

Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby. (Smolenice 1.—3. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1984. 400 s.

OHNEISER, I.: Wortbildung und Synonymie. Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie 1979. 246 s.

ONDREJOVIČ, S.: Verba dandi et accipiendi ako lexikálno-sémantická skupina. Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 39—54.

ONDRUS, P.: Slovenská lexikológia. 2. Náuka o slovnej zásobe. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 96 s.

ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDIK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

ONDRUS, P. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 340 s.

ORAVEC, J. — BAJZIKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

ORAVEC, J. — BAJZIKOVÁ, E. — FURDIK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 227 s.

OROSZOVÁ, D.: Motivácia terminologických jednotiek v slovenčine a ruštině. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1981.

PADUČEVA, E. V.: Denotativnyj status imennoj grupy i jego otryaženije v semantičeskom predstavlenii predloženiija. Naučno-techničeskaja informacija. Serija 2., č. 9, 1979, s. 25—31.

PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.

PAULINY, E.: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostal. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 18—29.

PAULINY, E.: Vývin opisného pasíva v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 13. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 225—230.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PAVLOV, V. M.: Poňatije leksemy i problema otryaženija sintaksisa i slovoobrazovaniija. Leningrad, Nauka 1985. 286 s.

PERNIŠKA, E.: Semantika na složnité prilagatelni imena v sovremennija bulgarski ezik. Sofia, Izdatelstvo BAN 1980. 168 s.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Prefixálne antonymy so záporovou časticou *ne-* v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 183—192.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach *dať súhlas*. Slovenská reč, 42, 1977, s. 144—153.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Vnútroslovná antonymia. In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 213—218.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Knižné slová v slovenčine. Slovenská reč, 47, 1982, s. 84—92.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Wortbildungssynonymie bei denominalen Verben. In: Recueil linguistique de Bratislava 9. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 75—83.

POŠTOLKOVÁ, B.: K terminologizaci slovní zásoby v češtině. Slovo a slovesnost, 40, 1979, s. 11—18.

POŠTOLKOVÁ, B.: K specifičnosti významu termínu. Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 54—56.

POŠTOLKOVÁ, B.: Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny. Studie ČSAV 21. Praha, Academia 1984. 124 s.

Probleme der semantischen Analyse. Red. D. Viehweger. Berlin, Akademie-Verlag 1977. 405 s.

PUZYRNINA, J.: Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1969. 205 s.

RIPKA, I.: Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. In: Jazykovedné štúdie. 15. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 227—231.

RISOVÁ, E.: O slovách rozšafný, rozšafne. Nedeľná Pravda, 18. 5. 1984, s. 6.

ROJZENSON, L. I.: Derivacionno-semantičeskaja absorbcija kak specifičeskoje javlenije slavjanskogo glagolnogo slovoobrazovaniija. In: Aktualnyje problemy ruskogo slovoobrazovaniija. 1. Red. A. N. Tichonov. Samarkand, Samarkandskij gosudarstvennyj universitet im. A. Navoi 1972, s. 247—253.

RUŽIČKOVÁ, E.: Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine. Bratislava, Veda 1982. 243 s.

RYBÁK, J.: O slovách typu *päťdenný a päťdňový, päťtýždenný a päťtýždňový*. Slovenská reč, 44, 1979, s. 44—47.

SABOL, F.: Názvy prevádzkárni a ich činností. Kultúra slova, 7, 1973, s. 102—106.

SATKIEWICZ, H.: Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka ogólnopolskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1969. 230 s.

SAVICKIJ, N.: O nekotorych osobennostach sootnošeniija glagola i imeni v naučnom

- tekste. Československá rusistika, 28, 1983, s. 24—26.
- SEJÁKOVÁ, J.: Adjektivizácia participií so sufixom *-ný/-ený/-tý* v slovenčine. Bratislava 1986 (rukopis).
- SEJÁKOVÁ, J.: Slovo tvorná synonymia v dvojici pomenovaní (typ *žltý* — *zožltnutý*). Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 51—62.
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 198 s.
- SELIVERSTOVA, O. N.: Vtoroj variant klassifikacionnoj stojky i opisaniye nekotorych predikatnyh tipov russkogo jazyka. In: Semantičeskije typy predikatov. Red. O. N. Seliverstova. Moskva, Nauka 1982, s. 86—151.
- Semantičeskije typy predikatov. Red. O. N. Seliverstova. Moskva, Nauka 1982. 365 s.
- Slovoobrazovanie sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Red. M. V. Panov — E. A. Zemskaja. Moskva 1968. 299 s.
- SOKOLOVÁ, M.: O funkčno-sémantickéj kategórii genus verbí v spisovnej slovenčine. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava 1984. 190 s.
- Sopostaviteľnoje izučeniye slovoobrazovanija slavjanskich jazykov. Red. G. P. Neščimenko. Moskva, Nauka 1987. 272 s.
- STRAKOVÁ, V.: K sémantice verbosubstantivních vztahů. In: Studie ze slovanské jazykovědy. 2. Red. V. Straková. Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 65—111.
- STRAKOVÁ, V.: K morfosémantické analýze substantiva verbálního (na materiále češtiny a ruštiny.) In: Studie ze slovanské jazykovědy. 3. Red. H. Běličová-Křížková. Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1980, s. 63—106.
- STRAKOVÁ, V.: Disperze sémantických rysů. In: Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 161—167.
- SUVOROV, L. N.: Materialističeskaja dialektika. Moskva, Mysl' 1980. 264 s.
- ŠIKRA, J.: Sémantika slovenských prísloviok. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Bratislava 1987. 28 s.
- ŠIMON, F.: O používaní slov s príponou *-itída*. Kultúra slova, 12, 1983, s. 179—180.
- ŠIMON, F.: Vývin patologickej terminológie. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1984.
- ŠÍŠKA, Z.: Pluralizace tzv. abstrakt v ruštině a češtině. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ruský jazyk a literatura. 1974, s. 5—15.
- ŠÍŠKA, Z.: K příčinám využívání plurálu u ruských a českých abstrakt. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 1978. 21 s.
- ŠRAMM, A. N.: Očerki po semantike kačestvennyh prilagateľnyh (na materiale russkogo jazyka). Leningrad, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1979. 134 s.
- STÍCHA, F.: Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. Naše řeč, 63, 1980, s. 1—14.
- STÍCHA, F.: Utváření a hierarchizace struktury větného znaku. Praha, Univerzita Karlova 1984. 129 s.
- TEL'JA, V. N.: Typy jazykovych značení. Svjazannoje značeniye slova v jazyke. Moskva, Nauka 1981. 145 s.
- TICHONOV, A. N.: Problemy sostavlenija gnezdovogo slovoobrazovatel'nogo slovarja. Samarkand, Samarkandskij gosudarstvennyj universitet im. A. Navoi 1971. 387 s.
- TICHONOV, A. N.: Školnyj slovoobrazovatel'nyj slovar russkogo jazyka. Moskva, Prosveščeniye 1978. 573 s.
- TICHONOV, A. N.: Slovoobrazovatel'nyj slovar russkogo jazyka 1—2. Moskva, Russkij jazyk 1985. 855 s. + 887 s.

- Tipologija rezul'tativnyh konstrukcij (rezul'tativ, stativ, passiv, perfekt). Red. A. A. Cholodovič. Leningrad, Nauka 1983. 262 s.
- Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen. Red. F. Daneš — M. Dukušil — J. Kuchař. Praha, Academia 1967. 780 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Tipy slovesnyh znakov. Moskva, Nauka 1974. 204 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Leksičeskaja nominacija (pervičnaja, nejtraľnaja). In: Jazykovaja nominacija. Vidy naimenovanij. Moskva, Nauka 1977, s. 20—35.
- UFIMCEVA, A. A.: Leksičeskoe značeniye. Princip semiologičeskogo opisaniya leksiki. Moskva, Nauka 1986. 240 s.
- ULUCHANOV, I. S.: Slovoobrazovatel'naja semantika v russkom jazyke. Moskva, Nauka 1977. 256 s.
- VASILIEV, L. M.: Semantika russkogo glagola. Moskva, Vyššaja škola 1981. 184 s.
- VINOGRADOV, V. V.: Sovremennyy russkij jazyk. Grammatičeskoe učeniye o slove. II. Moskva, Učpedgiz 1938. 590 s.
- VINOGRADOVA, V. N.: Stilističeskij aspekt russkogo slovoobrazovanija. Moskva, Nauka 1984. 184 s.
- VLKOVÁ, V.: K problematice tzv. multiverbizačních spojení, zvláště v odborném stylu. Slovo a slovesnost, 39, 1978, s. 106—115.
- VOLF, E. M.: Grammatika i semantika prilagateľnogo (na materiale iberoromanskich jazykov). Moskva, Nauka 1978. 200 s.
- VOLF, E. M.: Funkcional'naja semantika ocenki. Moskva, Nauka 1985. 228 s.
- ZEMSKAJA, E. A.: Ob osnovnyh procesah slovoobrazovanija prilagateľnyh v russkom jazyke XIX v. Voprosy jazykoznanija, 1962, č. 2, s. 46—55.
- ZEMSKAJA, E. A.: O semantike i sintaksičeskich svojstvach otsubstantivnyh prilagateľnyh v sovremennom russkom jazyke. In: Istoriko-filologičeskije issledovanija. Red. M. V. Chrapčenko. Moskva, Nauka 1967, s. 92—103.
- ZEMSKAJA, E. A.: O paradigmatičeskich otnoženijach v slovoobrazovanii. In: Russkij jazyk. Voprosy jego istorii i sovremennogo sostavlenija. Vinogradovskije čtenija 1—8. Red. N. J. Švedova a i. Moskva, Nauka 1978, s. 63—77.
- ZEMSKAJA, E. A.: Russkaja razgovornaja reč: lingvističeskij analiz i problemy obučeniya. Moskva, Russkij jazyk 1979. 240 s.
- ZOLOTOVA, G. A.: O sintaksičeskich svojstvach imen kačestva. In: Sintaksis i stilistika. Red. G. A. Zolotova. Moskva, Nauka 1976, s. 130—160.
- Z teórie spisovného jazyka. Zborník materiálov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie konanej v dňoch 21.—23. januára 1978 v Smoleniciach. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979. 224 s.
- ŽABKOVÁ, D.: O vzťahu medzi frekvenciou a slovo tvornými možnosťami motivujúcich slov. Slovenská reč, 46, 1981, s. 222—228.

Slovníkové, terminologické a encyklopedické diela

- Anatomické názvoslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 575 s.
- Botanický terminologický slovník. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955. 168 s.
- BREHM, A. E.: Život zvířat. 2. Ryby, obojživelníky, plazy. (Přel. R. Kláček.) Bratislava, Obzor 1971. 384 s.
- ČERVENKA, M.: Návrh názvov pre niekoľko rastlinných rodov. Československý terminologický časopis, 1, 1962, s. 232—234.
- ČERVENKA, M. a kol.: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava, Príroda 1986. 520 s.

FERIANC, O.: Zoologia pre vyššie triedy stredných škôl. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1947. 254 s.

FERIANC, O. a kol.: Slovenské mená hmyzu. Bratislava, Veda 1975. 308 s.

Filozofický slovník. 2. vyd. Red. M. Rozentaľ. Bratislava, Pravda 1977. 819 s.

FINDRA, J. — GOMBALA, E. — PLINTOVIČ, I.: Slovník literárnovedných termínov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 350 s.

CHOVAN, J.: Názvoslovie telesných cvičení a ich triedenie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 360 s.

IVANOVÁ-SALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

KŘÍŽ, Z. a kol.: Lesnícka botanika. Bratislava, Příroda 1973. 441 s.

Malá encyklopédia biológie. Red. V. Betina. Bratislava, Obzor 1975. 556 s.

Matematická terminológia. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 136 s.

MATOUŠEK, B. — HENSEL, K.: O zásadách tvorenia menosloví živočíchov. Múzeum, 27, 1982, č. 4, s. 37—42.

NOVACKÝ, M. J.: Botanika pre VI. a VII. triedu slovenských gymnázií a pre učiteľské akadémie. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1943. 265 s. + 265 obr.

Originál — Preklad. Interpretácia terminológia. Red. A. Popovič. Bratislava, Tatran 1983. 368 s.

PETROVSKÝ, A.: Dopravný slovník. Bratislava, Alfa 1983. 938 s.

Slovenská botanická nomenklatura. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1954. 227 s.

Slovenské mená zoologického systému. Kultúra slova, 12, 1978, s. 166—175.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.

Terminológia organickej chémie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958. 147 s.

Základné názvy z fyziky. Kultúra slova, 15, 1981, s. 164—175: 345—359.

Pramene (výberová excerptia)

A. Bagin: Traja majstri. Smena 1982. — I. Bajo: Smiech na lane. TJ IAMES Bratislava 1977. — V. Černík — E. Farkašová — J. Viceník: Teória poznania. Pravda 1980. — Dialógy — Dialogues. Spoločnosť, človek, zem a vesmír. (Prel. K. Fircáková.) Pravda 1981. — L. Ďurič: Úvod do pedagogickej psychológie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. — D. Haupt: Množinový počet zrozumiteľne. (Prel. J. Eliáš.) Alfa 1984. — I. Haverlík: Obzory kybernetiky. Obzor 1981. — L. Jurík: Nepokojné dialógy. Slovenský spisovateľ 1984. — T. Kuklinková — M. Zagoršková — A. Fischerová: Estetika a estetická výchova. Obzor 1980. — R. Lešák: Umenie živého slova. (O hlasovej a rozhlasovej tvorbe.) Veda 1980. — R. Lešák: Literárne dielo a čitateľ. Slovenský spisovateľ 1982. — M. Leščák — O. Sirovátka: Folklor a folkloristika. Smena 1982. — A. F. Losev — V. P. Šestakov: Dejiny estetických kategórií. (Prel. A. Fischerová.) Pravda 1978. — L. Maršálová: Psycholingvistická analýza vývinu lexiky. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. — A. Matuška: Osobne a neosobne. Slovenský spisovateľ 1983. — F. Miko: Hodnoty a literárny proces. Tatran 1982. — V. Mináč: Texty a kontexty. Slovenský spisovateľ 1982. — L. Mohásová: Mozaika môjho ja. (Prel. N. Jedličková.) Smena 1982. — Náčrt teórie temperamentu. (Prel. V. S. Merlin.) Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.

— V. Petr a kol.: Výroba jatočnej hydiny v klieťkach. Příroda 1981. — J. Popelová: Filozofické problémy noriem. (Prel. O. Filo.) Pravda 1981. — P. Rapoš: Krízy a súčasný kapitalizmus. Pravda 1982. — Správa o činnosti Slovenskej akadémie vied za rok 1981. Bratislava 1982. — Strojárska ročenka. Alfa 1983. — D. Seefeldt: Nebojte sa stresu. (Prel. H. Lerchová.) Smena 1982. — V. P. Šestak: O elementárnych časticiach. (Prel. I. Lukáč.) Alfa 1982. — J. Števček — A. Bagin: Obrazy a myšlienky. Smena 1979. — V. Turčány: Rým v slovenskej poézii. Veda 1975. — Úvahy a vyznania. Zost. R. Chmel. Smena 1985. — M. Valehrachová: Modrý dvor. Osveta 1981. — Veľká Fatra. Turistický sprievodca. Šport 1980. — J. Vilikovsky: Preklad ako tvorba. Slovenský spisovateľ 1984. — Základy politickej ekonómie. Pravda 1977. — Š. Žáry: Snímanie masiek. Slovenský spisovateľ 1979.

Noviny a časopisy

Bratislava (1983, 1984, 1985) — Elektrón (1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Expres (1982, 1986) — Film a divadlo (1983) — Horizont (1986) — Chovateľ (1983, 1984, 1985) — Javisko (1983) — Jazdecko (1984) — Kozmos (1980) — Krásy Slovenska (1984, 1985) — Nedeľa (1986) — Nedeľná Pravda (1982, 1983, 1985, 1986) — Nové slovo (1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Nové slovo mladých (1983) — Poľovníctvo a rybárstvo (1984, 1986) — Populár (1982, 1983, 1984) — Práca (1983, 1984, 1985, 1986) — Pravda (1982, 1984, 1985, 1986) — Pyramída (všetky ročníky) — Revue svetovej literatúry (1982, 1983, 1984, 1985) — Roháč (1982) — Romboid (1970, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Slovenska (1985) — Slovenská literatúra (1981) — Slovenské pohľady (1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Slovensko (1983, 1984, 1985, 1986) — Smena (1985) — Smena na nedeľu (1986) — Svet socializmu (1983, 1985) — Šport (1986) — Start (1982) — Technické noviny (1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Večerník (1973, 1974, 1978, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986) — Vinohrad (1983) — Výber (1982) — Výtvarný život (1985) — Výživa a zdravie (1983) — Záhradkár (1983, 1985) — Záhradkár a chovateľ (1982) — Záhradníctvo (1983) — Zdravie (1977, 1978, 1982, 1984, 1985, 1986) — Život (1982).

Prozaické diela

P. Andruška: Lepší ľudia. Slovenský spisovateľ 1985. — A. Baláž: Tu musíš žiť. Slovenský spisovateľ 1983. — L. Ballek: Pomocník. Smena 1977. — L. Ballek: Agáty. Smena 1981. — A. Bednár: Ako sme sušili bielizeň. Smena 1985. — A. Bednár: Za hrst drobných 1—3. Slovenský spisovateľ 1985. — V. Bednár: Dračie žily. Smena 1985. — V. Bednár: Libero. Slovenský spisovateľ 1985. — J. Beňo: So synom. Slovenský spisovateľ 1979. — J. Beňo: Vyberanie z hniezda. Slovenský spisovateľ 1982. — J. Bondarev: Voľba. (Prel. J. Klaučo.) Slovenský spisovateľ 1983. — J. Clavell: Potkan kráľ. (Prel. J. Vilikovsky.) Slovenský spisovateľ 1982. — F. J. Degenhardt: Spáleniská. (Prel. P. Bžochová.) Tatran 1981. — E. L. Doctorow: Jazero potápic. (Prel. O. Kořínek.) Slovenský spisovateľ 1984. — D. Dušek: Kalendár. Slovenský spisovateľ 1983. — E. Farkašová: Nočné jazvy. Slovenský spisovateľ 1986. — L. Feldek: Van Stiphout. Slovenský spisovateľ 1983. — A. Ferko: Čunder. (Nepublikované.) 1976. — A. Ferko: Proso. Slovenský spisovateľ 1984. — P. Glocko: Srdcový kráľ. Slovenský spisovateľ 1984. — J. H. Chase: Sľečne Blandischovej netreba orchidey. Radšej ostať chudobný. Ja sa budem smiať naposledy. (Prel. K. Jusková — N. Dvořáková — H. Herman.) Slovenský spisovateľ 1984. — I. Izakovič: Fontány. Slovenský spisovateľ 1978. — P. Jaroš: Nemé ucho, hluché

oko. Slovenský spisovateľ 1984. — E. Jurík: Novinári. Smena 1984. — P. Karvaš: Humoresky a iné kratochvile. Slovenský spisovateľ 1984. — F. K. Kron: Nespavosť. (Prel. F. Kostolanský.) Slovenský spisovateľ 1980. — J. Mac Donald: Umrieť v purpurovej krajine. Cena vraždy. Dohodnúť sa so žralokom. (Prel. M. Žáryová.) Slovenský spisovateľ 1982. — D. McCall: Medveď Jack. (Prel. V. Marušiaková.) Smena 1983. — D. Mitana: Koniec hry. Smena 1983. — J. Puškáš: Stvrť rozmer. Smena 1980. — J. Puškáš: Záhrada (v piatom období roka). Smena 1984. — R. Sloboda: Pánsky flám. Slovenský spisovateľ 1986. — V. Šikula: Majstri. Slovenský spisovateľ 1976. — J. Tallo: Ohnivý šarkan I. Tatran 1982. P. Vilikovský: Prvá veta spánku. Smena 1983. — M. Zelinka: Mechanici. Slovenský spisovateľ 1983. — M. Zimková: Pásla kone na betóne. Slovenský spisovateľ 1985. — M. Zimková: No a čo. Slovenský spisovateľ 1985.

Básnické diela

J. Buzássy: Rok. Slovenský spisovateľ 1976. — D. Hevier: Elektrónkový klaun. Slovenský spisovateľ 1983. — J. Kantorová-Báliková: Na dennom svetle. Slovenský spisovateľ 1982. — M. Kováčik: Medzimesto. Smena 1983. — V. Kovalčík: Živice. Smena 1979. — V. Mihálik: Najmilšie verše. Slovenský spisovateľ 1976. — J. Mihalkovič: Plodnosť. Slovenský spisovateľ 1985. — Š. Moravčík: Čerešňový hlad. Slovenský spisovateľ 1979. — S. Moravčík: Maľované jarmá. Slovenský spisovateľ 1984. — J. Ondruš: Pamät. Slovenský spisovateľ 1982. — M. Rúfus: Básne. Slovenský spisovateľ 1975. — M. Rúfus: Kolíska spieva deťom. Tatran 1979. — J. Stacho: Apokryfy. Smena 1969. — Š. Strážay: Malinovského 98. Slovenský spisovateľ 1985. — J. Šimonovič: Deti. Mesto. Chvenie. Smena 1980. — J. Švantner: Neviditeľná hudba. Smena 1980. — M. Válek: Štyri knihy nepokoja. Slovenský spisovateľ 1973. — V. Vysockij: Mój Hamlet. (Prel. L. Vadkerti-Gavorníková.) Slovenský spisovateľ 1985. — J. Zambor: Zelený večer. Smena 1977.

abstrakt.	— abstraktný, abstraktum
adj.	— adjektívum
akuz.	— akuzatív
angl.	— z angličtiny
arch.	— archaický, archaizmus
biol.	— termín z biológie; biologický
čes.	— český
čs.	— československý
dat.	— datív
dok.	— dokonavé sloveso
ekon.	— ekonomický, výraz z ekonómie
el. tech.	— termín z elektrotechniky
expres.	— expresívum, expresívny výraz
fem.	— femininum
franc.	— z francúzštiny
fyz.	— výraz z oblasti fyziky
gen.	— genitív
gram.	— gramatický výraz, gramatika
hovor.	— hovorový výraz
inštr.	— inštrumentál
kniž.	— knižný výraz
KSSJ	— Krátky slovník slovenského jazyka
lek.	— lekárske termíny
let.	— výraz z oblasti letectva
lingv.	— lingvistický termín
lit.	— literárnovedný termín
lod.	— termín z lodiarstva
mat.	— matematický termín
mask.	— maskulínium
Nd	— Nedeľa (príloha Nového slova)
nedok.	— nedokonavé sloveso
nem.	— z nemčiny
neutr.	— neutrum
neutrál.	— neutrálny výraz
neživ.	— neživotný
nom.	— nominatív
NP	— Nedeľná Pravda
NS	— Nové slovo
okaz.	— okazionalizmus
os.	— osoba
PaS	— Príroda a spoločnosť
Pc	— Práca
Pd	— Pravda
pejor.	— pejoratívny
pl.	— plurál
poist.	— výraz z oblasti poisťovníctva

polit.	— výraz z politiky
prav.	— právnický výraz
pren.	— prenesený (význam)
rus.	— z ruštiny
sg., sing.	— singulár
SL	— Slovenská literatúra
slang.	— slangový výraz
SP	— Slovenské pohľady
SNN	— Smena na nedeľu
SSJ	— Slovník slovenského jazyka
substandard.	— subštandardný výraz
staronem.	— staronemecké slovo
tech.	— technický
TKM	— Televízny klub mladých
TN	— Technické noviny
TV	— výraz z oblasti televízie, televízny
Vč	— Večerník
zastar.	— zastaraný výraz
živ.	— životný

Vecný register

- ací 170, 191, 194
- ácia 100, 119, 130, 131, 132, 279, 280, 287
- ácia/-izácia 114
- ač 95, 97
- ač/-áč 57
- áč 54, 61, 64
- áč/-iač 61
- (ač)ka 64, 88, 92, 128, 129, 268
- adaptácia latinských vedeckých mien 67, 71, 72, 74, 75
- adaptácia cudzích slov 274–275, 287, 293
- hláskoslovná 275
- morfológická 35, 275
- pravopisná 275
- slovotvorná 36, 275
- adjektíva
- apreciatívne 195, 199
- apreciatívno-intenzitné 197, 199
- apreciatívno-kvalitatívne 197, 198
- kvalifikačné 195
- kvalitatívne 196
- kvalitatívno-apreciatívne 196
- kvalitatívno-intenzitné 197
- polymotivačné (cyklistický, ochranársky, prekladateľský) 189, 193
- posesívne 72
- s internacionálnym formantom 287
- s významovo špecializovanými formantmi (bradatý, hanblivý, sklápateľný) 189
- typu varené mäso, strúhaný syr 210, 211
- adjektivizácia n/t-príčastí 200, 211
- I. typu ako proces vzniku adjektívnych príčastí, resp. príčasťových adjektív 201
- II. typu ako proces vzniku adjektív odtrhnutím príčastia od slovesnej paradigmy 207
- agro- 231, 235
- aj 57
- ák 35, 54, 56, 58, 87, 308
- ák/-ak 56
- ák/-iak 58, 59, 60, 61, 84, 86, 300, 302, 304
- akronymá 26, 83, 84
- álny 170, 235, 287
- an 56, 59, 60
- án 265
- analogické tvorenie slov, analógia 37, 38, 92, 126
- (an)ka 92
- anka/-ianka 65
- anteponovanie prívlastku 74
- anti- 268
- antonymá
- čiastočné 334
- kontradiktórne (protirečivé) 334
- kontrárne (polárne) 334
- lexikálne 333, 334
- pravé 333
- so zápornou časticou ne- 334
- s prefixom bez- 335
- antonymia 333, 336–337
- pri preberaní cudzích slov 277
- vnútrošlovná (enantiosémia) 335, 336
- antonymický rad 333
- antropocentrický princíp 117
- antropomorfizácia, antropomorfizmus 68
- any 60
- áň 57, 62
- aňa 65
- apelativizácia 24, 92
- archiséma 21, 22
- ár 35, 54, 55, 58, 68, 308
- ár/-iar 56, 57, 62, 64, 300, 303
- áreň/-iareň 32, 76, 80
- árik 313
- arka/-iarka 68
- árstvo 133
- árny 235
- áš 57, 58
- át 92
- atka 64
- atý 64, 265
- auto- 231, 294
- ava 99, 112
- avce 63, 168, 266
- avka 64
- avý 104
- áž 93, 97

-ba 114
 bezsufixálne dejové mená v poézii 128
 bezsufixálny typ dejových mien 114, 115, 124
 — názvoslovie telesných cvičení (*stoj*) 125
 — pomenovanie dejov v poľnohospodárstve (*výpas*) 124—125
 — pomenovanie nekontrolovaných dejov (*splach*) 125
 bežná dorozumievacia sféra 10
 bežný hovorený jazyk 295, 296, 298, 299
 bio- 231, 233, 235, 268, 294
 —blízne 75

-ca 54
 celo- 233, 234, 237, 238
 -cia 280
 -cí/-ací 191
 cudzie slová 276

-č 54, 55, 58, 62, 64, 268
 -č/-ač/-ovač 84
 -čan 35, 59, 60
 -čka 84, 85, 87, 88, 89, 99, 114, 115, 129, 130

dehomonymizácia 342, 344
 dejové mená (názvy)
 — ako pomenovania odborov činnosti 133, 134
 — s formantom -stvo 133
 — špecifikované ako aktuálne činnosti (*spravodajstvo*) 134
 — vo funkcii poetizmov 115
 deminutivizačná funkcia 67
 deminutívna podoba mena 67
 demotivácia 40
 demotivačný cyklus 30
 denotát 19, 20
 denotatívny status abstrákt 98, 99, 136
 deproprializácia 264
 design- 231, 233
 determinologizácia 246, 260, 266
 deverbatívne hniezdo 39
 dezintegrácia 33
 diferenciácia
 — sémantická (*subjektivizmus* — *subjektivita*, *redukcia* — *redukovanie*) 284
 — sémantická a funkčná (*realita* — *realnosť*, *suverenita* — *suverénnosť*) 282
 — štylistická spojená s významovou zmenou (*administrácia* — *administrovanie*) 280
 disko- 231

-dlo 33, 38, 84, 87, 88, 268
 dominantná synonymická rada 322
 dotváranie izolexémických adjektív
 — s domácim formantom (*týfusový*, *molekulový*, *medikamentový*) 289—290
 — s internacionálnym formantom (*periferálny*, *konzultatívny*) 289
 — vzťahových k existujúcim kvalifikačným (*výživový*, *priepasťový*) 176
 druhový plurál abstrákt (*vlhkosti vzduchu*) 138
 dynamické faktory v terminológii 271
 dynamické tendencie v abstraktnej lexike 98

-e 216
 -ec 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 68
 -ec/-avec/-ovec 63
 -ec/-ovec 56
 eko- 231, 233, 310
 ekonomickosť (ekonómia)
 — komunikácie 298, 299
 — komunikačného procesu 305—306
 — pomenovacieho aktu 298
 elektro- 231, 235
 -eľ 57
 -eň 62
 -én 265
 enantiosémia 339
 energo- 231
 -enka/-ienka 65
 ex- 33
 exoty 72
 expresívno-pejoratívna funkcia abstrákt 102, 285

faktory podmieňujúce dynamiku v odbornej terminológii 271
 faktory určujúce stupeň adjektívizácie n/ /t-pričastí 205, 206
 -fikácia 310
 fono- 231
 forma 19
 — vnútorná 19, 21
 — vonkajšia 19, 21
 foto- 231, 235
 funkcia slovotvornej motivácie
 — integračná 33
 — internacionalizačná 35
 — kondenzačná 34
 — systematizačná 30
 funkčná zafarbenosť nedokonavých vido-

vých podôb 118
 fyto- 231
 generalizácia 25, 26
 geo- 231, 233, 235
 helio- 231
 heteronymia 23
 hifi- 231, 233
 hodnotenie (pohyb) na osi hovorovosti — neutrálnosť — knižnosť 247, 298, 306
 homonymá 337, 338
 — adjektívne 292
 — lexikálne 340
 — prefixálne 340
 — slovotvorné 93
 — terminologické 270
 homonymia 22, 337, 338, 344
 — denotatívna 338
 — medzysystémová 270
 — pri preberaní slov 338
 — pri prevzatých slovách 276—277
 — signifikatívna 338
 — slovnodruhovú (nepravá) 215
 — slovotvorná 40
 homonymizácia 338, 339
 hovorené (ústne) prejavy 300
 hovorovosť 297
 hovorový štýl 297
 hromadnosť (kolektívnosť) 92
 husto- 237
 hydro- 235
 hyponymia 23
 hypostazovanie príznaku 102, 109
 -i 60, 61
 -ia 93, 97, 99
 -ída 280
 -iar 60
 -ica/-nica/-ovnica 65, 84, 86—87, 266
 -ický 170, 235, 287
 -ička/-nička 65
 ideologicky zapojená lexika 341—342
 -ie 97, 190
 -ie/-čie/-ovčie 93, 95
 -ik/-ík 63, 266, 313
 -ika/-istika 93, 97—98, 284
 -ina 65, 92
 -ina/-ovina 93, 96, 97
 -in 64, 265
 infra- 72
 intelektualizácia 245, 249
 intelektuálne významy (*tvorovať výpoveď*, *zmapovať niečo*, *mechanizmus*, *nástroj*) 247, 248

intenzifikačný plurál 138
 intenzitnosť 197, 199
 interfixácia 40
 internacionalizácia
 — jazyka 229
 — pri tvorení kompozit 233
 — slovnej zásoby 35, 92, 272—273
 — vo sfére adjektívnej lexiky 287, 288
 internacionalizmy 169, 241, 254, 273
 internacionálna sémantika 277
 internacionálny typ dejových mien s formantom -ída 280
 -isko/-ište 32, 78
 -ista 55, 56
 -istý 265
 -ita 59, 60, 93, 97, 99, 100, 281, 282, 287
 -itída 287
 -ivka 64
 -ivny 170, 287
 -ivo 92, 268
 -(iz)ácia 99, 310
 -izmus 99, 100, 110, 123, 282, 283, 284, 285, 286, 287
 izolexémické adjektívne skupiny (*hrebeňový* — *hrebeňovitý* — *hrebenatý*, *procesný* — *procesový* — *procesuálny*) 177
 jazykový znak 19, 20, 329
 — komunikačný 19, 21
 — systémový 19, 21, 22
 — unilaterálny 19
 juxtapozícia, juxtapozitá 233, 239
 -ka 64, 99, 114, 115, 128, 129, 266, 300
 -ka/-ovka 84, 85
 kategórie v odbornej lexike 269—270
 kauzátiava, kauzatívne slovesá
 — iniciačné 168, 169
 — inštrumentálne 167, 168
 — kvalitatívne 165, 166, 167
 — vlastné 164, 165
 kino- 231
 -kláskový 71
 -klasý 71
 knižnosť 250
 kompozitá (zložené slová) 34
 — hybridné 230
 — okazionálne 241
 komunikačná sféra 9
 — náučná 300
 — oficiálna 308
 — profesijná 299, 302—303
 — záujmová 299

komunikačná situácia 306
 komunikačný prístup 296, 298, 306
 komunikatívno-pragmatický prístup 9
 kondenzácia
 — formálna 34
 — sémantická 34, 35
 kondenzačné adjektívno-substantívne spojenia (pohárová streda, mliečny deň) 180, 181, 182, 183
 konkretizácia abstraktného významu 118
 konkurencia adjektíva a pádu substantíva v prívlastkovej pozícii
 — zo strany adjektíva 179, 180
 — zo strany substantíva 184—185, 186
 konkurencia
 — komunikačných útvarov 297, 307
 — slovotvorných typov 35
 — verbálnych substantív s názvom stavov (spätie — spätosť) 106
 — životných a neživotných tvarov substantív (nosiči — nosiče) 340
 konkurenčné adjektíva
 — jednoduché/zložené (ochranársky — prírodoochranný) 177
 — na rozličnom derivačnom stupni (cukrový — cukrársky — cukrárenský) 127
 — od rozličných slovných druhov (hniezdny — hniezdový, ironický — ironizujúci) 177
 — predponové/bezpredponové (nástropný — stropný, protilavínový — lavínový) 172
 — s domácim a internacionálnym formantom (epizódny — epizodický, amfiteátrový — amfiteatrálny) 177, 289
 — s domácimi vzťahovými formantmi (stolný — stolový) 177
 — so vzťahovým a významovo špecializovaným formantom (trojuholníkový — trojuholníkovitý, hĺbny — hĺbnatý) 177
 konkurenčné slovotvorné typy s domácimi a internacionálnymi formantmi 278
 -ácia/-nie 279
 -ita/-osť 281
 -izmus/-stvo 282
 kontaktná situácia 274
 kontextové realizácie významu vzťahového adjektíva 170, 171
 konverzia 345
 konverzíva 349
 — dvojvalenčné 347—348
 — trojvalenčné 348

kozmo- 231, 235
 kvalifikačné slovesá označujúce
 — kauzálné dôsledky 145
 — návyky a civilizačné choroby dneška 144, 145
 — osobné záujmy 145
 — spoločenské (profesionálne aj neprofesionálne) zaradenie 145
 — trvalé alebo limitované fyziologické zmeny 145
 -kveté 69, 71
 lexikalizácia 32
 -listý 71
 makro- 231, 233, 310
 malo-/málo- 233, 237
 maxi- 233
 medzistupňové odvodzovanie 37, 42, 134
 mená (p. aj názvy, pomenovania)
 — s hromadným významom 93
 meno
 — druhové 70, 71, 72, 73
 — poddruhové 72, 74
 — rodové 67, 70, 72, 73
 metafora 26
 — synestetická 196
 metonymia 24, 26
 mikro- 231, 233, 310
 mini- 232, 233, 268, 310
 mnoho- 237, 238
 mnohoznačnosť (nejednoznačnosť) lexém 341
 — denotatívna 342
 mono- 232, 233
 motivácia
 — bezprostredná 37, 38
 — viacnásobná 36
 motivačná dvojica 28
 motivačný princíp 29—30
 motivant, motivujúce slovo (východiskové) 28
 motivát, motivované slovo 28
 moto- 232
 multi- 232
 multiverbizačné spojenia 251, 252, 253
 — so sponou 254, 255
 — substantívno-adjektívne 256
 — substantívno-substantívne 257
 -ňa 80
 nad- 72
 nadobúdanie nových významov pri adjektívach

— kvalifikačných pri vzťahových adjektívach (komunikatívny človek, exportný skok, doktorský podpis) 184
 — nových vzťahových (jarabinová smrečina, komorná plastika, exteriérové znaky) 171, 172
 — náhradné adjektívne vyjadrenie vzťahového významu (mládež — mládežnícky, dospelý — dospelácky) 192
 nárečia
 — sociálne 295
 — teritoriálne 295
 národný jazyk 9
 názvy činností ako neologizmy 312
 názvy deja (dejové mená) 38, 113
 — s formantom -ácia 131
 — s formantom -(ač)ka 129, 130
 — s formantom -ka 129
 — s formantom -nie/-tie 122
 názvy globálnych homogénnych procesov (typ biologizácia) 279
 názvy inštitúcií 80
 názvy miesta 76
 — ako neologizmy 309—310
 — utvorené prefixálnym spôsobom 79
 — utvorené prefixálno-sufixálnym spôsobom 79
 — utvorené sufixálnym spôsobom 76, 77, 78
 — zložené (zlučovacieho alebo určovacieho typu) 79
 názvy nástrojov a prostriedkov (nomina instrumenti) 38, 84
 — nesynonymné deriváty 87, 88, 89
 — kompozitá 88
 — synonymné deriváty 87
 — utvorené sémantickým spôsobom 90, 91
 — viacslovné deriváty 88, 89, 90
 názvy osôb 51, 52, 53
 — ako neologizmy 309
 — podľa činnosti (nomina agentis) 53
 — podľa predmetu činnosti (nomina officii) 55
 — podľa príslušnosti 56
 — podľa typickej vlastnosti 56, 57
 názvy procesov dlhodobého charakteru (z hospodárňovanie výroby) 119
 názvy spredmetnených vlastností
 — motivované desubstantívnymi adjektívami 106
 — motivované deverbatívnymi adjektívami 103
 názvy stavov 105

názvy vlastností 103
 — kvantitatívna špecifikácia vlastnosti (nehodovosť) 108
 — protiklad dynamizovaná vlastnosť — statická vlastnosť (intimizmus — intímnosť, pohodlnictvo — pohodlnosť) 283
 — protiklad súborná vlastnosť — individuálna vlastnosť (demokratizmus — demokratickosť) 110
 — s formantom -stvo 111, 112
 — význam parametra (rovinnosť) 109
 — význam pasívnej možnosti (regulovateľnosť) 103, 104
 — význam „schopnosť vykonávať dej“ (výparnosť) 104
 — význam „sklon k činnosti“ (vnímavosť) 104
 — významová špecifikácia „abstraktne chápaná sféra“ (ilegalita) 282
 — významová špecifikácia „konceptia, metóda režiséra“ (bednárikizmus) 283
 — významová špecifikácia „ráz, charakter“ (náznakovosť) 101
 názvy výrobkov 91, 92
 -ňa 77
 negatívne vlastnosti dejov a stavov 131
 nemotivované slová 28, 33
 neologizácia 309, 313
 neologizmy 309, 310, 313
 — lexikálne 309
 — neologizačné tendencie 311, 312
 nespisovnosť jazykového prostriedku 307
 neutralizácia opozície vlastnosť/činnosť 135
 neutrálna spisovná pozícia 306
 -nica 88
 -níctvo 133
 -nie 99, 114, 115, 122, 123, 124, 271, 279
 -ník 54, 55, 56, 57, 64, 84, 86, 88
 -ník/-nik 58
 -ník/-ovník 63
 nízko- 237, 238
 nociónálnosť/expresívnosť derivátu 102
 nominácia
 — analogická (nepriama) 24
 — analogická druhostupňová 27
 — priama (paralelná) 22, 23, 344
 norma lexikálnej spätosti pri adjektívach 179
 -nosný 71
 nová dokonavosť 120
 novo- 237, 238
 n/t-pričastia

— stupnica intenzných typov 204
 — stupnica lexikálno-sémantických skupín 201
 — stupnica paradigmatických vlastností 201
 — stupnica slovotvornej motivovanosti 204
 — stupnica syntagmatických vlastností 205
 — stupnica vidových významov 203, 204
 — *ny* 104, 107, 170, 177, 189, 235, 265, 290, 334, 343
 — *o* 216
 — *oba* 99, 112
 oblasť
 — jazyková 20
 — konceptuálna 24
 — myšlienková 19, 20
 — sémantická 19
 obmedzenia adjektívnej derivácie 187
 obsah 19
od- 85
 — *och* 57
 — *ok* 64
 okazionalne (príležitostné) slová, okazionalizmy 30, 304, 311, 313, 314
 onomatologická štruktúra 21
 onomaziologická báza 21
 onomaziologická štruktúra 31
 onomaziologický príznak 21
 onomaziologický refazec 20
 — *oň* 57, 64
 opakovanosť dejov 138
 opakovanosť stavov (*nepavosti*) 138
opto- 232, 235
 — *or/-átor* 84, 85
 ostenzia 20
 — *ost* 45, 47, 99, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 133, 135, 187, 188, 216, 281, 282, 283, 284, 287, 310, 335
 — *oš* 56–57, 58, 64
 — *ot* 45, 114
 — *ota* 68, 99, 112
 — (*ova*)*nie* 99, 132, 279, 280, 287
 — *ovce* 63, 68, 266
 — *ovia* 60, 61
 — *ovina* 263
 — *ovitý* 265
 — *ovka* 66
 — *ovňa* 78
 — *ový* 107, 170, 177, 189, 190, 235, 265, 289, 290, 343
 — *ózy* 287, 289, 290
pa- 66
 paradigma slovotvorných a syntaktických vzťahov 332
plno- 233, 237, 238
 — *plodý* 71
pneu- 232
po- 227
 — *pod-* 72, 227
 — podjazyk 298
pol-/polo- 234, 237, 238
 poloprefixy (polomorfémy) 237, 241, 310
 polysémia 22, 321
 — dejových mien 126
 — medzysystémová 341
 — názvov činností (*výkazníctvo*) 134
 — priama 339
 — pri antonymii 334, 335
 — prísloviek 226, 227
 — slovotvorná 129
 — vlastností/čin (*hrdinstvo*) 112
 polysémickosť adjektív 176–177
 pomenovanie jednotky
 — neonomaziologické 27
 onomaziologické 27
 pomenovania (p. aj názvy, mená)
 — obyvateľov krajín, krajov alebo území — 60
 — odborov činnosti (*betonárstvo*) 133, 134
 — príslušníkov národov, národností, kmeňov alebo iných etnických skupín 58
 — starovekých národov a národností 58 — 59
 pomenovanie
 — binomické 69, 70, 74
 — monomické 69, 72
 — trinomické 72, 74
 pomenúvanie
 — akcií (*univerziáda*) 280
 — časových fáz deja (*doopelovanie*, *odstávka*) 123
 — dejov (*sklz* v administratívnej sfére) 125
 porušovanie vidovej korelácie v substantívnych derivátoch 118, 119
 posesívne zloženiny 53
pra- 66
 pragmatická významová zložka synonym 330
pre- 220
 preberanie slov 293
 prehodnocovanie

— knižných slov 250
 — príznakových prostriedkov 307
 — štylovej platnosti 232
 — vzťahového významu na kvalifikačný (*študentskosť*) 108
 prepozicionalizácia 257
 prevzaté slová 276
pri- 220
 príčastia ako druhové mená 71
 príležitostné slová (p. okazionalne slová, okazionalizmy)
 princíp slovotvornej motivácie 28
 príslovky
 — spôsobové 218
 — stavové 226
 — zreteľové 222
 prístavkové prívlastky 71, 72
 príznakovosť 9, 298, 299–300, 304, 307, 308
 príznaky
 — gramatické (kategoriálne, klasifikačné) 21
 — identifikačné (kategoriálnosémantické) 21
 — sémantické (sémy) 21, 22
 — špecifikačné (konkrétnelexikálne) 21
 protiklad oficiálnosť — neoficiálnosť 306
prvo- 233
 pseudokonkrétna 99
psycho- 232
 publicizmy (publicistické pomenovania) 315
 rádio- 232
 referenčný status abstraktných názvov 135
 rekurzia slovného druhu, slovotvorný kruh (*podobný* — *podobnostný*, *zdvorilý* — *zdvorilostný*) 188
 remotivované slová 130
repro- 235
retro- 232
riedko- 237
 — *rodé* 75
 rozčlenenosť denotovanej skutočnosti (*sociálne istoty*) 138
 rozpadávanie hniezd na podhniezda 43
 rozsah platnosti slova 308
 rozvíjanie (p. syntaktický spôsob tvorenia termínov)
rýchlo- 233, 237, 238
samo- 234, 237, 239
sci-fi- 232

sémantická dekorelácia 30
 sémantická klasifikácia slovies 140, 141
 sémantické pole 23–24
 sémantické polia spôsobových prísloviek
 — aktu vysielania informácií 220
 — miery 219
 — podobnosti 220–221
 — pôsobenia 220
 — prístupu 219
 — prostredníctva 218, 219
 sémantické polia zreteľových prísloviek
 — temporálno-spaciálnych vymedzení 225
 — vymedzujúce hospodárske javy a vzťahy 224
 — vymedzujúce rôzne činnosti človeka 223
 — vymedzujúce rôzne stránky umenia a umeleckej činnosti 225
 — vymedzujúce rôzne stránky vedy 224
 — vymedzujúce rôzne stránky živých organizmov 223
 sémantické skupiny (zoskupenia) slovies 139
 sémantické špecifikácie abstrákt signalizované plurálom 135
 sémantické tvorenie kvalifikačných adjektív 173, 174, 175
 sémantický dôraz (topikalizácia) 345
 sémantický trojuholník 19, 20
 — *semenný* 71
 — *sk-* 59
 skladanie slov 67, 229
 — *ske* 59
 — *sky/-ovský* 221
 — *ský* 108, 170, 177, 189, 193, 194
 slang 307
 slangovosť 306, 307
 slovesá
 — časovo lokalizované 147
 — časovo nelokalizované 141, 143, 146
 — denominálne s činnostným a stavovým významom 149–150, 151, 152, 153
 — dynamické (procesy/kauzatívne udalosti) 154, 163
 — kauzatívne 163, 169
 — kvalifikačné 144, 145, 146, 147
 — statické (procesy/udalosti) 147, 149, 153
 — vyjadrujúce všeobecné vzťahy 143
 sloveso
 — ako východisko vzniku nových pomenovaní 212
 — jeho dávajúca sila 212
 slovná zásoba 13, 19

slovodruhový prechod (pomenovania)
 — ako sémantické tvorenie slov sui generis 217
 — lexikálnosémantické procesy v pomenovaní 214
 — morfologické procesy v pomenovaní 215
 — slovotvorné schopnosti pomenovania 216
 — syntaktické procesy v pomenovaní 215
 slovotvorná analógia (p. analogické tvorenie slov)
 slovotvorná čeľaď 39
 slovotvorná kategória 31
 slovotvorná motivácia, motivovanosť 28
 slovotvorná paradigma 28—29, 44, 46
 slovotvorná štruktúra ako derivačná história v synchronnom zmysle 39
 slovotvorné hniezdo 23, 38, 67
 slovotvorné internacionálne modely pri kompozitách 232, 239
 slovotvorné kategórie
 — modifikačné 32
 — mutačné 32
 — reprodukčné 32
 — transpozície 32
 slovotvorno-sémantická reduplikácia (sémantická rekurzivnosť, cyklickosť derivatívneho procesu) 42
 slovotvorný formant 28
 slovotvorný potenciál 39, 44, 47
 slovotvorný rad 29
 slovotvorný reťazec 29
 slovotvorný typ 31
 slovotvorný základ 28
 smer odvodenosti 40
 sociálne útvary (p. nárečia)
 spojovací vokál (morféma, interfíx) -o- 240
 spoločenské vyjadrovacie potreby 306
 spätná derivácia 55
 spisovný jazyk 295
 spolu- 234
 -steblový 71
 stereo- 232, 233
 stupeň motivácie 29
 stupeň príznakovosti (p. príznakovosť)
 -stvo 41, 47, 80, 95, 99, 100, 105, 111, 112, 123, 133, 134, 135, 189, 193, 282, 283, 284, 285, 287
 -stvo/-tvo 93
 sub- 72
 subštandard 295

súčasný spisovný jazyk 10
 svetový jazykový proces 293
 synekdocha 25, 26
 synestézia 25, 26
 synonymá
 — absolútne 32, 324, 325
 — archaické 322, 329
 — autorské 324
 — čiastočné 323, 331
 — denotačné 323
 — distribučné 323
 — historické 329
 — hovorové 328—329
 — ideografické 323
 — intenzifikačné 323
 — knižné 328
 — kontextové 324
 — multiverbizačné 328
 — neologizačné 322, 329
 — pseudosynonymá 323
 — slangové 329
 — slovotvorné 323, 330
 — subštandardné 322
 — špecifikačné 323
 — štylistické 281
 — terminologické 327
 — univerbizované hovorové 329
 — viacslóvné 323
 — zastarané a zastarávajúce 322, 329
 — z hľadiska časového príznaku 329
 — z hľadiska formálnej stránky 330
 — z hľadiska expresívnych a štylistických príznakov 322, 324
 — z hľadiska významu 326
 synonymia 23, 321
 — lexikálna 325
 — polyformantná 68
 — pri preberaní slov 277
 — slovotvorná 31, 149
 — v terminologickej lexike 271
 synonymický rad 322
 syntaktické konštrukcie (intelektualizačné) 248
 systém
 — interakčný 20
 — konceptuálny 20
 — zložitý jazykový 20
 šéf- 232
 široko- 237
 špecifikujúce prívlastky (materiálna zainteresovanosť) 106
 štandardná forma 295

štruktúry
 — formové 21
 — pojmové 21
 — sémantické 21
 štylisticky neutrálna pozícia 302
 tautonymia 22
 techno- 232
 -teľ 53, 78, 193, 194
 tele- 232, 235
 -teľnosť 103, 104
 -teľný 45, 103, 334
 -teľský 194
 tendencia
 — k demokratizácii 245, 295, 306
 — k determinologizácii 259, 260, 266
 — k ekonómii, ekonomizácii 91, 152, 154, 169, 259, 304
 — k intelektualizácii 100, 114, 245
 — k internacionalizácii 80, 100, 241, 273
 — k multiverbizácii 80
 — k štýlovej diferenciacii 327
 — k terminologizácii 80, 100, 238
 — k tvoreniu z domácich zdrojov 100
 — k univerbizácii 80, 156, 228, 230
 terminologický fond jazyka 246
 terminologizácia 260, 261
 — gramatická 266
 — lexikálna 262, 263
 — pomocou spresňujúcich prívlastkov (rozvíjanie) 269
 — sémantická 262, 268
 — slovotvorná 266, 268
 — sufixáciou 263
 termo- 232
 -tie 99, 114, 115, 122, 123, 124, 133
 trafo- 232
 — synekdochou 304, 305
 — v širšom zmysle 299
 — v užšom zmysle 299
 transterminologizácia 68, 266
 -tvaré 68, 69, 75
 tvorenie adjektív 187
 — od hromadných substantív (mládežnícky) 192
 — od substantivizovaných adjektív a prídastí (dospelácky, šampaňskovsky) 192, 193
 — od substantív na -é (reléový, kľúčový) 191, 192
 — od substantív na -ie (predlaktový, mizmatmeňový, lyžiarsky) 190, 191

— od substantív na -osť (znelostný, krajnostný) 188, 189
 — od substantív na -stvo (trojdejstvový, pamiatkársky, ochranársky) 189, 190
 tvorenie prísloviak
 — kompozíciou 228
 — prefixáciou 227
 typ slovotvornej kategórie 32
 typová slovotvorná paradigma 46
 typy analogickej motivácie 24, 25, 26, 27
 typy priamej nominácie 22, 23, 24
 -úci 220
 -uch/-úch 57
 -ucha 66
 -uľa 66
 unifikačné tendencie 296
 univerbizácia 34—35, 73, 74, 86, 298, 299, 329, 340
 — deriváciou 300
 — kompozíciou 305
 — simplifikáciou 305
 — substantivizáciou 304
 univerbizovaná jednoslovná podoba 302, 303
 -úň 57, 64
 -uša 66
 úzko- 237, 238
 uzualizácia derivátu 101, 102
 váhanie z hľadiska normatívnosti (aktívizácia/aktívacia) 132
 variantnosť
 — adjektívnych podôb s domácimi formantmi (stolný — stolový) 177
 — adjektívnych podôb s domácim a internacionálnym formantom (meterový — meteorický, konšpiračný — konšpiratívny) 289
 — v spisovnej norme 295
 varianty
 — slovotvorné neutrálné (aktívita — aktívnosť, snobizmus — snobstvo, popularizácia — popularizovanie) 281, 279, 284
 — slovotvorné štylistické (atraktívita — atraktívnosť) 281, 282
 veľko-/veľ- 234, 237, 238
 verba dandi et accipiendi 348
 verbálne substantíva (slovesné podstatné mená) 122, 123
 viac- 238
 viazané koreňové morfémy 40, 241

viazaný slovotvorný základ 59
-vica/-nica 114
vid ako dynamický faktor 118
video- 232, 233, 294, 310
-vidné 68, 75
-vod 234
všeobecnovedná lexika 272

vysoko- 237
významové diferencie izolexémických ad-
jektív
— na osi kvalifikačnosť — vzťahovosť
(*inteligentný* — *inteligentný*, *formálny*
— *formový*) 280
— rozličné vzťahové významy (*telefónny*
— *telefonický*) 291
významové posuny dejových mien 126
významový rozdiel pri synonymách 323,
326
vznik druhotných abstraktných (intelektuálnych) významov 247

vzťah príslušnosti 25
-yl 265
-yňa 68, 342
zachovávanie vidovej korelácie v substan-
tívnych derivátoch 119
základné nominačné kategórie 27
záporové podoby verbálnych substantív
121
zdomáčkovanie (p. adaptácia cudzích slov)
združené pomenovania 34, 311
zložené slová (p. kompozitá)
zloženiny ako druhové mená 71
zmeny v lexikálnej spätosti ako dy-
namický faktor 120
zníženie agensovosti 251
zníženie vágnosti výrazov 252
zoo- 232
zužovanie významu 25

Úvod

Predhovor	9
Ciele a metódy opisu	12

I. KAPITOLA

Teória pomenovania

Slovná zásoba	19
Vzťah pomenovania k objektívnej realite	19
Vzťahy medzi pomenovaniami	22
Typy priamej nominácie	22
Typy analogickej nominácie	24
Základné nominačné kategórie	27
Úloha slovotvornej motivácie v lexikálnej dynamike	28
Osobitné typy motivácií	36
Slovotvorné hniezdo a slovotvorná paradigma v dynamike slovnej zásoby	38
Slovotvorné hniezdo	39
Slovotvorná paradigma	44

II. KAPITOLA

Pomenovacie jednotky

Charakteristika pomenovacích jednotiek	51
Názvy osôb	51
Názvy osôb podľa činnosti	53
Názvy osôb podľa predmetu činnosti	55
Názvy osôb podľa príslušnosti	56
Názvy osôb podľa typickej vlastnosti	56
Pomenovanie príslušníkov etnických skupín a obyvateľské mená	58
Názvy zvierat a rastlín	61
Názvy miesta	76
Názvy inštitúcií	80
Názvy nástrojov a prostriedkov	84
Názvy výrobkov	91
Hromadnosť (kolektívnosť)	92
Dynamické tendencie v abstraktnej lexike	98
Názvy vlastností a dynamické tendencie v ich tvorení	103
Názvy vlastností s formantom -stvo	111
Názvy vlastností s neproduktívnymi formantmi	112
Názvy deja a dynamické tendencie v ich tvorení	113
Slovotvorný typ verbálnych substantív s formantom -nie/-tie	122
Bezsuffixálne tvorenie názvov deja	124
Názvy deja s formantmi -ka a -(a)čka	128
Názvy deja s formantom -ácia/-izácia	130
Dejové mená s formantom -stvo	133
Sémantické špecifikácie abstrákt signalizované plurálom	135
Dynamické tendencie v názvoch príznačkov a ich tvorení	139

Dynamické tendencie v sémantike slovies	139
Sémantická klasifikácia slovies v slovenčine	140
Sémantická skupina časovo nelokalizovaných slovies	141
Sémantická podskupina slovies vyjadrujúcich všeobecné vzťahy	143
Sémantická podskupina kvalifikačných slovies	144
Sémantická skupina statických slovies	147
Sémantická skupina dynamických slovies	154
Slovesá so všeobecným významom hovoriť	155
Slovesá so všeobecným významom myslieť	157
Slovesá so všeobecným významom vnímať	157
Slovesá so všeobecným významom fungovať	158
Slovesá so všeobecným významom pracovať	158
Slovesá so všeobecným významom pohybovať sa	160
Slovesá so všeobecným významom športovať	161
Slovesá so všeobecným významom získať výhody pre seba	161
Slovesá so všeobecným významom získať ocenenie v súťaži	162
Slovesá so všeobecným významom stráviť čas, byť niekde, prežiť istý čas	162
Kauzatívne slovesá	163
Vlastné kauzatíva	164
Kvalitatívne kauzatíva	165
Inštrumentálne kauzatíva	167
Iniciačné kauzatíva	168
Potencie a smery pohybov v adjektívnej lexike	169
Konkurencia adjektíva a pádu substantíva v prívlastkovej pozícii	179
Možnosti a spôsoby prekonávania obmedzení adjektívnej derivácie	187
Dynamika kvalifikačných adjektív	195
Adjektivizácia n/t-príčastí	200
Tvorenie slovnodruhových prechodov	212
Dynamické tendencie vo vývine prísloviek	217
Spôsobové príslovky	218
Zreteľové príslovky	222
Stavové príslovky	226
Polysémia prísloviek	226
Využívanie niektorých slovotvorných prostriedkov a postupov	227
Skladanie slov	229
Produktívne typy zložených substantív	230
Produktívne typy zložených adjektív	234

III. KAPITOLA

Sémantické a štylistické procesy a tendencie

Tendencia k intelektualizácii a demokratizácii	245
Tendencia k intelektualizácii	245
Knižnosť	250
Multiverbizačné procesy v spisovnej slovenčine	251
Terminologizácia	259
Štruktúrna charakteristika terminológie	267
Tendencia k internacionalizácii	272
Internationalizácia slovnej zásoby	273
Konkurencia slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi	278
Konkurenčné typy s formantmi -ácia/-nie	279
Konkurenčné typy s formantmi -ita/-osť	281

Konkurenčné typy s formantmi -izmus/-stvo	282
Konkurencia adjektív s internacionálnymi a domácimi formantmi	287
Súčasná tendencia v preberaní slov	293
Tendencia k demokratizácii	295
Hovorovosť	296
Univerbizácia	298
Slangovosť	306
Neologizácia	309
Príležitostné slová (okazionalizmy)	313
Zdroj dynamiky publicistických pomenovaní a prostriedky ich tvorenia	315

IV. KAPITOLA

Paradigmatické vzťahy v slovnej zásobe

Synonymia	321
Antonymia	333
Homonymia	337
Konverzia	345

V. KAPITOLA

Výsledky a závery

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny: výsledky a závery	353
Динамика словарного состава современного словацкого языка: результаты и выводы	369
The Dynamism of the Wordstock of Contemporary Slovak: Results and Conclusions	387
Literatúra a pramene	405
Zoznam skratiek a značiek	419
Vecný register	421

DYNAMIKA SLOVNEJ ZÁSoby súčasnej slovenčiny

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.
PhDr. Klára Buzássyová, CSc.
PhDr. Ján Bosák, CSc. a kolektív

Prebal a väzbu navrhol Ján Hladík
Redaktorky publikácie Alžbeta Ondrušová a Eva Hapčová
Výtvarná redaktorka Viera Miková
Technická redaktorka Laura Mešková
Korektorka Jana Hronová

Rukopis zadaný do tlače dňa 20. 7. 1988

Prvé vydanie. Vydala VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied v Bratislave roku 1989 ako svoju 2 855.
publikáciu. Strán 436. AH 32,19. VH 33,01. SÚKK 1562/I-88.
Náklad 2000 výtlačkov. Vytlačili Tlačiarne SNP, š. p.,
Martin.

ISBN 80—224—0047—5
12/a Kčs 58,—